

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2011

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(20–21 КВІТНЯ 2011 РОКУ)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 8

Редакційна колегія: **А.Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України (голова); **С.В. Руденко**, канд. філос. наук доц. (відп. секр.); **І.С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **В.Ф. Цвях**, д-р політ. наук, проф.; **А.М. Лой**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Лубський**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А.О. Приятельчук**, канд. філос. наук, доц.; **М.Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **П.П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В.І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 8 від 28 лютого 2011 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2011", Міжн. наук. конф. (2011 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2011", 20–21 квіт. 2011 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – Ч. 8. – 167 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Секція

"ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція

"ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕЇ: ВІД ВИТОКІВ ДО 18-го ст."

Ю.Б. Демчук, студ., КНУТШ, Київ

ПОСТУЛАТИ КОРАНУ ЯК ДЕТЕРМІНУЮЧІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТЕОКРАТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ

У всесвітньо-історичному процесі ХХ-те ст. для країн Азії ознаменувалось процесами реісламізації, які для більшості європейських громадян стали лише ехом незрозумілих заворушень [Фадеева И. Мусульманские теократии прошлого и настоящего / И. Фадеева // Еврейское слово. – 2005. – № 23 (246)]. Проте збільшення їхньої частоти, кількості та посилення їх жорстокості все більше і більше викликало занепокоєння у європейської частини континенту. Тому дане дослідження має за мету розкриття історичних джерел релігійно-політичних конфліктів на Сході, принципів формування своєрідного типу мислення і світогляду особистості, визначення її місця у системі релігійно-правових норм ісламської держави, а також висвітлення характерних рис тоталітаризму серед постулатів Корану, що і становить актуальність дослідження для європейського суспільства.

Для сучасних науковців визначення і навіть класифікація теократій не викликає ускладнень, проте справжню сутність теократичної держави можливо зрозуміти лише дослідивши умови її практичної діяльності та сутнісне навантаження основного джерела її постулатів – Корану [Сальгин Е.Н. Теократическое государство [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Sal/index.php].

Процес формування ідей ісламу та його розповсюдження відбувався на двох умовних етапах: обцинному та державному. Вперше іслам знайшов свій вияв в інститутах державної влади під час існування Арабського халіфату [Климович Л. Книга о Коране, его происхождении и мифологии. – М.: Политиздат, 1986]. Але задовго до цього ідеї мусульманства проповідувались пророками серед населення обцин Хіджазу, таким чином розвиваючи різноманіття догм нового вірування, формуючи осередок прихильників ісламу та релігійний тип світобачення вірян [Дичковська Г., Ткач І. Теократизм як світогляд, ідеологія та форма організації суспільно-політичного буття / Г. Дичковська, І. Ткач // Філософія.

– 2009. – №5 (96). – С. 107–111.]. На мою думку, метою общинного етапу була підготовка людської свідомості до ідей тотальної покори, терпелючості та стійкості. Згодом вже психологічно підготований людський потенціал мав стати основою та знаряддям у становленні насильницьким шляхом ісламської держави.

Іслам виник на противагу політеїстичним релігіям як вчення, засноване на непохитній та безапеляційній вірі у "Господа світів" Аллаха [Львова О. Права людини в ісламі / О. Л. Львова // Порівняльно-правові дослідження. – 2008. – № 1. – С. 46–50]. Нове вірування проголошувало себе єдино істинним і нетерпимим для інших релігій, таким, яке зможе реалізувати мрію будь-якого вірянину – Царство Боже на землі [Коран. Перевод смыслов В. Пороховой [Електронний ресурс] // режим доступу до файлу: <http://vse-knigi.su/book/23103>]. На рівні общини мусульманство встановлювало систему релігійних норм (зараз – 5 стовпів ісламу: закят, хадж, саяят, шахада, саум), які після перетворення його на державну релігію отримали правовий статус та затверджене на законодавчому рівні різноманіття санкцій [Васянович О. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман / О.А. Васянович // Держава і право. – Вип. 39. – С. 93–98]. Але як і на общинному, так і на державному рівні іслам регламентував усі сфери існування людини (молитва, одяг, їжа, шлюб...), намагаючись регулювати перш за все її внутрішній світ [Лубська М. Коран як головне джерело мусульманського права / М.В. Лубська // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. – № 2. – С. 170–177]. Задля створення потужної держави і реалізації місії об'єднання ісламських народів ще на рівні общинного функціонування мусульманство, використовуючи свої постулати тільки як беззаперечний імператив для "праведних", мало на меті створення типу людини *Nomo teokratikus*, яка освоїла усі моделі праведної поведінки, керується духовною мотивацією, оперує консервативною свідомістю, стереотипізованим баченням дійсності та боїться кари за порушення норм. Як наслідок, така людина стала результатом та гарантом стабільності ісламської теократичної держави за будь-яких умов міжнародного становища [Сальгін Е.Н. Теократическое государство [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Sal/index.php]. Закріпившись як державна релігія, іслам став основою закону – шариату. В ієрархії державних посад найвищу позицію займає правитель, намісник Аллаха, вчинки якого не підлягають оскарженню. Також суттєвим є функціонування органів, які спостерігали за дотриманням норм Корану та відповідності йому політичних рішень [Берхуз Х. Влияние классического исламского права на формирование правовых систем исламских государств / Х.Н. Берхуз // Порівняльно-правові дослідження. – 2008. – № 1. – С. 38–43].

На початку свого становлення в Азії ідеологія теократії запозичила усю повноту елементів як і з теорії, так і з практики мусульманської віри. У сучасному світі як один із видів тоталітаризму вона є втіленням більшості його рис. Перша із них – перетворення релігії на ідеологічну зброю. У теократіях, як і у тоталітарному суспільстві, характерним є ото-

тожнення суспільства та держави, яке виявляється у екстраполюванні моральних та релігійних норм, звичаїв, традицій на сферу державного регулювання. Теократизм із плином часу перетікає у ідею централізації влади, характерну для усіх тоталітарних режимів. Монотеїстичність, неприйняття іновірців призводить до ізоляції суспільства, а страх бути покараним формує авторитарний і безкомпромісний тип особистості, для якого воєнна інтервенція чи тероризм є виявом всезагальності та безграничності її релігії. Усі ці риси увінчуються тотальною регламентацією внутрішньо-особистісного та суспільно-політичного життя, хоча релігійні постулати і декларують свободу особистості та вільний розвиток. І внаслідок цих тоталітарних характеристик теократичне суспільство надзвичайно консервативне, достатньо стабільне та не сприяє будь-яким змінам. Таким чином іслам став своєрідною матрицею політико-правових відносин, умовою легітимації політичних рішень та прикриттям у жорсткому захопленні нових територій (джихад).

І.М. Сухонос, студ., КНУТШ, Київ
IrinaMihailovna@bigmir.net

СТАБІЛЬНІСТЬ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ МОДЕЛІ КОНФЛІКТОЛОГІ Т. ГОБЕСА

Стабільність політики у процесі свого розвитку тісно пов'язана з проблемою конфліктів. Основи знань про сутність конфліктних процесів в суспільстві дає теорія конфлікту, а сам феномен конфлікту має місце у різних сферах людської життєдіяльності – політичній, економічній, соціальної, тощо.

Проте нам слід взяти до уваги політологічний підхід до вивчення конфліктів, що повинен спиратися на аналізі специфіки політичної ситуації, в якій розгортається конфлікт. В той час, як визначення Політологічного Енциклопедичного Словника свідчить, що "конфлікт є зіткненням двох або більш векторних сил з метою реалізації своїх власних інтересів в умовах протидії" [Політологічний Енциклопедичний Словник / За ред. Шемшученка Ю.С., Бабкіна В. Д. – К.: Генеза, 1997. – С. 173].

Суб'єктами конфліктної ситуації можуть виступати індивіди, малі і великі групи, формально організовані в соціальні (політичні, економічні структури) об'єднання, які виникають на неформальній основі у вигляді поляризованих соціальних рухів, економічних і політичних груп тиску. Особливо гострих форм конфлікти набувають у кризові і перехідні періоди розвитку політичних систем. Адже функції конфлікту виконують подвійну роль: консолідує в демократичному суспільстві і деструктивну в тоталітарному та авторитарному суспільствах.

Основною визначальною детермінантою конфлікту в політичному сенсі є влада, її функції та повноваження, за які точиться конфлікт, вплив, який здійснює влада на життя суспільства, особливо політичну систему. Комплекс проблем, що пов'язаний з теорією політичної стабі-

льності, неминуче перетинається із питанням соціальних, етнічних, релігійних, політичних конфліктів. Яка ж природа конфлікту, що виникає на різних етапах розвитку суспільства?

Аналітичний огляд політичних теорій конфлікту минулого ми розглянемо у конфліктній моделі Т. Гоббса. Слід зауважити, що погляди Гоббса позначені яскравим психологізмом в аналізі людської природи. Англійський філософ вбачав своїм завданням зрозуміння загальної схильності всього людства до вічного та неповторного бажання влади, яке закінчується лише зі смертю. Основні форми боротьби витворюються в бажанні задовольнити тотожні інтереси, в страху, що хтось інший досягне більшої влади та визнання. Т. Гоббс вважав, "що природний стан суспільства – це "війна всіх проти всіх" [Гоббс Т. Левіафан або суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Під ред. Р. Димерець та ін. – К.: Дух та Літера, 2000. – С. 93]. Він виділив три основні причини, що зумовлюють конфлікт. По-перше – суперництво, що слід трактувати, як деструктивну боротьбу за найширший доступ до обмежених ресурсів. Суперництво – це комплекс заходів, вибраних самими ж суперниками для демонстрації певних суспільних завдань. Суперництво за нагороди, почесні, становище, вплив і місце у політичній системі.

Конкуренцію теж можна розглядати як форму суперництва, метою якої є користь, кращий доступ до вищого становища. Незважаючи на те, "що суперництво і конкуренція існують в усіх формах суспільства, їхні форми та методи значно відрізняються в залежності від типу політичного устрою і правових норм окремих держав" [Гоббс Т. Избранные сочинения. Левиафан. – М.: Прогресс, 1991. – Т. 2. – С. 102].

Особливо гострі форми суперницької боротьби спостерігаються в тих суспільствах, в яких існує невідповідність між системами правових та моральних норм, зокрема, тоді, коли моральні норми владних структур підпорядковані єдиному прагненню до здобуття найбільшого зиску. Це найчастіше ми можемо побачити в період політичних змін суспільства: Французька буржуазна революція (1789–1793 рр.), "Весна народів" (1848), революція пролетаріату (листопад 1917 р.); а також спадщина сучасності – період так званих "тихих революцій" в Центральній-Східній Європі (1989 р.).

Другою причиною, згідно з Т. Гоббсом є недовіра, що проявляється у різних сферах політичного життя, у нехтуванні основних законів держави. З цим тісно пов'язана й третя причина конфлікту – прагнення слави, як на міжнародному рівні, так і всередині кожної держави. Адже природний стан суспільства виявляє тенденції до самознищення і тому людські спільноти, всередині яких закладені основні причини конфліктів, змушені укладати поміж собою угоди, договори, результатом яких і є держава. Проте, держава в свою чергу поєднує в собі загальну владу, що здатна захистити людей. Конфліктне середовище, яке виникає в державі, зумовлене політичним режимом або характером розподілу благ і почесностей поміж керівництва державою.

На думку російського соціолога Р. Здравомислова, вихідною точкою побудови стабільного суспільства, згідно із концепцією Т. Гоббса – висту-

пає ідея рівності. Але рівність не може бути суспільним благом для всіх соціальних спільнот та ідеалом. Чинник, який сприяє ідеї рівності – договір або домовленість між соціальними групами. Цей договір містить в своїй основі ціннісне благо, що сприяє єдності суспільства, і даний документ мають право встановлювати лише владні органи держави. Учасники договору передають державі своє право на свободу, але й обмежують себе законом на основі добровільності, тобто доброї волі [Гоббс Т. Левіафан або суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Під ред. Р. Димерець та ін. – К.: Дух та Літера, 2000. – С. 92].

Важливим моментом є те, що конфлікти, які виникають на різному ґрунті: політичному, релігійному, економічному та культурному – мають право до самооновлення політичної системи. Власне тоді, в певних історичних моментах, коли конфліктне середовище потребує оновлення дій, а законність і громадська ініціатива, як дві поєднані паралелі, і можуть в цей момент стати чинниками досягнення політичної стабільності, хоча є не однаковими можливостями для людей цілого суспільства.

Отже, цікава деталь полягає у тому, що Т. Гоббс, на відміну від лібералів більш пізнішого часу, зовсім не надає такого великого значення консенсусу інтересів і швидкому державному врегулюванню конфліктів. Єдиним сувереном XVII – XIX в суспільстві могла виступати тільки держава.

Я.С. Телешун, студ., КНУТШ, Київ

АКТУАЛЬНІСТЬ ІДЕЙ ТОМАСА ПЕЙНА У XXI СТОЛІТТІ: РЕАЛІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

Початок XXI століття характеризується активною зміною політичної мапи світу. Виникають нові соціально-економічні і політичні течії, які стають візитною карткою нового світоустрою. Якщо проаналізувати ідейне підґрунтя нових політичних викликів, то можна прийти до висновку, що вони нерозривно пов'язані з традиціями перших соціальних революцій XVII – XVIII сторіччя, які поставили на порядок денний право особистості на свободу і на власність. Проте, кожна революція не стільки енергія мас, скільки концентрація яскравих особистостей, що є світоглядними лідерами свого часу. Однією з таких особистостей є Томас Пейн (1737–1809 рр.), британський громадянин, що став великим американцем. Неповторність політичного вчення Томаса Пейна полягає в тому, що воно було реалізоване на практиці самим Пейном, який був безпосереднім учасником війни за незалежність США (1775–1783 рр.), а його ідеї лягли в основу законодавчого забезпечення засад американської демократії і формування нової політичної нації. Саме тому, з часом він отримав прізвище "хрещеного батька американської нації".

Цінність ідей Томаса Пейна перевірена не тільки на практиці становлення американської демократії, а й реалізується в сучасних умовах у вигляді нового політичного курсу Президента США Барака Обами, "кольорових" революціях у Східній Європі, та Латинській Америці і Арабського світу.

Щодо основного змісту ідей Томаса Пейна, то вони базуються, зокрема, на струнких принципах: різних форм правління в державі, природних і позитивних(громадянських) правах людини, проблемі виникнення і сутності держави та ролі громадянина у стосунках з державою. Зокрема, він один із перших, хто проаналізував взаємостосунки між суспільством і державою, знайшов відмінності та їх класифікував.

Наріжним каменем його політичного вчення були ідеї, присвячені правам людини. Адже, саме наявність прав людини і їх реалізація, на його думку, визначає успішність держави. Томас Пейн стверджував: "...хочу сказати... що всі люди з народження єдині, а тому всі народжуються рівними і мають рівні природні права, так якби нащадки забезпечувались створенням замість розмноження" [*Пейн Т. Избранные сочинения.* – М., 1959. – С. 203].

Поняття "права людини" Томас Пейн розподіляв на дві групи – до першої він відносив права природні, до другої права позитивні. Людина, за Пейном, як соціальна істота володіє двома видами прав одночасно.

Звичайно, першими і основними є природні права, які є базовими для формування владних інституцій. За яких саме народ є джерелом влади. Проте державні інституції за Пейном, насамперед, зорієнтовані на реалізацію прав громадянина.

Права, підкреслював Пейн: "які, належать людині за правом його існування. Сюди відносяться всі інтелектуальні права, чи права духа, а також і право особистості добиватися свого благоденства і щастя, оскільки це не обмежує природних прав інших" [*Пейн Т. Избранные сочинения.* – М., 1959. – С. 204].

Природні права невід'ємні від людини, і вона не може їх відчужити на користь суспільства, на відміну від громадянських прав, які він делегує суспільству і на яке покладає функції контролю за державою у правоносинах з громадянином. Однак, "Суспільство нічого не дарує йому. Кожна людина – власник у своєму суспільстві і по праву користується його капіталом" [*Пейн Т. Избранные сочинения.* – М., 1959. – С. 205].

Інші – позитивні права, які належать людині, як суб'єкта соціуму і в своїй більшості вичерпуються ідеям безпеки і захисту природних прав. За Пейном "кожне позитивне право виходить з права природного, або, іншими словами, отримано в обмін на яке-небудь природне право" [*Пейн Т. Избранные сочинения.* – М., 1959. – С. 205].

Право приватної власності Пейн відносив до позитивних прав. Будь-яку приватну власність більшу від потреб людини, Пейн вважав громадською, тобто такою, яка б могла бути уживана на благо всього суспільства. Тому і диференціація суспільства на бідних і багатих є наслідком не ефективного забезпечення позитивних прав людини: "злидні – це явище породжене так званним цивілізованим образом життя, і в природному стані не існує" [*Пейн Т. Избранные сочинения.* – М., 1959. – С. 381].

Геніальність ідей Пейна полягає в тому, що політичний світ міняється, зокрема, і революційним шляхом, про це свідчать різні революційні події сьогодення у Тунісі, в Єгипті, соціальні протести в Україні, Західній

Європі, а його ідеї щодо порушення балансу в правовідносинах залишаються актуальними і нині.

Так, саме різька диференціація на бідних і багатих при неефективних державних інституціях призводить до соціальних катаклізмів.

Так в державах, де порушені права людини і громадянина, залишається право народу на революцію: "Коли всі останні права знехтуванні, права на повстання стає незаперечним" [Борохов Э. Энциклопедия афоризмов. – М., 1999. – С. 412].

Ось чому, в такій розвинутій країні як Японія в Конституції, Главі III, Статті 13 зазначено, що право на життя, свободу і прагнення до щастя є найвищим предметом опіки в області законодавства і інших державних справ [Конституція Японії [Електронний ресурс] // Режим доступу до книги: <http://ilk-ilk.narod.ru/japanabout/konstitutciya.htm>].

Підсекція

"ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ 19-20 ст."

К.П. Азієв, студ., КНУТШ, Київ

ВИТОКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ В "ЗЕЛЕНІЙ КНИЗІ" МУАММАРА КАДДАФІ ЯК ОФІЦІЙНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ЛІВІЇ

У зв'язку з революційними подіями у Єгипті, Тунісі, великою кількістю невдач у будівництві демократій в Африці актуальність дослідження умов, які породжують авторитаризм і тоталітаризм не викликають сумнівів. У даній роботі будуть охарактеризовані витоки тоталітаризму у "Зеленій Книзі" Муаммара Каддафі, перша частина якої була написана у 1976 році, і яка являється офіційною ідеологією в Лівії, адже важливо дослідити причини, чому проголосивши в ній побудову справжньої прямої демократії в країні встановився тоталітарний режим.

Витоки тоталітаризму в Лівії можна поділити на витоки саме у "Зеленій Книзі"; а також на сприятливі умови в Лівії для розвитку тоталітаризму, що певною мірою можна застосовувати і для характеристики інших африканських країн. Цей поділ є умовним, адже вони є взаємопов'язаними, витоки у "Зеленій Книзі" не обов'язково приведуть у тоталітаризму у тій чи іншій країні.

Перший розділ книги відображає політичний аспект і розпочинається з критики західної моделі демократії, як фальшивої. Але не вся критика є правомірною, тому що, заявляючи, що він не приймає сучасної демократії, Каддафі наводить аргументи, які критикують не сучасну модель демократії, а античну, коли частина суспільства, представник якої програв, не мали змоги відстоювати свої інтереси до наступних виборів. Але забуває, що відмінна риса сучасної демократії це лібералізм, що проявляється у право на вираженні своїх інтересів меншості, право ста-

вити під сумнів курс діючої влади тощо [Цыганков А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – М., 1995. – С. 154]. Очевидно, що Каддафі навмисно допускається підміни поняття, і вже тут, ми бачимо чергу передумову тоталітаризму – популізм в ідеологічній праці, що проявляється у запереченні альтернативних форм правління, крім тієї, яку пропонує "Зелена Книга"

"Єдиним засобом втілення народної демократії є народні конгреси. Будь які інші системи правління недемократичні. Всі існуючі нині у світі системи правління недемократичні, якщо вони не дотримуються цього методу правління" [Каддафи М. Зеленая Книга [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: <http://www.kaddafi.ru/zelkniga.html>].

У реальних умовах це знаходить свій вияв (і ми маємо змогу спостерігати це у Лівії) у викорененні опозиції, тотальним контролем за суспільством з метою виявлення "невдоволених" курсом влади, відсутності свободи слова, використання ЗМІ як інструментів владного режиму. [Ливия: краткая справка / Служба мониторинга Би-би-си [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/in_depth/newsid_2630000/2630111.stm] А все це є рисами тоталітаризму.

Наступна передумова це законодавство, сформоване на основі звичаю та релігії. Звісно, при виробленні законодавства слід брати до уваги специфічні риси народу, що проявляється у звичаях та релігії. Але Каддафі пропонує тотальну підгонку законів до релігії, що являє собою велику проблему у багаторелігійних країнах. Але навіть не це є головною передумовою, а те, що таким чином "Зелена Книга" проголошує побудову держави на тотальному традиціоналізмі та локальності, що несе в собі ризик породження авторитаризму, який може еволюціонувати в тоталітаризм, важливішими умовами для реставрації якого є незрілість демократії, відсутність громадянського суспільства, схильність народу до сильної влади і слабка суспільна рефлексія [Евсеевко В.И. Современная политика тоталитаризма с позиций евро- и афроцентризма [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: http://www.africana.ru/biblio/afrocentrism/13_Evseenko.htm].

Закінчує перший розділ своєї книги Каддафі дуже багатомовно, стверджуючи, що пропонована ним істинна демократія є лише теоретичної моделлю. А в дійсності завжди править найбільш сильна частина суспільства:

"Така істинна демократія з теоретичної точки зору. У дійсності ж завжди правлять сильні, тобто найбільш сильна частина суспільства" [Каддафи М. Зеленая Книга [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: <http://www.kaddafi.ru/zelkniga.html>]

Побудова такої держави передбачається революційним шляхом. Це не є саме витоком тоталітаризму, але у деякій мірі може посприяти йому, адже в історії багато прикладів встановлення диктатури після повали старого режиму. У другій, економічній частині книги планується соціалізм, одним з кроків якого є націоналізація великих підприємств, відміна великої приватної власності, що може призвести до великої кількості невдоволених, з якими нова влада матиме нагоду боротися лише шляхом терору.

"Зелена книга" у третій і завершальній, суспільній своїй частині передбачає також досить жорстку регламентацію суспільного життя: заборона театрів, спортивних змагань, абортів.

"Театральні і концертні зали заповнюють люди несерйозні, нездатні грати у житті героїчну роль, ті хто не розуміє сенсу історичних подій і не бачить свого майбутнього. Ці ледарі приходять у театри і глядацькі зали, щоб подивитись, як тече життя і повчитись так само, як учні, заповнюючи шкільні класи для навчання" [*Каддафі М.* Зелена Книга [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: <http://www/kaddafi.ru/zelkniga.html>].

Навряд чи у такому питанні, як, наприклад, заборона театрів можна давати таку одноставну відповідь. Зрозуміло, у книзі багато і позитивних моментів, але у великій мірі вони є популізмом, хоча не всі, і певних результатів під час реалізації "Зеленої Книги" влада досягла, які не можна заперечувати: це і досить високий рівень життя, і безкоштовна освіта з медициною тощо. Але якою ціною це було досягнуто?

Можна зазначити основні передумови тоталітаризму у Лівії: 1) всеохоплююча політична, економічна, соціальна криза під час правління короля Ідріса I, яке охопила не лише Лівію, а й сусідні країни (Єгипет, Туніс та ін.). Більш того, масштаб протиріч стає настільки великим, що архетипом подальшої еволюції суспільства може стати його прискорена модернізація, яка втілюється на хвилі масового ентузіазму і героїчної самопожертви заради якось вищої цілі і світлого майбутнього [*Цыганков А.П.* Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – М., 1995. – С. 183]. І це є одна з головних причин, і навіть якби не революція Каддафі, то сталася б інша революція під іншим началом: відомо, що Каддафі розпочав революцію 1 вересня 1969 року, так як стало відомо, що 15го вересня планується захват влади під керівництвом полковника Шелхі. Тому така всеохоплююча криза стала однією з головних передумов.; 2) менталітет лівійського народу з патріархальними, а також теократичними тенденціями, що виражалося у бажанні народу розвиватися за третім, особливим шляхом; 3) засилля іноземних військ перед революцією, що виражалося у негативному ставленні народу до західного досвіду державотворення в цілому; 4) іслам, як державна релігія що посилювало негативне ставлення до західних "невірних" країн і бажання розвиватись іншим шляхом; 5) фактор особистості Каддафі – вплив його харизми; 6) сильний вплив ідей "арабського соціалізму" – до виходу "Зеленої Книги" девізом революції і побудови нової держави був висунутий єгипетської революцією 1952 року лозунг "Свобода, соціалізм, єдність" [*Капитонов К.* Каддафи – правитель Ливии. Сын бедуина – отец нации [Електронний ресурс] // Режим доступу до файлу: <http://www.souz.co.il/israel/read.html?id=484>]; 7) нафта – яка виступає як один з основних фундаментів існування тоталітаризму, тому що завдяки нафті і невеликому населенню Лівії, Каддафі має змогу "підкуплювати" населення обмінюючи високий рівень достатку на відсутність політичних свобод, адже по суті, незважаючи на деклароване правління народу, жодне вагоме рішення не приймається без згоди Кадда-

фі [Голосов Г. Нефть и демократия несовместимы [Электронный ресурс] // Режим доступа до файлу:http://www.gazeta.ru/comments/2010/09/20_x_3421590.shtml].

Тоталітаризм у Лівії встановився не відразу, йому передував період авторитаризму, але як не парадоксально, певні успіхи в економіці, соціальної сфері призвели і до успіхів становлення тоталітаризму. Саме тут полягає проблема: авторитаризм (який Лівія на той час і потребувала в силу африканської специфіки державотворення з потужними патримоніальними традиціями) перейшов у фазу тоталітаризму, а тоталітаризм вважається важко реформованим режимом, що у майбутньому може виявитися у нових заворушеннях.

К.О. Бовтун, студ., КНУТШ, Київ
ekaterina_bovtun@ukr.net

ОСНОВНІ ІДЕЇ ІНТЕГРАЛЬНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ В ПОГЛЯДАХ Д. ДОНЦОВА

Концепція "інтегрального націоналізму" та його проблематика є дуже актуальною і заслуговує на особливу увагу в наш час. Це спричинено тим, що саме цей різновид українського націоналізму залишився предметом гострих дискусій в наукових колах, і науковці часто опиняються в центрі цих подій, тому що як в Україні, так і за кордоном діє безліч політичних організацій, які представляють саме цей ідеологічний напрям. На мою думку, було б цікаво з'ясувати місце і роль цієї концепції в загальній еволюції українського націоналізму. І так, як український націоналізм у формі організованого політичного руху здебільшого розвивався саме як "інтегральний націоналізм", то основні ідеї і засади цього напрямку було б доречно розглянути у працях Дмитра Донцова.

Як ідейний напрям, "інтегральний націоналізм" виник у Франції на початку ХХ ст. і застосовувався для ідентифікації окремої течії французького націоналізму, в якому змішувалися елементи тоталітаризму і монархізму. Дослідники здебільшого використовують термін "інтегральний націоналізм" як родове поняття, в рамках якого об'єднуються європейські праворадикальні тоталітаристські рухи першої третини ХХ ст. Український "інтегральний націоналізм" відрізнявся міцними елементами ліберальних, демократичних, а також християнських принципів, навіть якщо учасники руху на словах заперечували їх. "У практичній діяльності навіть найрадикальніших груп ніколи не бракувало пошани щодо формальної освіти, встановленого авторитету, права та індивідуальний та громадський вибір" [Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Нарис № 9. Український націоналізм // <http://izbornyk.org.ua/kasian/kas14.htm>].

Представники українського "інтегрального націоналізму" користувалися багатьма самоназвами: "організований націоналізм", "революційний націоналізм", тощо. У першу чергу треба зазначити, що термін "інтегральний націоналізм" слід розуміти як "робочий". Д. Донцов, як теоре-

тик та ідеолог ОУН, "інтегральний націоналізм" тлумачив саме як "чинний націоналізм", тобто такий що має дію або справу.

На Україну "інтегральний націоналізм" потрапив після невдач 1917–1920 рр., зокрема сам Донцов почав активно пропагувати цю ідеологію після проголошення угоди про федерацію з Росією, яку гетьман оприлюднив 14 листопада 1918 року. "Про проголошенні федерації я уважав свої відносини до гетьманського уряду за зірвані, – писав в своїх записках Донцов" [*Сосновський М.* Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку українського націоналізму. – 1974. – С. 149]. "Інтегральний націоналізм" Д. Донцова не спирався на ретельно обґрунтовану систему ідей. Він скоріше ґрунтувався на ряді ключових понять, основна мета яких полягала не в тлумаченні дійсності, а у спонуканні людини до дії. "Донцов стверджував, що нація – це абсолютна цінність, і немає вищої мети, ніж здобуття незалежної держави. Оскільки політика – це по суті дарвіністська боротьба народів за виживання, то конфлікти між ними неминучі" [*Субтельний О.* Революційний рух. <http://studentbooks.com.ua/content/view/451/49/1/3>].

Донцов був згоден із відомим висловом Н. Макіавеллі і зазначав, що мета виправдовує засоби, що сила волі панує над розумом, що краще діяти, ніж споглядати. Для популяризації своїх поглядів інтегральні націоналісти міфологізували українську історію, плекаючи своєрідний культ боротьби, самопожертви та національного героїзму.

"Інтегральний націоналізм" сповідував колективізм, що ставив націю над індивідом. Поряд із цим він закликав своїх прибічників бути "сильними особистостями", які ні перед чим не спинились би для досягнення тих чи інших цілей. Одна з них зводилася до того, щоб змусити народ діяти як об'єднане ціле, а не як різні партії, класи чи регіональні групи. Звідси й всеохоплююча природа цього руху, який особливого значення надавав соборності (національній єдності), відкидав регіоналізм і прагнув контролювати всі прояви діяльності суспільства. Інтегральні націоналісти закликали "пробиватися у всі царини народного життя, у всі його закутки, у всі установи, товариства, групи, в кожне місто і село, в кожну родину" [*Субтельний О.* Революційний рух. <http://studentbooks.com.ua/content/view/451/49/1/3>].

Донцов з іншими ідеологами націоналістичного руху не мали чіткого уявлення про тип суспільства, який вони бажали б мати після здобуття незалежності. Вони мало що могли сказати про його соціально-економічну організацію, зазначаючи лише, що вона буде в основному аграрною і спиратиметься на співпрацю між державою, приватним капіталом та кооперативами. Політична система майбутньої держави засновувалася на владі однієї націоналістичної партії, серцевину якої складали випробувані "борці" й "кращі люди". На чолі руху стояв верховний керівник, або вождь, котрий мав безумовну і необмежену владу. Але, також ідеалом державного ладу Д. Донцов вважав "селянську дрібнобуржуазну республіку". Це єдине, що могло б врятувати Україну від російського комунізму.

Головним джерелом українського "інтегрального націоналізму" є книга Д. Донцова "Націоналізм", яку перший раз видали в 1926 році. Можна зробити припущення, що на творчість Д. Донцова вплинули європейські

тенденції у розвитку політичних доктрин, що у міжвоєнний період орієнтувалися на побудову тоталітарних держав, а враховуючи той факт, що Д. Донцов писав біографічні нариси А. Гітлера і Б. Муссоліні, та переклав на українську мову їх твори ("Dottrina del Fascismo" та частину "Mein Kampf"), то таке припущення отримує необхідну доказову базу для того щоб стверджувати, що концепція "інтегрального націоналізму" стала ідеологічним нащадком європейських тоталітарних доктрин, які Д. Донцов намагався застосувати переробивши їх, через призму проблеми боротьби української нації за свою незалежну державу. Саме тому існує багато подібних речей у ідеології Д. Донцова та інших європейських провідників правих ідеологій.

Основні ідеї "Націоналізму" – це антитези драгоманівському "малоросіянству" [Лисий І. Філософічні підстави націоналізму Донцова // <http://izbornyk.org.ua/fdm/fdm11.htm>]. Замість федерації на правах автономії з Росією, Д. Донцов пропонував боротьбу за незалежну державу, замість єдності слов'янських народів – розбрат, обумовлений еволюційною боротьбою між націями, замість "малоросіянства" – національну самобутність та фанатичну боротьбу за неї, замість демократії – диктатуру. На його думку, лібералізм ставить маси як збиття одиниць понад інтереси нації як вищого цілого. У полі критики Донцова опинився також і демократизм, "що ставить інтереси "народу" як неорганізованої, безформної юрби понад інтереси нації" [Донцов Д. Націоналізм. Українське провансальство // http://ukrstor.com/ukrstor/donzow_nationalism04.htm].

Таким чином, можна зробити висновок, що "Націоналізм" Донцова – це не просто теоретичне обґрунтування проблем самостійності в політичній культурі українців, це практичний посібник на тему: "Якими нам треба бути, аби здобути і утримати свою незалежність?". "Інтегральний націоналізм", як напрям в історії політичної думки України, зробив свій важливий внесок у подальший хід історії України, а проблематика цього питання залишається актуальною і до сьогодні.

В.М. Головка, асп., ХНУ ім. В.М. Каразіна, Харків
vmgolovko87@gmail.com

ГРОМАДЯНСТВО У СИСТЕМІ ПОГЛЯДІВ І. ВАЛЛЕРСТАЙНА

Громадянство було ідеологічним продуктом Великої Французької революції, яка замінила традиційний сословний поділ суспільства універсальним терміном "громадянин". З того часу у теоретико-методологічному полі гуманітарних дисциплін з'явилося багато досліджень цієї категорії, у рамках політичної філософії та політичної соціології її аналізували А. Пшеворський, Т. Маршалл, М. Манн, С. Кастельс та багато інших вчених та мислителів, праці яких нині складають концептуальну основу галузі *citizenship studies*. У більшості цих праць громадянство розглядається під кутом зору ліберально-індивідуалістичної або республікансько-комунітаристської парадигм, які беруть свій початок у інтелектуальній спадщині епохи Просвітництва. В

той же час, існує альтернативний підхід до осмислення цієї категорії, методологічним базисом якого виступає світ-системна теорія І. Валлерстайна, що набула поширення в останні роки. Особливу актуальність Валлерстайнівська рефлексія громадянства набуває в умовах глобальних трансформацій світової політики та соціально-економічних відносин, для аналізу яких класичні теорії виявляються нерелевантними.

І. Валлерстайн розглядає інститут громадянства як один із інтегрованих у структуру капіталістичної світ-системи механізмів включення/виключення, що спрямовані на постійне відтворення соціально-політичної нерівності та класової диференціації. Він звертає увагу на критично важливу для розуміння динаміки громадянства бінарну опозицію всередині його політичного виміру. Цю опозицію складають активне політичне громадянство, що розуміє повноцінну участь у політичному житті і в першу чергу право обирати і бути обраним, і пасивне політичне громадянство, яке істотно обмежує індивіда в електоральних і політичних правах та виключає його із політичного простору. Привілеями активного політичного громадянства, як правило, користувалася обмежена частина еліт, тоді як з різних причин його довгий час були позбавлені численні соціальні групи: жінки, чорношкірі, представники робочого класу. При цьому поступове розширення електоральних прав на протязі XIX – XX століть компенсувалося введенням специфічних критеріїв і кваліфікаційних вимог для тих, що претендують на володіння таким правом: майнових цензів, освіченості, рівня доходів, національного походження тощо. Таким чином, громадянство паралельно з інтеграцією в політичний простір одних груп, виключало з нього інші, за висловом Валлерстайна "рівно стільки, скільки ж і включаючи" [Citizens All? Citizens Some! The Making of the Citizen // Comparative Studies in Society and History. – 4 Oct. 2003. – Vol. XLV. – P. 650–679].

Структурний поділ капіталістичної світ-системи на ядро, напівпериферію та периферію зумовлює специфічний характер функціонування громадянства як механізму включення/виключення. Громадянство виступає додатковим засобом ієрархізації кластерів світ-системи: у період другої великої хвилі глобальної зовнішньої колонізації надання активного політичного громадянства мешканцям зони ядра компенсувалося за рахунок жорсткої експлуатації корінного населення в напівпериферійній і периферійній зонах – Америці, Африці і Азії. Європейські і американські політичні еліти, що взяли під контроль субпериферійні регіони, позбавили корінні народи, що проживали на цих територіях, комплексу цивільно-політичних прав, які в той же час поступово надавалися населенню метрополії. В той же час, нерівномірність надання електоральних прав для більшості категорій населення, що унеможливило повноцінне членство у політичній нації, призвела до наростання соціальної напруженості і створення передумов для тривалої боротьби за активне політичне громадянство.

Першим епізодом цієї боротьби стає Весна народів 1848–1849 років, яку І. Валлерстайн називає першою революцією сучасної капіталістичної світ-системи. Таке визначення він обґрунтовує не лише масштабністю цих революційних заворушень та їх вкладом в зростання національ-

ної самосвідомості населення окремих регіонів Європи, а тим, що їх основним мотивом була боротьба за здобуття активного політичного громадянства. Валлерстайн виділяє 2 вектори цієї боротьби. Перший – це боротьба за розширення громадянства в рамках однієї нації (як це було у Франції), другий, – боротьба, що набула форми національно-визвольної революції, – тобто відокремлення однієї або декількох виключених за етнічною або національною ознакою груп в самостійну суверенну державу (як це було в Австрії). Поразка, яку потерпіли протестуючі, поклала початок активному формуванню стійких політичних об'єднань, що еволюціонували в сучасні політичні партії, які надавали можливість поширювати свої ідеї у народні маси і підтримувати постійну присутність у політичному полі. Надалі саме масові політичні партії, що беруть свій початок в другій половині XIX століття стануть основною рушійною силою боротьби за активне політичне громадянство в Європі і світі [Citizens All? Citizens Some! The Making of the Citizen // Comparative Studies in Society and History. – 4 Oct. 2003. – Vol. XLV. – P. 650–679].

Розвиток еволюціонували в сучасні політичні партії, які надавали можливість поширювати свої ідеї у народні маси і підтримувати постійну присутність у політичному полі. Надалі саме масові політичні партії, що беруть свій початок в другій половині XIX століття стануть основною рушійною силою боротьби за активне політичне громадянство в Європі і світі [Citizens All? Citizens Some! The Making of the Citizen // Comparative Studies in Society and History. – 4 Oct. 2003. – Vol. XLV. – P. 650–679].

Розвиток капіталістичної світ-системи супроводжувався перманентними конфліктами навколо питання громадянства, які стали елементом світового політичного процесу XIX – XX століть. Розширення політичних прав в зоні ядра в XIX столітті супроводжувалося жорсткою експлуатацією в периферійних зонах, що призвело до зростання національно-визвольних рухів у колоніальних країнах. Встановлення широких соціальних прав у країнах Заходу в XX столітті компенсувалося за рахунок їх редукції для прибуваючих мігрантів, що спричинило протестні виступи 1960-х років. Встановлення права на вільне переміщення для громадян США та ЄС, перетворення кордонів із жорстких бар'єрів епохи Модерну на умовні лінії міждержавного поділу на початку XXI століття на практиці відбувається на тлі започаткування жорстких обмежень на мобільність для громадян держав, що представляють нижні рівні ієрархії світу-системи. Таким чином, нині громадянство виконує функцію інструменту відтворення нерівності, ієрархізації та поляризації всередині капіталістичної світ-системи. До того ж, основні тренди його розвитку дозволяють говорити про констеляцію іншої бінарної опозиції всередині цієї категорії: формального (декларативного) і реального (повного) громадянства. Перше доступно жителям країн ядра, друге – мешканцям більшості напівпериферійних та периферійних держав, де більшість прав не реалізується на практиці.

С.А. Запорожець, асп., КНУТШ, Київ
zaporozhets_serg@ukr.net

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ АНАРХІЧНОЇ ДУМКИ В ПОЛІТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анархістам дуже важлива свобода, як для себе так і для інших. Вони вважають, що індивідуальність робить людину особою – найважливіший аспект гуманності. Вони визнають, що індивідуальність не існує в вакуумі, а є соціальним явищем. Поза суспільством індивідуальність неможлива.

Крім того, між індивідуальним і соціальним розвитком є взаємозв'язок. Індивідууми існують в межах сформованого специфічного суспільства, вони допомагають формувати зміни цього суспільства своїми діями і думками. Суспільство не засноване на вільних індивідуумах, їх надіях, мріях та ідеях. Будь-яка політична теорія, яка базується на соціальному аспекті або на індивідуумові – помилкова. Для того, щоб індивідуум міг повноцінно розвиватися в суспільстві, анархісти вважають, що суспільство має бути засноване на семи базових принципах: відсутність влади, свобода без примусу, свобода асоціацій, взаємодопомога, різноманітність, рівність і братерство, які є взаємозалежними.

Розглядаючи перший принцип анархізму, що являє собою "відсутність влади". Ми можемо говорити, що в анархістському суспільстві одна людина, або група осіб нав'язуватимуть свою думку, бажання і волю іншим особам. Розглядається відсутність ієрархії, представницької демократії та авторитарного правління. Анархізм відкидає будь-якого роду заклики до побудови суспільства тоталітарного типу, при якому всі люди будуть піддані тотальному контролю, а всі сфери людського життя будуть стандартизовані аж до повної одноманітності [Кропоткин П.А. Хлеб и воля: современная наука и анархия / П.А. Кропоткин // Приложение к журналу "Вопросы философии". – М.: Правда, 1990. – С. 26–27]. Якраз навпаки, анархізм закликає до максимального розвитку кожної окремої особи. Розкриваючи при цьому індивідуалізований підхід до вирішення проблем і потреб окремих людей, якщо на це існують можливості.

Другий принцип – "свобода без примусу" передбачає відмову від насильства одних людей над іншими. Будь то на користь окремої людини або навіть всього суспільства, проти її волі [Грав Ж. Будущее общество / Ж. Грав. – М.: Книжный дом "Либроком", 2009. – 206 с.]. Участь в соціальних значущих діях або проектах повинна здійснюватися на думку анархістів не під зовнішнім тиском, але за умови прояву особистої відповідальності перед суспільством, частиною якого він є.

Наступний третій принцип "свобода асоціацій" припускає, що в житті суспільства, організованому на анархістських принципах можливі будь-якого роду асоціації для задоволення всіх суспільних потреб, будь-які суспільні структури повинні створюватися людьми, що вільно об'єдналися та володіють рівним правом вибирати самі собі майбутнє.

Якщо поглянути на сучасний етап то анархісти вважають, що на місце влади має бути внесений принцип "дійсної низової ініціативи", коли люди самі, колективно вирішуватимуть суспільні питання та індивідуально (без шкоди для інших) свої особисті питання. Вирішення будь-яких проблем, які стосуються суспільства в цілому, а також здійснення проектів, які зачіпають широкі шари суспільства, ініціатива повинна строїтися від низу до верху, а не навпаки, як є в сучасному світі. Якщо буде необхідність в крупних організаціях, наприклад по збору та утилізації відходів, розвитку комп'ютерних технологій, використанню природних ресурсів, організації промислового виробництва, енергопостачання та чого б то не було ще, анархісти пропонують створювати федеральні співтова-

риства від низу до верху, аж до всесвітнього рівня, або на конфедеративних початках, з широким розгалуженням горизонтальних зв'язків [Петров А. Сетевое самоуправление / А. Петров // Либертарная Мысль. – 2008. – № 1. – С. 5–6]. При створенні федералістських утворень анархісти пропонують здійснювати їх через систему делегування, з правом негайного відгуку делегатів, що базується на принципі імперативного мандата. Федерації ґрунтуються на тих же базових принципах, але діють через представництво від колективів. Такі делегати не повинні ухвалювати рішень за людей, що висунули його, але повинні виконувати покладені на них зобов'язання.

Два наступних принципи взаємозв'язані. "Взаємодопомога" – це синонім співробітництва. Коли люди працюють спільно, їх діяльність помітно ефективніше, ніж коли кожен працює поодиноці. Колективна взаємодія – це укорочений шлях до досягнення необхідного результату при можливо меншій витраті зусиль [Кропоткин П.А. Взаимопомощь как фактор эволюции / П.А. Кропоткин. – М.: Самообразование, 2007. – 240 с.]. Принцип "різноманітність" – це застава найбільш повноцінного життя кожної окремої людини, з яких складається суспільство. Можна сказати, що різноманітність – це більш екологічна форма організації, оскільки має на увазі індивідуалізований підхід до виробництва і споживання, крім того, анархісти вважають, що громадські організації ефективніше задовольняють інтереси людей тоді, коли ті мають можливість формувати їх на свій розсуд. Коли людське життя ґрунтується на різноманітності, люди взаємодіють природніше і безпосередньо. Крім того, різноманітність приводить до того, що окремих людей стає все складніше контролювати. З іншого боку не можна ідеалізувати поняття різноманітності, оскільки воно можливе в капіталістичному суспільстві, що породжує горезвісне "суспільство споживання", яке якраз навпаки полегшує здійснення владі держави і капіталізму, сприяє все більш стрімкому вичерпанню природних ресурсів [Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм. – М.: Прогресс, 1990. – 215 с.].

Анархізм можливий лише при так званій "просторовій невизначеності", тобто коли неможливий тотальний контроль "зверху". На жаль розвиток сучасних технологій лише підсилюють даний контроль, напевно не даючи можливості такому ладу – як анархізм. Тим часом в співтоваристві вільних технологій є інша невизначеність, між замовником і споживачем товару. В цьому сенсі, як лад, анархізм в сучасних умовах все одно можливий.

Принцип "рівність" являє собою відсутність ієрархії, однакові для всіх можливості задоволення своїх особистих потреб в мистецтві, творчості, продуктах праці, а також рівний доступ до всіх суспільних благ, зокрема останніх досягнень науки і техніки.

Останній принцип "братерство" мається на увазі, що всі люди є рівними. Інтереси і потреби одні не можуть бути важливіше або цінніші за інтереси і потреби інших людей. Для анархістів справжнє багатство – люди і планета, на якій ми живемо.

Таким чином, анархізм заснований на ідеї самостійності людини, її здатності діяти і перетворювати своє політичне життя. Це означає, що анархістське суспільство буде створено людьми і воно буде керуватися на принципах свободи без примусу, взаємодопомоги, рівності та братерства, а не тими принципами, що нав'язуються утисками з боків "тиранів" держави.

О.С. Касянчук, студ., КНУТШ, Київ

КОНЦЕПЦІЯ АРИСТОКРАТІЇ У ТВОРЧОСТІ Ф. НІЦШЕ

Проблема особливостей концепції аристократії у творчості Ф. Ніцше є малодослідженою. Навіть характер розподілу суспільства зазвичай спрощують до поділу на всемогутніх людей-тиранів та безправних рабів. Політичні погляди Ніцше, на жаль, були викривлені через зв'язок його сестри з лідерами німецького націонал-соціалістичного руху. Через безкінечні наклепи ім'я філософа та його праці були пов'язані довгий час з такими поняттями, як "аморальність" та "нацизм", а в радянський період взагалі мали статус заборонених. Все це призвело до низької якості дослідження творчого спадку Ніцше та утворення безлічі ідеологічних шаблонів. Тому я поставила за мету дослідити розподіл суспільства, а особливо специфіку стану аристократів на основі детального аналізу першоджерел. В світлі повернення зарубіжних та вітчизняних науковців до творчого доробку філософа моє дослідження теж набуває актуальності.

Розподіл суспільства за Ф. Ніцше має кастовий характер та відбувається за врахуванням характеру праці населення та його інтелектуальним рівнем. Філософ називає у своїх творах дві касты: касту аристократів та касту рабів. Необхідно виділити існування ще одного типу людей: проміжний стан виконавців, що розуміють ідеї аристократії, слідує їм та втілюють їх в життя. Ефективність такого розподілу доводить досвід стародавнього світу: гідний розвиток культури та розуму можливий тільки тоді, коли в кращих представників є база у вигляді стану рабів. Термін "каста" вводиться безпосередньо автором, але після дослідження специфіки структурної одиниці суспільства в творах Ніцше має місце невідповідність змісту використаному терміну. Структурна одиниця автора має відкритий характер, а обмін людьми та сім'ями є навіть бажаним: необхідно, щоб більш вільні духом особи з нижчої касты могли потрапити у вищу і навпаки. Також такий розподіл необхідний через психологічні особливості особистості: більше страждань має випадати на долю тих людей, що легше їх переносять. Аристократам же властиве дуже тонке сприйняття світу, вони страждають навіть при хороших життєвих умовах через загальну несправедливість світу та життя.

Визначаючи зміст поняття "аристократ", Ф. Ніцше повертається до першопочаткового значення цього слова – "краща духом людина". Аристократ повинен мати гарну освіту та мати витончений, вільний розум, слідувати своїм внутрішнім переконанням, здобутим в постійних стра-

жданнх. Важливо також усвідомлювати та шанувати свою знатність, вірити в особливе призначення на землі. Та не варто плутати повагу до своєї особистості з простою пихатістю, бо аристократ не шукає загального визнання: наявність ворогів навпаки допомагає йому досягати своїх цілей, адже успіх полягає саме в подоланні труднощів та страждань. Як приклад, автор називає християнського святого, закликаючи виключити з цього образу непотрібне співчуття та смиренність. Сенсом життя благородної людини є постійний пошук нового, ще невідомого людству. Їй характерне "почуття жару в тих речах, які для інших є холодними на дотик" [*Ницше Ф.* Сочинення: в 2 т. Т. 1: Весёлая наука. – М.: Мысль, 1990. – С. 548] – особливі вміння, про які людина часто не здогадується, що надає їй ще більшого благородства. Аристократ – це виключення із загального правила. Але якщо буде існувати тільки виключення, все те, що має життєдайну силу і продовжує рід, може загинути. Тому аристократ – це виключення, що повинне стояти на сторожі правила. В цьому також проявляється ставлення аристократії до плебсу: це не презирливе пригнічення, а покровительство, що засноване на патріархальних ідеях, схожих на постулати конфуціанства. Схожі ознаки та вимоги до благородної людини можна знайти в кодексі честі японських самураїв – бусідо, що був викладений в збірці під назвою "Хакагуре".

Слід зауважити, що знатність людини не залежить від її національності. В майбутньому Ніцше бачив створення одного загальноєвропейського утворення, що включало в себе всі народності. Цікавим є факт, що на відміну від ідеології нацизму, елементи якої часто закидають філософу, Ніцше вважав єврейську націю рівною з іншими народами Європи, і навіть бачив минуле та майбутнє Європи саме за єврейським народом. Також неважливо в питанні аристократичності є стать людини. Філософ хоч і розрізняв чоловічий та жіночий типи інтелекту, та не виділяв жодного як більш аристократичного. Відповідно до життєвих обставин жінка рідше могла стати благородною духом. Але коли таке вже траплялось, то благородність через свою непересічність та рідкісність мала шанси бути величнішою, ніж благородність чоловіка.

Роль аристократії в державній моделі неоднозначна. Не зважаючи на своє високе положення, люди вільного розуму не повинні керувати державою. Ніцше не вважав політику за найважчу із справ і стверджував, що великі люди не повинні витратити на неї свій час та вміння. Філософ порівнював політику з війною: вона відбирає сили та життя кращих людей, що могли б послужити в інших сферах діяльності. А основна сфера діяльності аристократів – це інтелектуальне та духовне виробництво. Плебс також повинен концентруватись на виконанні своєї справи, а не відволікатись на постійній коливаннях в сфері політики. Роль керівників держави, чиновників та військових повинні виконувати представники проміжного третього стану. Отже, аристократи в державі виконують функцію ідеологів: фактично це науковці, які теоретично визначають загальний курс політики, та духовні лідери, що надихають маси. При цьому відповідальність за все населення несуть не виконавці-чиновники, а

саме аристократи, тому що тільки вони цілком усвідомлюють характер та наслідки своїх дій, не шукаючи собі виправдань у вигляді моралі мас.

Отже, дослідивши першоджерела, можна назвати аристократію Ніцше перш за все інтелектуальною та духовною. Аристократ – це ще одна модель морального ідеалу. Підсумувавши якості благородної людини за Ф. Ніцше, я дійшла до висновку, що така модель знаходиться на межі західних та східних морально-етичних зразків, поєднуючи в собі риси християнського святого та благородного воїна Сходу. Відбір до касти аристократів має цілком демократичний характер – немає ні національних, ні гендерних переваг, а також майнового цензу та обмеження за походженням. Основною функцією аристократії є не політична, а функція продукування духовних цінностей та інтелектуальних здобутків. Отже, не варто сприймати образ аристократа Ніцше за образ державця-тирана, порівнюючи автора з Н. Макіавеллі. Ніцшеанський аристократ – це образ високого морального ідеалу, що може слугувати зразком виключно в процесі самовдосконалення особистості.

О.М. Мостіпан, асп., КНУТШ, Київ
mostipan-alex@ukr.net

ПОШУК ЕФЕКТИВНОГО ПРИНЦИПУ ПРЕДСТАВНИЦТВА В РОБОТАХ Г. ЕЛЛІНЬОКА

Г. Елліньок є представником юридичної школи державознавства і тому в напрямку цієї традиції досліджував представницьку владу, джерелом якої вважав народ. З цієї причини виникає необхідність розглянути механізми за допомогою яких народ реалізує владу. Тому центральною темою у багатьох працях Г. Елліньока є виборча система, яку дослідник визначає як загальні принципи надання виборчих прав і організації виборів [*Елліньок Г. Конституции, их изменение и преобразование. – М.: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1906. – С. 2*]. Таке широке тлумачення можна пояснити тим, що на той час загальне і рівне виборче право, а також процедура таємної подачі голосів виборцями не були суспільно визнаними. У зв'язку з цим для опису особливостей виборів в певній державі Г. Елліньок використовував поняття "виборча система", що узагальнювало характерні риси притаманні виборчим перегонам цієї країни.

Дослідник детально аналізує принцип більшості, адже вважає, що цей принцип потребує вдосконалення, оскільки він був вперше застосований церквою, а вже потім державою, і тому тривалий час був позбавлений критики. Цей принцип виходить з ідеї рівноправності всіх членів суспільства та передбачає, що лише кількісна перевага одних над іншими є справедливим критерієм при визначенні остаточних підсумків голосування.

Г. Елліньок вважає, що існування більшості і меншості в політичному житті є природним, і тому механізм виборів повинен однаково гарантувати обом групам забезпечення політичних прав. Звідси випливає, що визначальне право, яке гарантується меншості, та в існування якого

також зацікавлена більшість наступне: "Вище право меншості полягає в тому, що вона завжди може зробити спробу стати більшістю" [Еллінек Г. Права меньшинства / Под ред. М. Гершензона; Пер. Е. Троповского. – М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1906. – С. 31].

Дослідник вважає, що принцип більшості може ефективно функціонувати лише в ідеальних умовах, які не існують в жодній країні, адже цей принцип потребує абсолютної гомогенності, однорідності суспільства, відсутності релігійних, національних та інших відмінностей: "Вчення, що в національних питаннях, так само як і в інших, вирішальний голос належить більшості – ніщо інше як дедукція, що часто зустрічається в політиці, і побудована на недостатньо обґрунтованих засновках; а саме, внутрішня політична єдність народу, що виправдовує принцип більшості, мислиться там, де її ніколи не може бути" [Еллінек Г. Права меньшинства / Под ред. М. Гершензона; Пер. Е. Троповского. – М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1906. – С. 33]. Тому використання принципу більшості виключає можливість врахувати існуючі суспільні поділи. Таким чином, дослідник вказує на недоліки мажоритарного принципу та окреслює засновки для аналізу пропорційної системи.

У праці "Плюральне виборче право" Г. Еллінек досліджує особливості функціонування пропорційної виборчої системи та пропонує шляхи її вдосконалення. Зазначимо, що Г. Еллінек в цілому підтримує модель пропорційного представництва, але акцентує увагу на тому, що жодна з найбільш складних модифікацій пропорційної системи не здатна реалізувати політичний вибір кожного громадянина. Мислитель зазначає: "Жодна сила в світі не в змозі представити через вибори в малому масштабі все різнобарв'я будь-якого народу, і жоден депутат не в змозі так сприймати бажання і настрої своїх виборців, щоб вони кристалізувались в ньому у вищу єдність" [Еллінек Г. Плюральное избирательное право / Пер. с нем. П. Барский. – Киев: Издание книжного магазина С. И. Иванова и К. – С. 9]. Саме тому мислитель застерігає нас не очікувати надто багато від виборчого права, адже за його посередництва знаходять свій вияв лише середні якості виборців: "Вища інтелігентність, найбільша політична обдарованість володіють такою ж можливістю обрати з невеликої кількості кандидатів найбільш здатного, як і посередність чи бездарність" [Еллінек Г. Плюральное избирательное право / Пер. с нем. П. Барский. – Киев: Издание книжного магазина С.И. Иванова и К. – С. 8].

Г. Еллінек, розуміючи неможливість створення досконалого виборчого механізму, піднімає питання щодо прийнятного ступеня спотворення результатів виборів. Мислитель вважає, що неточність переведення голосів у мандати є іманентною характеристикою будь-якої виборчої системи: "Це не можливо вже тому, що інтенсивність не вимірюється екстенсивністю, духовну і моральну силу не можна перевести в сухі цифри, в той час як вся організація виборчого права вимагає обчислення і відображення результатів в числах" [Еллінек Г. Плюральное избирательное право / Пер. с нем. П. Барский. – Киев: Издание книжного магазина С.И. Иванова и К. – С. 9].

У пошуках ефективного механізму представництва, Г. Елліноук звертає увагу на плюральне виборче право. Дослідник визначає його як обмеження загального виборчого права за допомогою застосуванням механізму поступового надання виборцям права голосу: "Хто має 10-річний досвід, як виборець, і досяг, щонайменше, 31-року, той отримує другий голос, до якого через кожні 20 років додається ще один; колишній депутат додатково отримує три голоси. Виборець, який платить не менше 50-ти фунтів стерлінгів прибуткового податку отримує один додатковий голос, за більшого податку – ще один і так до 10 додаткових голосів. Освіта дає право від 1 до 4 додаткових голосів: професія теолога, лікаря чи адвоката дає право на 4 голоси. У підсумку всі голоси, обумовлені різними чеснотами виборця, додаються, і окремих виборець може отримати 25 голосів" [Еллінек Г. Плюральное избирательное право / Пер. с нем. П. Барский. – Київ: Издание книжного магазина С.И. Иванова и К. – С. 17]. Крім того, за главою сім'ї закріплене право користуватись голосами дружини, дочок і непонолітніх синів. Ілюструючи свою думку, правознавець наводить історичний приклад, а саме лист Г. Флобер до Ж. Занд, в якому Г. Флобер з почуттям власного достоїнства пише, що його голос рівний голосам двадцяти громадян.

Ідея плюрального виборчого права та заснована у його принципах виборчої системи полягає в тому, що "при впливі на управління країною повинні бути оцінені та враховані не лише кількість голосів, але й всі сили нації: статки, розум, раса" [Еллінек Г. Плюральное избирательное право / Пер. с нем. П. Барский. – Київ: Издание книжного магазина С.И. Иванова и К. – С. 13]. Тому виникає необхідність застосування цenzів та виокремлення критеріїв для надання виборцям різної кількості голосів. Г. Елліноук виокремлює наступні цenzи: майновий цenz, професійний, освітній, віковий. У цьому контексті дослідник цитує Дж. Лорімера: "...пізнати головні соціальні сили народу і за допомогою правильного виборчого права представити ці сили належним чином. Вік, політичний досвід, власність, виховання, професія відрізняють і групують людей; по цим природним і соціальним сходинам повинна піднятися конструкція виборчого права" [Еллінек Г. Плюральное избирательное право / Пер. с нем. П. Барский. – Київ: Издание книжного магазина С.И. Иванова и К. – С. 17]. Г. Елліноук зазначає, що плюральне виборче право не здатне реалізувати поставлені перед ним цілі в повному обсягу. З цього приводу мислитель пише: "Навряд чи в 20 раз більш розумний, ніж звичайний, виборець обере в 20 раз кращого депутата" [Еллінек Г. Плюральное избирательное право / Пер. с нем. П. Барский. – Київ: Издание книжного магазина С.И. Иванова и К. – С. 13].

Ідея плюрального виборчого права полягає в тому, що з його допомогою намагаються врахувати окремі властивості, що диференціюють і водночас групують суспільство та надають індивіду певну соціальну цінність, а виборцю, залежно від володіння заздалегідь визначеними чеснотами, надається певна кількість голосів, з метою справедливого представництва соціальних груп.

Таким чином, Г. Елліноук зробив детальний аналіз мажоритарного, пропорційного та плюрального принципу представництва, віддавши перевагу останньому з певними застереженнями.

О.П. Палько, асп.,
Інститут політичних та етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса Національної Академії Наук України, Київ
elena.palko@gmail.com

ПОНЯТТЯ "НАЦІЇ" В ТЕОРІЇ АВСТРО-МАРКСИЗМУ

У сучасній політичній теорії на підхід австро-марксистів часто посиляються у зв'язку із необхідністю вирішення національних проблем у багатонаціональних державах. Тому в основному цю школу пов'язують саме із теорією культурно-національної автономії. Сам термін "австро-марксизм" був запропонований у 1914 році американським соціалістом Л.Боундіном та став загально прийнятим [Otto Bauer. What is Austro-Marxism? // Austro-Marxism: texts translated and edited by Tom Bottomore and Patrick Goode, with an introduction by Tom Bottomore. – Oxford: Clarendon Press, 1978. – P. 45]. Існує велика кількість думок стосовно того, чим саме був австро-марксизм. Здебільшого, цю школу пов'язують лише із діяльністю Австрійської соціал-демократичної партії, яка була сформована у 1888 році та до якої належали більшість її представників. Але таке тлумачення австро-марксизму є занадто вузьким. Австро-марксизм став об'єднавчою назвою для великої кількості розрізнених теоретичних підходів в межах марксизму.

З огляду на популярність теорії австро-марксизму з національного питання, варто розглянути деякі засадничі ідеї цього підходу, а саме визначення поняття "нація". Найбільш ґрунтовно це можна відслідкувати у праці Карла Реннера "Держава та нація", 1899 ("*Staat und Nation*") та Отто Бауера у його докторській дисертації "Національне питання та соціал-демократія", 1907 ("*Die Nationalitaetenfrage und die Sozialdemokratie*"). Саме працю О.Бауера дослідники називають найбільш важливим марксистським дослідження з національного питання [Див. Kolakowski Leszek. The Golden Age. Main Currents of Marxism. Its Origins, Growth and Dissolution / Transl. by P.S. Falla. – Oxford; New York, 1982. – Vol. 2. – P. 285; National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics / Ed. by Ephraim Nimni. – Routledge, 2005. – P. XXXIII].

Отто Бауер (1881–1938) та Карл Реннер (1870–1950) у своєму проєкті майбутньої політики в національному питанні відштовхувались від необхідності визначення понять "нації" та "держави". Обидва теоретики намагались протиставити націю як певне волонтаристське об'єднання та державу, як закріплення верховенства закону над певною територією.

Отто Бауер значну частину своєї праці присвятив саме визначенню понять. Він проаналізував відомі на той час концепції нації, а також історію становлення німецького етносу від найдавніших часів аж до об'єднання в окрему державу. На основі такого аналізу, він доводив, що нація створюється на основі спільної культури, тому її історичне коріння сягає найдавніших часів. Виходячи із вчення Маркса, Бауер підкреслював спадкоємність і безперервність існування нації в різних соціально-

економічних формаціях. Така тривалість на думку автора забезпечувалась первинною детермінантою нації, якою є національний характер, на формування якого впливають різноманітні природні та культурні фактори. Він прийшов до висновку про визначальність навколишніх умов щодо розвитку такої єдності. Таким чином, спільність національного характеру формується не тому, що люди, які входять до нації є однаковими, а тому що історичні обставини зробили їх такими.

Так, нація для Отто Бауера це не що інше як "сукупність доль різних людей, зумовлених природною та культурною спадковістю рис характеру, що визначаються національним призначенням" [*Otto Bauer. The question of nationalities and social democracy / Trans. by Joseph O'Donnell. – University of Minnesota press, 2000. – P. 36*]. Або інше визначення: нація – це "сукупність людей, об'єднана спільністю долі у спільність характеру" [*Otto Bauer. The question of nationalities and social democracy / Trans. by Joseph O'Donnell. – University of Minnesota press, 2000. – P. 117*].

Для Реннера нація також характеризується через спільність духовного світосприйняття, яку він називає культурою. Нація існує у формі культурної спільноти, яка об'єднана спільними почуттями та формою вираження цих почуттів у мові та літературі. Тобто ознакою нації є певна домінанта спрямованості почуттів та думок, а не спільність території. [*Karl Renner. State and nation // National Cultural Autonomy and its Conterporary Critics / Ed. by Ephraim Nimni. – Routledge, 2005. – P. 25*]. Отже, для обох авторів нація виступала певним волюнтаристським об'єднанням на основі спільності культури внаслідок тривалого співжиття разом як спільноти. Це співжиття Бауер називає спільністю долі нації.

На противагу нації, держава для Реннера є суверенною, територіально оформленою одиницею, невід'ємними характеристиками якої є населення; організація цього населення, тобто створення мережі державних органів формування та реалізації загальних інтересів, що часто не співпадають з індивідуальними; верховенство такого загального інтересу та ексклюзивне право даної суверенної одиниці на власну територію [*Karl Renner. State and nation // National Cultural Autonomy and its Conterporary Critics / Ed. by Ephraim Nimni. – Routledge, 2005. – P. 28*].

Така антитезу нації та держави у Карл Реннер може бути пояснена у дусі сучасного протиставлення держави та суспільства: протилежність держави як території та нації як персональної асоціації [*John Schwarzmantel. Karl Renner and the problem of multiculturalism // National Cultural Autonomy and its Conterporary Critics / Ed. by Ephraim Nimni. – Routledge, 2005. – P. 65*]. Держава існує силою закону, що є загальними в межах цілої держави. Але для того, щоб охопити усю складність соціальних взаємодій у суспільстві, цей закон повинен опиратись на свідомих громадян. Тобто держава повинна складатись із високорозвинених національних спільнот, а тому сприяти їх формуванню. Натомість нація – це спільність інтелектуального та емоційного життя, певною мірою духовна спільність. Але ці почуття та емоції можуть стати спільними лише через постійне розширення кола спілкування. Можливість же організації такої комунікативної мережі забезпечується державними ор-

ганами. Тобто, можна зробити висновок про взаємовигідність співіснування держави та нації у підході Карла Реннера.

Визначення поняття "нації" стало ключовим для австро-марксизму у розробці їхньої теорії національно-культурної автономії. Визначальним тут став саме персональний, або екстериторіальний принцип до утворення національних спільнот. Такі вільні асоціації ставали незалежними від держави у вирішенні власних культурних та національних інтересів. Держава тому виступала лише як зовнішня, організуюча сила щодо гармонізації відносин між різними національними одиницями в межах єдиної імперії.

О.В. Скребець, канд. політ. наук, докторант, КНУТШ, Київ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЇ ПАНСЛАВІЗМУ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ РОСІЇ

У XIX ст. в процесі становлення російського національно-консервативного політичного мислення був розроблений широкий круг ідей панславівців і практичних програм дій Росії, що включає різноманітні варіанти міжнародних союзів, здатних звести її в статус провідної світової держави. Ідеї і практичні проекти М. Данилевського, М. Погодіна, інших мислителів стали важливим елементом світоглядної основи російської імперської ідеї і дістали свій розвиток в її сучасних версіях.

Після ліквідації Радянського Союзу необхідність в інтеграційній ідеології викликала появу модернізованих варіантів програм слов'янської єдності, направлених на відновлення цілісності східно-слов'янського простору. Російські геополітики пропонують використовувати практичні висновки М. Данилевського й інших ідеологів панславівзму для налагодження взаємовідносин Російської Федерації з Україною й іншими країнами, де існує сильна етнічна російська меншість. Доводиться органічність процесів інтеграції всіх слов'янських народів і підкреслюється штурманість кордонів, які були оформлені в процесі розвалу СРСР.

Задачею російської зовнішньої політики і головним орієнтиром зовнішньополітичних стратегій є відтворення Росії в її історичних кордонах. Ідея формування нового державного союзу з країн, більшість населення яких складають слов'яни, обґрунтовується необхідністю в людських ресурсах, бажано максимально однорідних. Наймасштабнішим проектом модернізації ідеї панславівзму пострадянської Росії стало проголошення Співдружності Незалежних Держав. Провідні політологи і політики РФ пов'язували з ним можливість формування нової системи зовнішньополітичних відносин між державами посткомуністичного простору під контролем Москви. Очікування представників суспільно-політичної еліти Росії щодо перспектив розвитку цього нового політичного об'єднання не виправдалися, що пояснюється несприятливими тенденціями для здійснення інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Російські автори стали писати про нежиттєздатність Співдружності і недоцільність універсальних інструментів геополітичного впливу Росії на міждержавні відносини в регіоні СНД (А. Арбатов, Є. Кутовий, Д. Сорокін і ін.), а та-

кож необхідність визначення значення кожної з країн, де проживає слов'янське населення, для геополітичних і економічних інтересів Росії. Проте, в планах Росії залишається намір продовжувати подальшу реалізацію потенціалу СНД як регіональної організації, форуму для багатобічного політичного діалогу і механізму багатопланової співпраці.

Серед численних політичних і суспільних організацій, що з'явилися в процесі та після розпаду Радянського Союзу, також спостерігалось відродження ідейних елементів російського панславізму. Основою націонал-патріотичної зовнішньої політики проголошується протистояння із Заходом і об'єднання всіх етнічних росіян (включаючи українців і білорусів) в одній державі, зокрема побудова наддержавної системи на основі ключово біологічної ознаки національного походження. Більшість націонал-патріотичних організацій Росії в тому або іншому варіанті висували своєю метою створення Великої російської імперії. При цьому першим етапом реалізації програм імперського націоналізму називається об'єднання трьох слов'янських народностей, відтворення єдності етнічного ядра імперії, відродження імперської самосвідомості і власної національної державності на основі перетворення пострадянського простору. Ідеї виконання місії російської держави і її відновлення у межах суперетносу, використовувалися свого часу С. Бабуриним, Г. Зюгановим, М. Лисенком, Д. Рогозіним і ін. Сучасні версії програм панславістів відрізняються значним обмеженням в своїх масштабах – в порівнянні з проектами ХІХ ст. – і включають проект об'єднання РФ з двома слов'янськими, відповідними за рівнем економічного, політичного і культурного розвитку державами, а також акцентуються на застосуванні ефективних методів співпраці.

Разом з актуальністю вироблення масштабного проекту розвитку Росії, представники російської суспільно-політичної думки наприк. ХХ ст. визнали необхідність інтеграційних ідей, заснованих на економічних і технологічних інноваційних принципах з урахуванням національних традицій. Російські неослов'янофільські проекти отримують підтримку з боку офіційної влади і передбачають концентрацію інтеграційних зусиль Росії в достатньо вузькому напрямі з використанням ненасильницьких методів і ефективніших засобів впливу на нові незалежні держави. Елементи національно-імперських концепцій відображаються в документах РФ стосовно стратегій і зовнішньої політики, визначають пріоритетні напрями її міжнародної діяльності і розглядаються як фундамент для реінтеграційних процесів на території колишнього СРСР. Участь України в співпраці держав Співдружності визнавалася найважливішим елементом процесу реінтеграції на пострадянських територіях і винятковим геополітичним пріоритетом Росії. В даний час більшість дискусій, які ведуться навколо відповідних проектів, зачіпає вироблення нових засобів зближення споріднених народів і їх взаємодії поза і в межах одного політичного утворення, що примиряють і згладжують суперечності у відносинах України та Росії. Остання, таким чином, прагне сформувати базу свого лідерства в регіоні СНД і управляти новими формами інтеграції на посткомуністичному просторі за допомогою методів, що якнайдалі відводять від концепту "в'язниці народів".

ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ ЯНА ПАТОЧКИ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (70-80-ті рр.)

Існує велика кількість пояснень стрімкого занепаду комунізму та пере-моги демократії в країнах Центральної Європи загалом та Чеської Республіки зокрема. Як зазначає Педрик Кені [*Кені П.* Карнавал революції. Центрально Європа 1989 року. – К.: Критика, 2006. – 471 с.], все можна звести до трьох основних загальних тлумачень: прихід до влади в Кремлі Михайла Горбачова, який підтримав ліберальні та демократичні імпульси в СРСР. Втім "чинник Горбачова" не пояснює багатьох подій у Центральній Європі. Друге пояснення падіння комунізму: як економічна система він мав фатальні вади (негнучка планова система, жорстка централізація, які не враховували суспільні потреби або технологічні інновації). Але аби зрозуміти ідеї, що мотивували вчинки людей у 1989 році, ми повинні звернутися до інтелігенції. Це третє пояснення було до певного часу дуже суттєве, але нині його подекуди не беруть до уваги. Слід зазначити наступну особливість публікацій присвячених трансформаційним процесам в Центральній Європі – залежно від року написання (відмічаємо хронологічність): вони або практично всі заслуги у поваленні комунізму приписують дисидентам (переважна більшість яких і була тими, кого ми кваліфікуємо як інтелігенцію) – це притаманно публікаціям ранніх 90-х, або ж навпаки – повністю нівелюють, а подекуди й висміюють основні персоналії тих часів. Але ж саме інтелігенція виробляє та просуває ідеї, а маси лише підхоплюють їх та підносять на свої знамена вже безпосередньо під час повстань, революцій. Тому розгляд впливу інтелігенції на трансформаційні процеси в Чеській Республіці, на нашу думку, є немислимим без осмислення тих філософських ідей, що лягли в основу (прямо чи опосередковано) не тільки публічної чи літературної діяльності чеської інтелігенції, але й її світосприйняття. Це дасть нам змогу проаналізувати "чеський шлях до демократії", який саме своєю філософічністю сильно вирізнявся серед інших центрально-європейських країн соцтабору. Адже питання співвідношення політики та філософії є практично вічним і своїм корінням сягає ще Сократа та Платона. Чи можна звертатися до філософії у здійсненні політики? Чи мусять філософи та філософія намагатися впливати на політику? Як політики можуть поводитися морально? [*Tucker Aviezer. Philosophy and politics of Czech dissidence from Patočka to Havel. – Univ of Pittsburgh Press, 2000 – P. 1*]. Лише під час рідких історичних криз ми спостерігаємо злиття філософії та політики, коли політика вимагає інтелектуальних ресурсів у формі пре-політичних філософем для того, щоб знайти моральні відповіді на ті вигуки, які постають перед спільнотою. В такі кризові періоди політика та філософія зливаються [*Tucker Aviezer. Philosophy and politics of Czech dissidence from Patočka to Havel. – Univ of Pittsburgh Press, 2000 – P. 1*].

Для періоду напередодні Оксамитової Революції 1989 р., актуальною є філософія Яна Паточки, адже будучи професором філософії Карлового університету, саме він був духовним наставником опозиції – не тільки словом (своїми філософським доробком), але й ділом. Паточка піддавався допитах (які і стали причиною його смерті на шістдесятдев'ятому році життя – А.С.) через свою участь у протесті в ім'я прав людини та проти брехливого панування комуністичного режиму в Чехословаччині. Цей протест прийняв форму документу, який отримав назву Хартія 77. Його завданням було в сократичному стилі публічно проінформувати режим про його власну кризу, про його провал у запровадженні Гельсінських угод, під якими він підписався [*Findlay Edward F. Caring for the soul in a postmodern age: politics and phenomenology in the thought of Jan Patočka. – SUNY Press, 2002 – P. 3].*

Згідно Паточки переживання потрясіння стоїть на початку людської історії. Людська історія почалася шляхом подолання міфів та вступом в екзистенційну невизначеність. Разом з тим проявилася необхідність нового стилю мислення, який міг би поставити в основу несомоочевидності змісту для розуму, і зробити його темою відкритої дискусії. Так виникла філософія. Виникнення історії та виникнення філософії, згідно Паточки, зливаються воедино. З появою філософії пов'язано виникнення двох подальших "інститутів", необхідних для підтримки ходу історичного руху. Рух прориву /*prulomu*/ тут також вказує, що вже не може утриматися нічого з того, що раніше виступало як опора (ні Земля, ні Небо, ні заспокійливі розкази, ні Боги). Сьогодні недостатньо зовнішньо упорядкованої та генеративно гомогенної ділянки (OIKOS), домашнього господарства та економіки, за яких жили доісторичні цивілізації. Єдине чого можна триматися, це той ближній, який пережив подібне потрясіння, але вже не як член сімейного кола, але як "той інший", що розділяє однакову безосновність, і хто досягається подібним же образом нової опори. Солідарність "приголомшених" (тих, що пережили потрясіння – А.С.) – це те, що утворює нове поле людської взаємодії. Народилася спільнота з новими зв'язками та обставинами, з новим типом обов'язків та інтересів. Ця спільнота являє собою, згідно Паточки, грецький населений пункт – POLIS. В класичному полісі мова йде про вибудовування спільноти тих, кого об'єднує досвід несомоочевидності, хто хотів би і хто утворював суспільні інститути для забезпечення свободи такого впрошання. POLIS – це суспільство тих, що дивляться, йдуть, дискутують і їх прототипом є Сократ [*Blecha Ivan. Patočkova filosofie – situace člověka ve světě a dějinách // Havel, I. M. A Třeštík, D.: Co daly naše země Evropě a lidstvu. III část: Svobodný národ na prahu třetího tisíciletí. Evropský literární kub. – Praha, 2000. – S. 274–288. Autorizovaný překlad].* Це той поліс, який намагався створити чеський філософ в умовах тоталітарної системи. Саме із цих, на перший погляд далеких від конкретних політичних обставин, філософом народжувалася дуже конкретна політична позиція, яка завдяки завзяттю їх автора була запозичена тисячами "будівничих" цієї спільноти. Ми чітко можемо прослідкувати до чого хиляться

думки про поліс Паточки. Вимальовується повний антипод тоталітарній радянській системі, яка була нав'язана чехам ззовні – поліцейський контроль, цензура, вічні підозри, а головне "заспокійливі розкази" у вигляді державної пропаганди, скоріше повертають сучасне Паточці суспільство до доісторичних часів.

Засадничою, принаймні для незгодних з режимом, ідеєю Паточки, на нашу думку, була ідея солідарності "приголомшених". Слід відмітити, що саме "приголомшеність" – це те, що об'єднувало інтелігенцію (в першу чергу) та пересічних громадян, нівелювало розбіжності у політичних, релігійних поглядах, зводило нанівець соціальне походження чи рід заняття. Особливо, якщо врахувати те, що переважна більшість інтелігенції змушена була після введення режиму "нормалізації" (а на практиці советських танків) замінити свою діяльність у письменстві, журналістиці, акторстві, медицині, науці – миттям підлоги, вікон, прибиранням вулиць.

И.А. Стукалова, асп., МГУ им. М.В. Ломоносова, Москва, Россия

КРИТИКА А.В. КОЖЕВЫМ КЛАССИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ

Классическая теория разделения властей, предложенная Джоном Локком и получившая привычный для нас вид в середине XVIII века благодаря Шарлю Луи Монтескье, понимает государственную власть "не как единое целое, а как совокупность различных властных функций (законодательной, исполнительной, судебной), осуществляемых независимо друг от друга различными государственными органами" [Энциклопедический словарь экономики и права. – 2005 // <http://dic.academic.ru>]. Основной целью реализации указанной концепции явилось предотвращение сосредоточения власти в одних руках, будь то конкретный правитель или любой из органов государственной власти. В настоящее время разделение властей – один из неперенных атрибутов функционирования демократического правового государства.

Однако французский философ русского происхождения Александр Владимирович Кожевников отнюдь не согласен с этим. Наоборот, он в своих трудах выступил с критикой классической теории разделения властей. В его собственной концепции Власть предстаёт в четырёх ипостасях: как Власть Отца, Власть Господина, Власть Вождя и Власть Судьи. Каждая из них в свою очередь соотносится с одной из ветвей государственной власти: "Судебная власть очевидным образом соответствует авторитету Судьи. Законодательная власть соотносится с авторитетом Вождя – у него "инициатива", он предлагает "проекты" решений по поводу будущего. Исполнительная власть связана с авторитетом Господина: она осуществляется в настоящем, она по преимуществу, есть "действие"..." [Кожев А. Понятие Власти. – М.: Праксис, 2006. – С. 102]. Власть Отца, как можно заметить, не находится места в рамках данной теории. Для Кожева же для осуществления подлинной вла-

сти чрезвычайно важным является существование всех четырёх видов власти в их неслиянном единстве. Отсутствие хотя бы одной из них влечёт за собой раскол всей властной структуры Государства. Кроме того, именно Власть Отца, по мнению мыслителя, воплощает собой традицию, прошлое, фактически историю. Таким образом, её "ампутация" ведёт к забвению значимых ценностей и, в конечном счете, обернётся открытым противостоянием Семьи и Государства, кризису политической Власти в целом: "Насколько политическая Власть не предполагает Прошлого, настолько её "временный" элемент (с оставшимися двумя модусами) утрачивает гармонию с "вечным" началом..." [Кожев А. Понятие Власти. – М.: Праксис, 2006. – С. 109].

Государству для выхода из кризиса, который, по А.В. Кожеву, поглотил новоевропейские политические процессы в XIX веке и остаётся актуальным по сей день, предлагается введение следующих трансформационных принципов: "Первый принцип утверждает необходимость независимости судебной власти. Второй – определяет обязательность единства законодательной и исполнительной властей, составляющих Правительство. Третий – устанавливает требование восстановления власти Отца" [Трухан А.В. Концепция метафизики власти А. Кожева // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2010. – № 3, октябрь]. При этом мыслитель допускает возможность возвращения Власти Отца не в качестве отдельной ветви, а в симбиозе с одной из трёх других Властей.

А.В. Кожев, являясь сторонником авторитарной концепции власти, изначально присущей природе человека, видит неминуемую гибель Государства в условиях неизменной реализации классической теории разделения властей. Человек несет ответственность за бытие, значит, в нём заключена возможность и его видоизменения с опорой на Прошлое, убеждённою в силе Настоящего и уверенным взглядом в Будущее. Именно к этому и призывает выдающийся мыслитель, оказавший значительное влияние на формирование теоретической основы многих современных политических сил и движений различной направленности. Ведь движения, изменения, действия обуславливают саму возможность существования Власти.

Я.М. Тимошик, асп., КНУТШ, Київ

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ СТЕЙНА РОККАНА

Останнім часом увагу вчених все більше привертають макрополітичні моделі політичного розвитку. Це пов'язано з тим, що подібні моделі є компаративістськими, і, відповідно, містять у собі великий масив емпіричних даних, що в свою чергу дозволяє встановлювати і виділяти закономірності розвитку не тільки окремих держав, але й цілих регіонів. Крім того, подібні моделі володіють значним евристичним і прогностич-

ним потенціалами, врахування яких дає змогу приймати оптимальні політичні рішення, уникаючи при цьому небажаних помилок. Поряд з подібними моделями С. Хантінгтона, Б. Мура, К. Дойча, П. Неттла та інших знаходиться і модель політичного розвитку Стейна Роккана, яку узагальнено можна назвати "концепцією державотворення".

Суть даної концепції можна з'ясувати через розкриття змісту її основних понять. В основі концепції державотворення Стейна Роккана лежить теза про соціально-політичні розмежування, що визначили конфігурацію партійних систем в країнах західної Європи. Це розмежування по лінії центр – периферія; місто – село; церква – держава і власники – робітники. Крім того, що дані розмежування впливають, на думку Роккана, на конфігурацію партійної системи, вони ще й впливають на інші процеси державотворення. Зокрема, розмежування по лінії центр – периферія розглядаються вченим як головна передумова процесу формування європейських держав після розпаду Римської імперії.

При порівняльних дослідженнях поведінкових структур одним з основних понять для Роккана є поняття території. Автор виділяє три основні елементи у вченні про територію: 1) географічно обмежений простір неодмінно зафіксований на певний період часу (конкретний час доби, сезону); 2) організм або група організмів, що займають даний простір і заявляють про ексклюзивні права на окремі ресурси в середині території (їжа, житло); 3) ряд стратегій з демаркації території проти можливих загарбників ззовні.

Роккан тісно пов'язує поняття типу простору з поняттям території. Наврешт вчений виділяє два типи простору: територіальний і простір членства. Перший характеризується виключно фізичними параметрами, тобто фізично обмежений простір. В основі другого лежать соціальні та культурні характеристики. Суть простору членства полягає в тому, що будь-який індивідуум може перетнути географічну межу території як турист чи торговець, однак для нього буде набагато важче домогтися того, щоб його прийняли як члена корінної групи населення, яка заявляє про свою перевагу в правах на здійснення контролю над даною територією.

Оскільки основне розмежування, що впливає на процес формування держав, є розмежування по лінії центр – периферія, необхідним є з'ясування сутності цих понять. Поняття центру характеризується через еліту, яка контролює ресурси на певній території. Відповідно Роккан виділяє економічні, військово-адміністративні та культурні центри. Зазначені групи центрів спрощено можна визначити як привілейоване місце розташування всередині території.

На підставі вищевикладеного Роккан виділяє моноцефальну і поліцефальну структури території. Перша характеризується зосередженням всіх типів центрів на невеликій території. За такої структури всі еліти, які контролюють ресурси на даній території, концентруються недалеко одна від одної та, відповідно, спільно використовують різноманітні можливості. Поліцефальна структура, в свою чергу, характеризується значною дисперсією різних типів центрів на території декількох регіонів. Внаслідок цього утворюється ланцюг окремих центрів, у кожному з яких є своя особлива еліта.

Протиставляючи периферії центрам, Роккан відзначає, що периферійність або периферійне положення має політичний, економічний і культурний вимір і характеризується залежним від центру становищем, наявністю обмежених ресурсів і можливістю керувати власними справами. Таким чином, в межах периферій вертикального типу формується місцева політична, економічна та культурна еліта.

На підставі вищезазначених понять Роккан здійснює спробу моделювання процесів формування європейських держав і створює так звану концептуальну карту Європи, яка описує становлення територіальної організації політичних систем, в основі якої лежить процес розпаду імперій. Однією з особливостей даної концепції є плюралістичність рокканівського підходу при аналізі конфліктів по осі центр-периферія. Ця плюралістичність полягає в тому, що, на відміну від інших моделей формування держав, Роккан в своєму дослідженні об'єднує економічні, військові та культурні конфлікти. Ще однією особливістю є те, що підхід Роккана був не тільки плюралістичним, але й мав евристичний потенціал. Це пов'язано з тим, що головним завданням "концептуальної карти" було створення методології, на підставі якої можна було б отримувати нову інформацію та проводити нові дослідження з проблеми формування держав та націй.

Таким чином, концепція державотворення Стейна Роккана є не тільки цікавим науковим підходом, а й серйозним методологічним підґрунтям для вчених, що займаються дослідженням процесів державного будівництва. Використання концепції Роккана та її евристичного потенціалу дозволяє дослідити процеси формування нових держав, що особливо актуально сьогодні, коли на політичній карті світу, час від часу, з'являються нові державні утворення.

Є.П. Юрійчук, ЧНУ ім. Юрія Федьковича, Чернівці
genny.yu@gmail.com

ЛЕГІТИМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПРЕДСТАВНИЦЬКОГО ПРАВЛІННЯ В ПОГЛЯДАХ БЕРНАРА МАНЕНА

Бернар Манен, професор факультету політичних наук Нью-Йоркського університету та Вищої школи соціальних наук у Парижі, вирізняється неординарними поглядами на сучасні демократичні інститути та вибори, зокрема. У праці "Принципи представницького правління" вдаючись до історичного ракурсу обрання керівних осіб він вказує на поєднання демократичних і недемократичних елементів жеребкування та виборів, характеризує їх як аристократичну та навіть олігархічну процедуру, оскільки вона "залишає державні посади за видатними людьми", яких електорат вважає кращими за інших. Але апелюючи до категорії легітимності він зауважує непохитність принципу, за яким люба "легітимна влада виходила зі згоди тих, над ким вона здійснювалась". Саме на згоді як основі легітимності та політичного обов'язку наполягали теоре-

тики природного права. Безперечною є апеляція вченого до принципу римського права як основи легітимності в епоху середньовіччя – "Quod omnes tangit? Ab omnibus tractari et approbari debet" (Те, що стосується всіх повинно бути розглянуто та схвалено всіма). Б.Манен вказує на основну відмінність сучасних представницьких систем від середньовічних – згода підлеглих не вважалась тоді єдиним джерелом легітимності влади. Щоб стати легітимною постановою, з якої випливають зобов'язання повинні бути не тільки побажання "зверху", а й схвалення "знизу".

Б.Манен вказує на безпосередність легітимації влади на основі виборів, оскільки народ постійно підтверджує свою згоду, тому що "люди не тільки дають згоду на даний спосіб обрання, коли приймають рішення про використання виборів, але і виражають свою згоду кожний раз, коли голосують. Вони відбирають осіб, які отримують посади ..., і водночас легітимують їх владу та викликають у виборців почуття обов'язку та відданості тим, кого вони назначають".

Але якщо в епоху середньовіччя стосовно категорії легітимність використовували індикатор згоди, то в епоху сучасних представницьких систем йдеться про довіру. Б. Манен зауважує, що саме мажоритарна система дозволяє побудувати відносини між громадянами та їх представником на основі довіри, що виникає через особистісні якості останнього, а не через зв'язок з політичними організаціями. Довіра виникає в силу того, що депутат належить до однієї групи інтересів зі своїми виборцями.

Найнегативнішу рису виборів за пропорційним принципом, він вбачає у "виключенні електорату із особистісних відносин з своїми представниками", адже "громадяни голосують не за того, кого вони особисто знають а за того, хто носить колір певної партії". Також він звинувачує вибори за партійними списками в тому, що вони породжують правління "партійних бюрократів", оскільки "початок панування масових партій в представницьких органах влади призводить до правління нового типу еліти. Основними рисами представника якої є не репутація та статус у суспільстві", (як за умов мажоритарного представництва), але "активізм і організаційні здібності, за які їх відбирає партійна машина". За даної системи, вибори не є голосуванням за людину, яку виборці знають і якій довіряють. А тому, розрив особистісного зв'язку виборця і обраного, вчений тлумачить як "кризу політичного представництва".

Проаналізувавши принципи і варіації представницького правління (парламентаризм, партійну демократію ((за Р.Міхельсом – правління партійного активіста і партійного бюрократа), аудиторну демократію (форма представницького правління, за якої електорат виступає як аудиторія, що реагує на умови, представлені на політичній сцені) за такими критеріями як вибори представників, часткова автономія представників, свобода громадської думки, випробовування дискусією він погоджується із думкою багатьох сучасних дослідників про те, що не дивлячись на інституційну кризу, партії все ще залишаються домінуючим елементом на "парламентській арені" як "організації по проведенню кампаній". Але на сьогодні партійних прихильників стає набагато менше, ніж

раніше, а виборці без партійної ідентифікації здебільшого прагнуть використати партії у власних інтересах (у розумінні інструментального голосування). На думку Б.Манена, "в партійній бюрократії, як і в парламентаризмі, вибори залишаються вираженням довіри, а не вибором конкретних політичних засобів. Відрізняється лише об'єкт довіри: тепер це не окрема людина, а організація – партія".

Оскільки в Україні здебільшого партії не є організаціями в класичному розумінні, і не відображають стійкі соціально-економічні розколи в суспільстві, вони не користуються довірою виборців. Корисним для сучасного пострадянського простору бачиться уявлення Б.Манена про роль партій за "аудиторної демократії". Не наділені стійкими ідентичностями, партії змушені шукати підтримку виборців на кожних нових виборах, а тому свої кампанії підлаштовують під інтереси виборців і "змінюють конфігурацію цільової аудиторії", а звідси – не розглядаються як політичні суб'єкти! Таким чином, вчений доходить висновку, що за "аудиторної" демократії громадяни беруть участь у виборах відповідно контексту, і склад підтримки кожної партії змінюється згідно обставин. Але він наполягає на великих адаптивних можливостях представницької демократії я в аспекті удосконалення виборів, забезпечення "свободи громадської думки", неінституційної політичної участі, проведення опитувань громадян. Останнє дає можливість висловитись і байдужому "апатичному" виборцю у неполітизованому нейтральному середовищі, який може проігнорувати вибори як такі, та на наш погляд уникає зангажованості, порушень, фальсифікацій притаманним виборчим процесам.

Таким чином, Б.Манен пропонує викристовувати нові можливості представницької демократії в сучасних умовах, які сприятимуть легітимації влади.

Підсекція **"ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"**

І.І. Іванова, студ., КНУТШ, Київ
llos9@ukr.net

КОНЦЕПТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА **У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ С. ПОДОЛИНСЬКОГО**

Витоки ідеї громадянського суспільства сягають ще часів Платона та Аристотеля, проте зміст цього поняття не був сталим у різні часи та епохи. Існування багатоманітних концептуальних підходів до визначення громадянського суспільства розширювало його зміст, збагачуючи новими елементами. Розуміння даного поняття, його специфіки дає можливість осягнути усі аспекти політичного життя в різних його проявах та особливості функціонування громадсько-політичних утворень та інститутів, які забезпечують всебічний розвиток індивіда.

До проблеми побудови громадянського суспільства зверталися такі зарубіжні мислителі, як Дж. Локк, Т. Гоббс, Руссо, І. Кант, Г. Гегель, А. Грамши тощо. Представники української політичної думки теж не лишили без уваги дане питання. В історії українського дискурсу перші ідеї, в яких були сформульовані основні принципи громадянського суспільства, з'явилися у другій половині 16 століття завдяки представникам течії, яка отримала назву "громадянського гуманізму". Концептуальне оформлення основні положення громадянського суспільства знайшли у творчості таких мислителів, як М. Драгоманов, М. Костомаров, І. Франко, С. Подолинський тощо. Сучасні українські науковці не полишають спроб висловити власний погляд на дане питання, зокрема в даному напрямку працюють такі вчені, як О. Майданник, М. Ходаківський, О. Білий тощо. Такий постійний інтерес до даної проблематики свідчить про її актуальність та важливість для побудови демократичної української держави.

С. Подолинський, про якого вже зазначалося, поряд з іншими громадівцями вніс значний вклад у розроблення концепту громадянського суспільства. Його концепція відрізняється оригінальністю та не тривіальністю, поєднанням різних ідей, використанням здобутків зарубіжної і вітчизняної політичної та соціально-економічної думки.

Зокрема С. Подолинський, як представник громадівського соціалізму, є цікавим для аналізу у зв'язку з його прихильністю до марксистської концепції, і водночас поєднанням її з надбанням українського громадівства. Мислителю вдалося побудувати евристичну концепцію, яка відображала прагнення відродження української державності з одночасним звільненням селянства та робітників і створенням громадянського суспільства.

Концепція С. Подолинського базувалася на визнанні громад основною одиницею громадівського життя. Самі громади являли собою спільності людей, які спільно володіли засобами виробництва та вільно розпоряджалися виготовленою продукцією за однакових умов праці. Тобто основними засадами, на яких будувалися громади, були рівність та спільність. У громадах не повинно було бути керівників та підлеглих, тут не діє закон боротьби всіх проти всіх. За таких умов забезпечується найкраще та найфективніше співжиття індивідів. Взнявши багато з марксизму, С. Подолинський звертає увагу на негативну роль держави, зокрема і у розвитку громадівського суспільства, адже держави пригнічує представників простого народу, в той час як громадянське суспільство передбачає, що народ сам управляє політичними, культурними, економічними справами. Громадянське суспільство, на відміну від держави, повинно забезпечувати різновекторний розвиток індивідів та у повній мірі відображати його інтереси. Громада, як основна ланка суспільства, має забезпечувати політичну та економічну рівність людей та поєднувати у собі законодавчу, виконавчу та судову функції влади. Таким чином С. Подолинський відкидав необхідність розподілу влади на три гілки.

Мислитель не залишив без уваги опис механізму функціонування громад. Він зазначав, що діяльність останньої повинна ґрунтуватися на використанні механізмів прямої демократії, коли всі члени громади повинні

брати участь у прийнятті рішень та обирати своїх представників, які є відповідальними перед ними. Обрані представники не мають право самі вирішувати важливі питання, а повинні виносити їх на розгляд усієї громади. Таким чином, вирішення в першу чергу політичних питань повинно перейти від державних органів до інститутів громадянського суспільства.

Вчений не обмежився розглядом одиничних громад. Він пише про створення спілки громад, де кожна громада буде мати самостійність та незалежність у здійсненні внутрішніх справ. Подолинський стверджує, що такий устрій є найбільш придатним для України, тому створення спілки громад є завданням номер один для українського народу. Проте, Подолинський не обмежується існуванням громад у межах однієї держави. Підпавши під вплив соціалізму та проникнутий ідеями інтернаціоналізму, С. Подолинський мріє про створення міжнародної федерації громад, точніше федерації спілок громад Європи, куди могла б увійти і Україна, як вільна та незалежна держава.

Методи досягнення намічених цілей є за своїм характером революційними. С. Подолинський, розходячись у думках з цього приводу ще з одним відомим громадівцем – М. Драгомановим, акцентує увагу на неможливості перебудови суспільства мирним шляхом – через реформацію. Маса, народ, повинні виступити проти пригноблення та пригнічення. Тільки своїми зусиллями вони зможуть подолати існуючий несправедливий порядок. Для найкращого результату народ повинні очолити революціонери, об'єднанні в українську соціал-демократичну партію. Проте С. Подолинський, не будучи прихильником кривавих сутичок, пропонує здійснити все так, щоб обмежитися невеликою кількістю жертв, для чого і потрібні вмілі керівники.

Таким чином, С. Подолинський здійснив спробу накреслити ідеал такого громадянського суспільства, де б панувала свобода, рівність, солідарність та справедливість. Звичайно, зацікавленість працями К. Маркса та Ф. Енгельса не могла не відбитися на його поглядах та призвели до абсолютизації ролі громад та громадського самоврядування. Проте, будучи палким прихильником державної незалежності України, він зумів гармонійно поєднати ідеї соціалізму та громадівства з програмою національно-державного відродження України.

*Т.І. Плазова, канд. іст. наук, доц., НУ "Львівська політехніка", Львів
taniaiviv@list.ru*

ІДЕЇ АВТОНОМНО-ФЕДЕРАТИВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В ПОГЛЯДАХ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

Досліджуючи проблему федералізму в українській політичній думці, слід звернути увагу на те, що в останні роки в політичному житті нашої країни досить часто лунають заклики до федералізації окремих регіонів. Це питання стало наріжним каменем різних за поглядами сил і є темою дискусії як істориків, так і політологів. Прихильники федералізму одним

із своїх аргументів наводять політичні погляди М.С.Грушевського, його праці стосовно цієї проблеми.

Свою концепцію федеративного устрою держави Михайло Грушевський сформулював ще в кінці ХІХ ст. В 1905-1910 рр. Саме тоді розвинув аргументи щодо перебудови Російської імперії на демократичних федеративних принципах із входженням України до складу Росії на правах національно-територіальної автономії. Всі ці питання він висвітлював у працях: "З біжучої хвилі", "Якої ми хочемо автономії і федерації", "Освобождение России и украинский вопрос" та в статтях журналу "Борітеся – поборете". Окрім того, в цей час Михайло Грушевський став одним із засновників "Спілки федералістів-автономістів" у Санкт-Петербурзі. До складу цієї спілки, крім українців та росіян, входили ще й представники прибалтійських, середньоазіатських та польського народів.

У своїх працях Грушевський говорить про два можливих способи утворення федерації: знизу та зверху. В першому випадку кілька окремих держав об'єднуються в одну державу і віддають дещо із своїх суверенних прав загальнодержавній організації та її органам, решту суверенності вони залишають собі та своїм місцевим органам. В іншому – унітарна держава ділиться своїм суверенітетом зі своїми провінціями та, таким чином, перетворюється в федерацію. Також, аналізуючи погляди вченого стосовно цієї проблеми, слід зазначити, що характерною рисою федерації він вважав не тільки збереження окремими частинами державності, а й принципи непорушності цього союзу.

Михайло Грушевський, говорячи про федерацію, сприймав її як союз країн, об'єднаних географічно, економічно та культурно на добровільних засадах, а не як федерацію поневолі. Набуття державного права народів, широкої автономії в межах їхніх етнографічних кордонів, можливість вільного існування та розвитку держав – забезпечили б принцип національно-територіальної автономії.

З розвитком та утвердженням революційних змін в Росії на протязі 1917 року, дещо змінюються і погляди Михайла Грушевського в цих питаннях. Насамперед, вчений не врахував ті політичні реалії, які становлять основу ментальності та державницького ества російського правителя: якими б демократами та лібералами не були російські діячі різних рівнів, вони завжди є носіями великодержавницьких поглядів. Тому в цьому контексті федерація для них є лише прикриттям своїх амбіцій. Та й вся історія взаємин між Україною та Росією підтверджує марність сподівань на демократичні та рівноправні відносини. Прихід до влади більшовиків в Росії, а згодом і їх напад на Україну, повністю унеможливило процес утворення федерації.

Немає жодних сумнівів в тому, що Михайло Грушевський стоїть на позиції незалежності України, є одностайним противником трактування України як "московської провінції або московської колонії, щоб нею під яким би то не було гаслом правили з Москви, там розпоряджалися її природними багатствами й продуктами праці її трудового народу, звідти кермували її економічним життям, її фінансами – так, як се було повелось в Світській українській республіці".

Отже, на думку Михайла Грушевського, автономно-федеративний устрій є найкращою формою внутрішнього правління, який дасть можливість уникнути конфліктів всередині держави, забезпечить мир, спокій та злагоду в державі, тоді як унітарний устрій – викликатиме лише уособиці та непорозуміння. Але, в зв'язку із революційними змінами в Росії, встановленням недемократичного більшовицького режиму та наростанням громадянської війни, питання об'єднання в федерацію залишається відкритим для майбутнього. Воно повинно визріти самостійно та стати актуальним в процесі розвитку держав, які вбачатимуть в ньому ідеал свого існування.

Аналізуючи ідею автономно-федеративного устрою в її абстрактному визначенні, складається враження про її необхідність, її привабливість та довершеність. Якщо ж прикладати її до конкретно-історичного буття українського народу, то вона буде надзвичайно небезпечною та суперечливою в прогнозах на майбутнє. Це пояснюється кількома чинниками. По-перше, при своїй реалізації автономно-федеративний устрій України закріплював би створені історичним минулим всі регіональні відносини, що поступово та планомірно насаджувалися політикою зросійщення. По-друге, автономно-федеративний устрій породив би не цілісну державу, а ефемерний конгломерат, при якому спостерігалась би відчуженість окремих регіонів, їх занепад. Останнім чинником слід назвати те, що власне автономно-федеративний устрій сприяв би руйнації цілісності української нації, незалежно від "московської" чи "західної" орієнтації, адже в історії України на протязі віків не було жодного союзу з іншою державою, щоб сприяв розвитку, а не занепаду національної єдності.

Україна повинна іти своїм шляхом в утвердженні державності, повинна забезпечити цілісність суспільства та єдність нації. Для досягнення цієї мети слід використовувати як історичне минуле, так і державотворчий та політичний досвід діяльності Михайла Грушевського. Вчений висував свої ідеї федералізму та автономії в складних суспільно-політичних умовах, в часи військової боротьби, але завжди з думкою про якнайкраще майбутнє України. Його пошуки досконалих форм будівництва держави, успіхи та поразки в прийнятті рішень повинні слугувати нащадкам прикладом у прагненні побудови своєї незалежної та суверенної цілісної України.

*К.С. Проскуракова, студ., КНУТШ, Київ
eekaterina04@gmail.com*

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ГЕОРГІЯ АНДРУЗЬКОГО

В 40 роки XIX ст. провідними ідеями в Україні були ідеї Кирило-Методіївського товариства, яке діяло на засадах демократичного, республіканського панславізму. "Для успішної реалізації асиміляційних проектів імперського режиму було вкрай необхідно, щоб ідея "триєдиного народу" й необхідності асиміляції українців була сприйнята самими українцями, зокрема, їх, інтелектуальною елітою. Однак, цього не тра-

пилося. Представники цієї еліти із самого початку стали на позицію належності Північного Причорномор'я Україні і його майбутнє пов'язували з майбутнім Великої України. Так, у начерках конституції республіки, вилучених під час обшуку у члена Кирило-Мефодіївського товариства Г. Андрузького, у майбутній слов'янській федеративній державі ("державі штатів") першим штатом називалася "Україна з Чорномор'ям, Галичиною й Кримом" [Турченко Г.Ф. Південна Україна в контексті формування модерної української нації (XIX. Початок 20-х рр. XX ст.): історіографічний аспект // Актуальні проблеми історико-правової думки. – 2009. – № 1. – С. 383]. Згаданий документ політика, філософа і юриста став виявом української конституційної думки XIX ст.

Відомо три проекти Конституції. У цих варіантах погляди автора еволюціонують від обмеження монархічної форми влади до повного її скасування. У доповіді імператору у справі Кирило-Мефодіївського братства граф О.Орлов звертав його увагу на те, що Г.Андрузький у проектах державних перетворень у Росії: "то допускав імператорську владу в її справжній силі, то намагався зовсім її знищити". Пропоную простежити це питання. У першому проекті Конституції підкреслювалося, що на даний момент будь-яке прагнення до реформи є марним. Перепонами цього є: 1) поділ народу на стани, які ворожі один одному; 2) свавільні дії монарха; 3) хибна спрямованість освіти. Для того щоб позбутися цих негативних явищ та перейти до більш справедливої системи правління, необхідно знищити стани, зрівняти народ у правах, зробити усіх громадян особисто вільними. Цим перетворенням має допомогти освіта, яка, у свою чергу, повинна створити ідеологічні передумови перетворень та підготувати до них народ.

Другий проект Конституції розвивав положення першого – він окреслював принципи ідеальної, на думку автора, держави і конкретизував положення щодо рівності громадян, їх особистої волі, щодо станів та влади. Автор проекту приділяв особливу увагу рівності громадян. Він визнавав рівне суспільство, яке "відкидає стани в деяких відношеннях, а саме: 1) і пастух, і син вельможі рівно можуть прагнути до підвищення; 2) і вельможа, і пастух рівно повинні дотримуватися закону; 3) батько не передає приватних прав сину і той з народження отримує лише права загальні, приватних же може досягнути" [Салтовський О. Концепція української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). – К., 2002. – С. 416].

При цьому мислитель виділяє такі органи державної влади: найвищий орган держави – Законодавчі збори; виконавчий орган – Державна рада, членами якої повинні бути президент республіки, віце-президент, міністри, державний прокурор, президент зібрання та президенти його штатних відділень. В документі зроблено часткове визначення та розподіл законодавчих, виконавчих і судових функцій державних органів. Новим та несподіваним для праць мислителів того часу є факт того, що Г.Андрузький узагалі не визнавав Росію членом слов'янофільської федерації. Ця точка зору автора не збігалася з поглядами на майбутній

слов'янський союз, висловленими у "Книгах буття українського народу". Для мислителя поставало три головні питання: по-перше – слов'янське, яке в умовах і поняттях того часу було пов'язане з національним питанням; по-друге – соціальне, що зводилося до вимоги освіти й розкріпачення селян; по-третє – політичне, що виявилось у планах перебудови державного устрою на федеративно-республіканський.

Новим та несподіваним для праць мислителів є те, що мислитель взагалі не визнавав Росію членом слов'янофільської федерації. Ця точка зору автора не збігалася з поглядами на майбутній слов'янський союз, висловленими у "Книгах буття українського народу". Але не зважаючи на різницю інтересів і поглядів окремих членів Братства можна зробити висновок, що основними для ідеології цієї організації як такої було три питання: по-перше – слов'янське, яке в умовах і поняттях того часу було пов'язане з національним питанням; по-друге – соціальне, що зводилося до вимоги освіти й розкріпачення селян; по-третє – політичне, що виявилось у планах перебудови державного устрою на федеративно-республіканський. При цьому автор виділяє три типи закону. Перші – "корінні", які встановлюються народом, а скасовуються народним сеймом і загальні, що також приймає народний сейм (їх може покращувати Влада). Другі – "помісні", які встановлюють "жителі певної місцевості". Треті – "станові", тобто ті, які кожна верства приймає для себе. Навіть кожна людина може встановлювати закони, тільки б вони не суперечили чи не обмежували б ті, що діють у державі.

Третій проект конституції заслуговує на увагу насамперед спробою прив'язати цей проект до провідної ідеї Кирило-Мефодіївського гуртка, яка пов'язана з утворенням слов'янської федерації, щоправда, у проекті Г.Андрузького згадуються не тільки слов'яни, а й інші народи. На загальнодержавному рівні функціонують законодавчі збори, президент республіки та державна рада, до складу якої входять президенти штатів, президенти представницьких органів штатів, державний прокурор, міністри. На рівні областей й округів також передбачалося формування відповідних представницьких та розпорядчих органів. Лише в общині управа уособлює владу судову, розпорядчу, виконавчу.

"Палка любов до України, для якої власне і готував Г.Андрузький свої "проекти конституції" прослідковується в усіх його документах і діях. Він вірить в її історичне призначення і готовий для неї на нелегкі випробування і втрати. Свобода людини і свобода народів для нього є головним сенсозабезпечуючим ідеалом. "Через усі папери Андрузького червоною ниткою проходить прагнення до національного самовизначення слов'янських племен на республіканській основі, любов до України, її народу, мови, звичаїв. Тому в жандармському листуванні про Андрузького говориться, що його рукописи доводять "злочинний спосіб думок" автора". Якщо, звичайно ж, вважати злочином любов до Батьківщини та її народу" [*Салтовський О.* Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). – К., 2002. – С. 76]. Політико-правова спадщина мислителя зараз пере-

буває в полі зору українських дослідників. Останнім часом починають з'являтися цікаві праці, присвячені дослідженням творчості Г.Андрузького – людини, погляди якої на мою думку, дійсно були новаторськими та пов'язані з витоки українського конституціоналізму. Три проекти Конституції автора не просто еволюціонують від обмеження монархічної форми влади до повного її скасування, а являють собою поетапне становлення та впровадження політичних ідей Г.Андрузького в життя.

О.І. Салтовський, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ

Націонал-комунізм в 20-30-ті роки ХХ сторіччя був однією з потужних ідеологічних течій українського політичного мислення, що сьогодні є призабутою й маловідомою не лише серед широкого загалу, а й серед науковців. До цього призвели як складні історичні обставини пов'язані із тотальною забороною теми українського націонал-комунізму в радянський час, коли його якщо й згадували –то лише як "прояв українського буржуазного націоналізму", тим, що після отримання Україною незалежності в кінці ХХ сторіччя маятник зацікавлення громадської думки колихнувся в сторону радикально-націоналістичних та ліберально-демократичних ідей, так і тим, що виразно проросійська позиція лідерів різних організацій комуністичного штибу в Україні за останні два десятиріччя робили для масової свідомості непоєднуваними поняття "націонал" і "комунізм".

Тим не менш традиція поєднання ідей національного і соціального визволення в українській політичній думці потужно представлена в другій половині ХІХ – на початку ХХ сторіччя такими постатями як М.Драгоманов, С.Подолінський, О.Терлецький, І.Франко, Ю.Бачинський, М.Грушевський, В.Винниченко. Особливо останній в роки української революції 1917-1921 років, зробив дуже багато для того, щоб ідея створення української держави, не втрачаючи своєї значимості, не закривала собою ідеї побудови суспільства на принципах соціальної рівності та ліквідації експлуатації працюючих мас.

Трагічність позиції В.Винниченка відбита в одному із записів його "Щоденника": "Виходу не бачу, бо є тільки два виходи: або відмовитись бути українцем і тоді бути революціонером; або вийти зовсім з революції й тоді можна бути українцем. Ні того, ні другого я не можу зробити, і те й друге боляче мені смертельно. А з'єднати те й друге не можна, історія не дозволяє. Коли б не було в мене ще й літератури, мистецтва, я серйозно почав би думати ще про один вихід: смерть" [Винниченко В. Щоденник. 1911–1920. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – Т. 1. – С. 445].

Колишній чільний лідер УНР в еміграції зробив спробу осмислити причини поразки в трилогії "Відродження нації". Центральна Рада, як вважає В.Винниченко, виявилась недостатньо соціалістичною, не зрозуміла необхідності побудови саме "робітничо-селянської" держави, а

тому не могла протиставити нічого дієвого більшовицькій пропаганді. Насторожене ставлення до ідеї робітничо-селянської держави у лідерів українського руху він пояснює саме тим, що її пропагували більшовики, і прихід влади рад асоціювався з поверненням в Україну російської влади.

Наслідком такого нерозуміння більшовицьких ідей, вважає В.Винниченко, що "... стільки, справді, тої енергії, сил, завзяття, крові й життя ми вклали на те, щоб зробити... не свою державність (*виділення В.Винниченка*), ворожу нашій нації, згубну для неї!" [*Винниченко В. Відродження нації: В 3 т. – К., 1990. – Т. 2. – С. 108*]. "Не свою" не національно, а соціально. Тобто, замість української держави робітників і селян, Центральна Рада будувала українську буржуазну державу.

І.Огієнко, правда з інших ідеологічних позицій, підтверджує висновок В.Винниченка. Він писав: "... український народ в масі своїй покладався на крайні комуністичні гасла, а українська інтелігенція – на демократичний націоналізм. Центром усього питання відразу стала з е м л я (*виділення І.Огієнка – О.С.*), а Центральна Рада якраз із цим питанням найбільше воловодилась і відтягала" [*Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. – Вінніпег, 1968. – С. 5*].

Віра в зміну більшовицької позиції в українському питанні призвела до того, що вже після виходу зі складу Директорії, в еміграції, В.Винниченко продовжував робити спроби знайти порозуміння з радянською владою. Більше того, він вважав, що перехід українських соціалістів на комуністичні позиції є вкрай необхідним і неминучим, адже "... комунізм і є тою гармонізуючою лінією, яка об'єднує і національне з соціалістичним, і приводить людину до єдності думки й акції" [*Винниченко В. Лист В.Винниченка до клясово-несвідомої української інтелігенції. – Відень, 1920. – С. 4*].

Більше того, прийняття всіма українськими революційними силами повинно стати головною передумовою захисту національних інтересів українського народу: "Коли де які українці бояться великоруського націоналізму, то на це можна сказати, що українцям треба бути якомога послідовнішими, вірнішими комуністами, щоб стояти на сторожі повної послідовності комун. дії, бо *іменно комунізм не допускає панування нації над нацією (виділення В.Винниченка – О.С.)*. І що більшими, послідовнішими комуністами будуть руські, великоруські комуністи, то швидше вони, тим самим муситимуть привести самі себе до знищення свого національного панування над українцями [Там само. – С. 5].

В.Винниченко постійно намагався знайти компроміс між українським соціалістичним рухом і більшовиками, які були йому по духу часто ближчими ніж такі українські соціалісти-самостійники як С.Петлюра. Сформульована в брошурі "Лист В.Винниченка до клясово-несвідомої української інтелігенції" ідея про необхідність переходу українського руху на комуністичні позиції, готовність служити робітничо-селянській Україні зробила можливим 1920 р. його приїзд до Москви й ведення перегово-

рів про умови особистої участі в розбудові УСРР. Проте розбіжності з керівництвом радянського уряду й більшовицької партії з питань національно-культурної та економічної політики, несприйняття ними рекомендацій щодо виведення з розрухи народного господарства (кооперації в промисловості і сільському господарстві, встановлення вигідних форм співробітництва з західними країнами) змусили його виїхати за кордон. Очевидно, що ні він особисто, ні радянське керівництво не бажали остаточного розриву й плекали сподівання на поновлення діалогу. Тільки це може пояснити ті факти, що письменник зміг безперешкодно залишити територію Радянської Росії, його твори до середини 30-х років видаватимуться в СРСР масовими тиражами, а сам В.Винниченко відмовився від антирадянських випадів практично до кінця Другої світової війни.

Така позиція В.Винниченка дає підстави вважати його одним із засновників українського націонал-комунізму, що, сформувавши концепцію незалежної української радянської соціалістичної держави, що знаходиться в союзницьких відносинах з іншими державами, які організовані на подібних ідеологічних, політичних та соціально-економічних засадах.

М.А. Шульга, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

На думку М. Грушевського, "добровільна і вільна зв'язь" між Україною та Росією можлива за умови федеративної і демократичної Російської республіки. Утвердження федеративного устрою та демократичних прав і свобод в Росії дозволить останній не лише відмовитися від примусового збереження власної внутрішньої єдності, а й не втратити симпатій з боку як свого різноплемінного населення, так і з боку народів, що виборюють власну державність. "Нова Російська республіка, коли хоче удержатися в цілості і силі, повинна щиро зректися всяких замірів тримання когось силоміць на припоні, до кінця провести принцип свободи і самоозначення у внутрішніх відносинах" [Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К.: Т-во "Знання України", 1991. – С. 49]. І далі: "При різноплемінності Росії, власне, тим більше їй потрібний федеративний устрій, щоб народи її не чули переваги або панування над собою державного великоруського народу, а чули самі себе державними кожний у своїй землі" [Там само. – С. 49].

В той же час, визнає М. Грушевський, створення "добровільної і вільної зв'язі" між Україною та Росією ускладнюється існуванням глибокої антитези між цими двома близькими по крові, але відмінними духом народами. Український народ є народом західної культури, хоча й одним із найбільш багатих східними, орієнтальними впливами. Росія ж є представником виключно східних, а точніше середньо- і північно-азійських впливів.

Оскільки в ХІХ столітті Україна була відірвана від Європи і повернена обличчям на північ, загнана в "глухий кут великоросійської культури і життя", то першочерговим завданням у стосунках незалежної України з Росією має стати відновлення першою знищених свого часу російською торгівельною і митною політикою торговельних зв'язків зі своїми історично сформованими західними ринками, руйнування економічної залежності України від великоруських центрів – Петербурга і Москви.

Важливим кроком у цьому напрямі, на думку М. Грушевського, може бути "власна творчість" України в тих краях, які, подібно їй, зазнали на собі впливів східної культури і знаходяться у сфері української чорноморської орієнтації. Ці краї об'єднані Чорним морем як центром комунікації та різноманітних культурних і політичних відносин. "Коли народність наша, дух нашого народу тягне нас на захід, край завертає нашу енергію, нашу працю на схід і полудня, в сферу нашого моря, нашого комунікаційного центру, до котрого ведуть нас наші ріки і повинні були б повести всі наші дороги, коли б вони будувалися нами, в орієнтуванні нашими інтересами, а не мали своєю метою – навпаки – боротись з природною орієнтацією нашого економічного й культурного життя" [Там само. – С. 151].

Відтак, у відстоюванні своїх економічних інтересів перед Росією Україні, згідно із М. Грушевським, варто заручитися перевагами економічного і культурного співробітництва з народами Чорного моря. Результатом цього має стати не лише створення сильної економічної бази, а й відновлення за допомогою сучасних технічних засобів старих природних торговельних шляхів до Індії, до Середньої Азії і Китаю, до Перської затоки, Сирійського узбережжя, Аравії і Єгипту. При цьому "великі транзитні дороги на схід" знаходилися б у руках тих країв, через які вони проходять. "Власна творчість" України на напрямі чорноморської орієнтації дозволить їй "знайти себе" у спосіб розвитку і використання як того, що дала їй орієнтальна стихія, так і своєї належності до кола західно-європейських країн за складом характеру свого народу. "Визволення від примусової залежності від московського життя не повинно бути заміною однієї залежності другою, хоч би й добровільною" [Там само – С. 149]. Українське життя, наголошує М. Грушевський, має емансипуватися взагалі, тобто з'ясувати свої завдання і потреби і не поспішати замикатися у якийсь один круг "зв'язків, відносин і впливів", а брати все, що може бути корисним для нього. "Не зв'язуючись ніякими симпатіями чи антипатіями, ніякими упередженнями, по французькому прислів'ю – "я беру своє добро скрізь, де я його знаходжу", брати і в сфері старих зв'язків колишньої Російської держави, і нових зв'язків з Центральними державами, і поза ними" [Там само. – С. 149].

Відповідно "знайти себе" Україна може в ролі посередника між народами, які пройшли через подібні їй орієнтальні впливи, та західноєвропейським життям, духовна спорідненість українців з яким є безсумнівною. З огляду на це, для України нагальною є критика євразійства як

геополітичної доктрини росіян з її центральною тезою про те, що саме Росія історично покликана служити посередницею між Заходом і Сходом. Порівняно із народом великоруським, наголошує М. Грушевський, український за складом своєї культури і свого духу є народом західним і в той же час народом найбільш багатим східними впливами. Великоруський же народ, хоч і є європеїзованим, цілковито знаходиться під владою орієнтального духу і стихії і не може здійснювати посередницьку роль між Заходом і Сходом в силу наявності в нього прикмет характеру, що є не лише "глибоко відмінними" від європейського, а й "глибоко противними" йому. А саме: патріархальності, браку власної людської гідності і зневаги гідності іншої людини, відкидання культурних і громадських вартостей і звеличування власної некультурності і неорганізованості тощо.

Східна ж спадщина українського народу складається виключно з візантійських впливів без будь-якої домішки фінських, татарських та монгольських елементів, а тому є надзвичайно цінною складовою частиною українського життя, що не може бути проігнорована в планах на майбутнє. Саме ця спадщина створює ґрунт для спільного розуміння і певної моральної близькості між народами Чорного моря, за умови яких лише й можлива справжня кооперація (а не "федерація поневолі") між ними. "Ми являємось одним з найбільш орієнталізованих... західних народів – подібно як Болгари, Серби, Іспанці, – і ми повинні не забивати, а розвивати і використовувати те корисне і цінне, що дала нам ся орієнтальна стихія" [Там само. – С. 150]. В свою чергу, західноєвропейські риси характеру українського народу, – високий розвиток своєї гідності, пошанування гідності іншої людини і народу, любов до "законних речей", прив'язування до культурних і громадських вартостей життя і т. ін., – дозволяють використати північну орієнтацію, до якої насильно буде намагатися Росія прив'язати Україну, для відновлення останньою своїх зв'язків із західним світом у спосіб демонстрування свого справді європейського характеру, своєї співзвучності і внутрішньої спорідненості з європейською культурою, своєї готовності її присвоєння – "не через зверхній примус і натиск, а власне завдяки сьому внутрішньому спорідненню" [Там само. – С. 148]. Завдяки цьому Україна "відтінить" суто східний характер російської стихії і фактично продемонструє вкупі зі своєю чорноморською орієнтацією справді посередницьку, – таку, що базується не лише на "мотивах практичної користі", а й на "погляді морально-соціальному", – роль між Заходом і Сходом. Роль небайдужого ставлення до минувшини і сучасності "інших чужоплемінних країв", ініціатора реальних взаємовигідних економічних, культурних і політичних зв'язків із життям татарським, молдавським, турецьким, грузинським, і навіть перським, індійським чи туркестанським. Ось чому "ми мусимо звертати свої очі не тільки в романо-германські краї або на Балкани, а й обертатись на Малу Азію, Єгипет, Персію, Туркестан, Середню Азію і навіть Китай і бережжя Індійського океану".

До ствердження зазначеної ролі, вважає М. Грушевський, Україна має рухатися поступово, гасячи будь-яку обопільну ворожнечу між собою і Росією, шукаючи по можливості безболісного для себе виходу з тієї чи іншої колізії і не ігноруючи психологічних моментів, які ускладнюють відносини з Росією. "Тут як в політиці треба взагалі уміти чекати і не форсувати справ, котрі вимагають часу, щоб дозріти й розв'язатись самі по собі" [Там само. – С. 167]. Росія ж, оскільки вона не ставить перед собою завдання "зірвати" українську державність, повинна, на думку М. Грушевського, в інтересах встановлення добрих і вигідних стосунків з Україною не загострювати ці стосунки декларативними заявами і протестами, не брати на себе роль авангарду на Україні, а якомога скоріше приймати і пристосовуватися до того, що логічно і невідворотно витікає з принципу державності України. Демократичні перетворення в самій Росії прискорять цей процес, а участь України в кооперації народів Чорного моря дозволить їй випростатися, щоб потім "уложитись в найбільш вигідній позі" [Там само. – С. 149]. За таких обставин Росія позбудеться права "особо благопріятствуемой" нації, а Україна, в свою чергу, отримає почуття права керуватися у своїх стосунках з нею виключно "добром українського народу", а не якимись там "інтересами спільної революції, спільної культури, спільної вітчизни" тощо [Там само. – С. 138].

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

*М.О. Андрущенко, асп., КНУТШ, Київ
god3y@ukr.net*

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ВЕРСІЯ ХРОНОПОЛІТИКИ П. ВІРІЛЬО

Розглядаючи хронополітичне знання, ми зіштовхуємося з проблемою систематизації різноманітних дискретних концепцій політичного часу. Можна констатувати, що рівень комунікації між різноманітними розробками в цій сфері залишається досить низьким. Існуючі концепції хронополітики пропонують лише гетерогенне розуміння політичного часу. Однак, необхідно підкреслити, що без таких наукових дискретних "спалахів" вчених у політичній науці неможливо було б тематизувати часовий вимір сфери політичного.

Доволі оригінальну концепцію хронополітики пропонує французький філософ-постмодерніст Поль Вірільйо. Саме він вводить до широкого науково-публіцистичного обігу термін "хронополітика". Головною ідеєю концепції хронополітики

П. Вірільйо є акцентування ролі швидкості в сучасних соціально-політичних процесах. Точніше – перетворення швидкості в основу сьогоднішніх воєнних та політичних практик. Тому теорія П. Вірільйо отримала назву "дромологічної", тобто спрямованої на вивчення влади швидкості. Французький філософ акцентує увагу на роль нових технологій (комп'ютерів, супутників, мікроелектроніки) в трансформації сучасної світ-системи та політичних структур.

Якщо геополітика пов'язана у П. Вірільйо безпосередньо із стратегічною цінністю території, то хронополітика асоціюється у нього із цінністю часу та телеметричності загалом. Оскільки простір як такий втратив свою цінність, то "геополітичну екстенсивність" змінила "трансполітична інтенсивність". Таким чином, сучасний світ пронизаний "війною часу" (the war of Time) [Virilio P. Speed and Politics / P. Virilio. – L.A.: Semiotext(e), 2006. – P. 69]. "Війна, – пише французький постмодерніст, – завжди була відображенням роботи руху (worksite of movement), індустрією швидкості" [Virilio P. Speed and Politics / P. Virilio. – L.A.: Semiotext(e), 2006. – P. 157].

Якщо в просторі основним об'єктом є тіло, то у часі – швидкість. В дромологічних суспільствах (суспільствах швидкості), де цінність то-

посу (місця) незначна, його аналогом, згідно із П. Вірільйо, є швидкість та прискорення. Дослідник пише: "Повернутися до світу, до трьох його вимірів і побачити швидке їх розчинення у потоці прискорення – вже не прискорення Історії (так само і локального часу, що втратив конкретні підстави), але прискорення самої реальності, де світовий час набуває нового сенсу. Географічні простори і відстані, які ще вчора обумовлювали політику окремих націй та їх коаліцій, і чий значення яскраво продемонструвала "холодна війна" в епоху протистояння блоків Схід/Захід, зникають та знецінюються у світі прискорення та миттєвих інтеракцій" [Віриліо П. Информационная бомба. Стратегия обмана [Пер. с фр. И. Окуневой] / П. Вирилио. – М.: Фонд научных исследований "Прагматика культуры", Гнозис, 2002. – С. 14]. До того ж, "континенти втрачають географічні обриси і дають змогу заявити про себе теле-континенту світової, практично миттєвої комунікації" [Віриліо П. Информационная бомба. Стратегия обмана [Пер. с фр. И. Окуневой] / П. Вирилио. – М.: Фонд научных исследований "Прагматика культуры", Гнозис, 2002. – С. 14].

Вчений констатує, що людству не поталанило спостерігати "кінець Історії", однак воно є свідком зникнення географічного простору, його знищення дромократією [Віриліо П. Информационная бомба. Стратегия обмана [Пер. с фр. И. Окуневой] / П. Вирилио. – М.: Фонд научных исследований "Прагматика культуры", Гнозис, 2002. – С. 14].

Дромократія (від гр. *dromos* – швидкість, *kratos* – влада) – це підпорядкування соціально-політичних процесів владі швидкості (1); це "гра на випередження" політичного супротивника з метою утвердження свого панівного положення у просторі політичних інтеракцій (2); це тип соціально-політичної організації, за якої відбувається перманентна війна швидкостей у реальному часі між політичними агентами структури цієї організації (3).

На думку П. Вірільйо, "втрата матеріального простору веде до врядування нічим іншим як часом. Міністерство Часу (The Ministry of Time), зображуване в кожному напрямі, нарешті завершиться, слідуючи вимірам найбільшого засобу, яким є Держава (the State-vector). Вся історія географії розподілу земель та держав зупиниться перед благом перегрупування часу, влада буде порівнюватися з "метеорологією". В такій ненадійній фікції швидкість несподівано стане долею, формою прогресу, іншими словами "цивілізацією", в якій кожна швидкість буде чимось на зразок "регіону" часу" [Virilio P. Speed and Politics / P. Virilio. – L.A.: Semiotext(e), 2006. – P. 157].

Геополітика не зникає, але вона перестає бути центром, ядром воєнної машини, стає дромологічною, такою, що підпорядковується порядку швидкості. "Швидкість-тіло" дромологічних суспільств реконструює "простір-час" структурування та акультивування суспільств навколо осі постійного руху, що прискорюється. Напрошується висновок, що "використання хронополітичного прискорення замість геополітичного простору – це не звільнення від геополітичного рабства, це – знищення простору як місця (площини, поля) політичної свободи індивіда... Зростання

швидкості прямо пропорційне інтенсивності обмеження свободи" [*Virilio P. Speed and Politics / P. Virilio. – L.A.: Semiotext(e), 2006. – P. 142*].

Прискорення реального часу кардинально змінює перебіг економічних, політичних, соціокультурних процесів, які істотно впливають на індивіда, провокуючи його на певні неадекватні рішення. Адже, "діючи та взаємодіючи у реальному часі, актори та діячі телебачення інформаційної революції телекомунікацій провокують певний технічний ритм і темп, що накладається та нівелює історичний локальний час спільнот і країн, встановлюють єдиний світовий час: абстрактні відмінності універсальної хронополітики, жоден представник якої – за винятком декількох найвищих чиновників – у випадку оголошення інформаційної війни не несе відповідальності за те, що відбувається" [*Віріліо П. Информационная бомба. Стратегия обмана [Пер. с фр. И. Окуневой] / П. Вирилио. – М.: Фонд научных исследований "Прагматика культуры", Гнозис, 2002. – С. 87*].

Вчений доходить до парадоксального висновку, а саме: "не було ніякої промислової революції, а відбулася "дромократична" революція, не існує ніякої демократії – є лише дромократія, відсутня стратегія – є лише дромологія" [*Virilio P. Speed and Politics / P. Virilio. – L.A.: Semiotext(e), 2006. – P. 69*].

З огляду на це, П. Вірільйо відзначає, що "існує ризик занепаду демократії в майбутньому, як це відбулося свого часу з феодалізмом. На сьогодні, – продовжує французький постмодерніст, – тиранію диктатора замінено тиранією реального часу, а це означає, що надалі неможливо демократично поділяти час прийняття рішень" [*VIRILIO LIVE: Selected Interviews / Ed. by John Armitage. – London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications, 2001. – P. 92*]. Адже під демократією французький вчений розуміє "право громадян на участь у прийнятті рішень" [*VIRILIO LIVE: Selected Interviews / Ed. by John Armitage. – London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications, 2001. – P. 92–93*].

Однак, в сучасних суспільствах рішення приймаються протягом значно короткої проміжок часу і тому, на думку П. Вірільйо, революція в засобах логістики та інформації призвела до "швидкості в прийнятті політичних рішень поза демократичним контролем. Тому сьогодні питання демократії – це не питання, що їй загрожує якийсь тиран, а їй загрожує тиранія техніки" [*VIRILIO LIVE: Selected Interviews / Ed. by John Armitage. – London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage Publications, 2001. – P. 93*]. Французький вчений формулює наступну хронополітичну закономірність: чим вищою стає швидкість соціально-політичних явищ і процесів, тим швидше зменшується свобода [*Virilio P. Speed and Politics / P. Virilio. – L.A.: Semiotext(e), 2006. – P. 158*].

Сучасна політика позначена "війною швидкостей", тобто, вимогою більш могутньої швидкості та постійним перебуванням "попереду", "поза" сьогодні, у майбутньому. Ті політичні актори, робить висновок П. Вірільйо, які приймуть правила "гри на випередження", і будуть формувати порядок денний світового політичного процесу. Інші ж – чекати-

муть свого часу, живучи при цьому в часі, що заданий (фактично сконструйований) першими.

Влада швидкості потребує автентичної політичної стратегії, "політики швидкості", спрямованої на випередження політичного супротивника у реальному часі. Дромократія вимагає дромології, – такий висновок хронополітичних розвідок П. Вірільйо.

О.В. Антонова, асп., КНУТШ, Київ

ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА НОВИХ ДЕМОКРАТІЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ЇХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Перші роки після приходу до влади демократичного уряду зазвичай характеризуються розвалом демократичної коаліції, яка здійснила цей перехід, зниженням ефективності дій лідерів демократичного уряду, усвідомленням громадськості того факту, що сам прихід демократії не означає вирішення головних економічних і соціальних проблем. Проблеми, які не розв'язуються, труднощі демократичного процесу, недоліки політичних лідерів – ось, що виходить на передній план [Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. – М.: РОСС-ПЭН, 2003. – С. 276]. Все це створює хиткий ґрунт, на який спирається нова політична система, тому висока нестабільність молодих демократичних держав є характерною ознакою їх функціонування.

Основу стабільності будь-якої політичної системи закладає інституційна структура. Політика – це інституціалізоване явище, політичні дії завжди реалізуються в інституційному полі. Зокрема проблема контролю дій правителів – це питання дизайну інститутів, який повинен обмежувати певні дії можновладців та забезпечити ефективні механізми підзвітності уряду та його зміни. Таким чином, досліджуючи нестабільність молодого демократичного режиму, в першу чергу, необхідно дослідити інституційне поле, щоб зрозуміти, які правила гри воно встановлює та до яких дій спонукає. Інституційна структура будь-якого нового неконсолідованого режиму має дефекти, деякі з них можуть становити загрозу для збереження даного режиму. Власне система інститутів і є політичним режимом. У цьому відношенні політичний режим є вичерпною сукупністю властивих даному політичному інститутів та політичних суб'єктів, які діють в межах даної системи.

Система демократичних інституцій представляє собою узгоджені правила гри, які регулюють демократичний процес. Інституції – це стимуляційні структури, що заохочують до демократичної поведінки, і структурні обмеження, що запобігають антисистемній поведінці. Порушення цього механізму може призвести до руйнації усєї системи. Зокрема причинами порушення правильної роботи інституційної структури суспільства можуть стати: наявні залишкові інститути авторитарного режиму; неврегульованість певних суспільних відносин (відсутність необхідних інститутів, відсутність законодавства); слабкість політичних інститутів; припущені помилки інституціоналізації, через які владна система дає "збої" у своїй роботі.

Демократичний транзит супроводжується фрагментацією державного апарату та дезінтеграцією серед груп, що контролюють його. Власне саме це створює вільний простір, що сприяє піднесенню громадянського суспільства та для утворення коаліції поміркованих представників державного апарату та членів демократичної опозиції під час демократичного транзиту. "Проте після закінчення переходу до демократії продовження фрагментації та ослаблення державних інститутів, зокрема тих, які не діяли, або якими маніпулювали під час авторитарного правління, такі як законодавча гілка влади та правосуддя, стають проблемою. Вони ускладнюють встановлення звітності обраних посадовців а також надання дієвості громадянських та політичних прав і свобод" [Huber E. The Paradoxes of Contemporary democracy: Formal, Participatory, and Social Dimensions / E.Huber. D.Rueschemeyer, J. Stephens // Transitions to democracy. – New York, 1999. – P. 179].

Вчені Центру прикладних політичних досліджень у Мюнхені М. Брюсіс та П. Тієрі на основі дослідження 50 дефектних демократій на базі Bertelsman Transformation Index (індекс демократичних та економічних реформ у світі) виявили 7 найбільш повторюваних дефектів молодих демократичних режимів: корупція, недієві суди, слабка громадянська самоорганізація, кволі групи інтересів та партійні системи, недостатньо розвинута адміністративна інфраструктура та спірна монополія держави на здійснення політичної влади [Brusis M., Thiery P. Defects of Democracy and Options for Institutional Reform // Strategic Insights. – Vol. IV, Iss. 12].

При дослідженні інституційних загроз стабільності режиму виникає проблема обмеження поля дослідження і виокремлення тих інститутів, які варто розглянути, оскільки інститут в неоконституціоналізмі є дуже широким поняттям – інститути розглядаються як правила гри, а такі правила надзвичайно різноманітні – від конституції до норм етикету. Дж. Хеллоуел пише, що простіше описати інститути демократії ніж дати їм визначення у певному формулюванні. "Як форма правління демократія являє собою комплекс інституцій, кожен з яких є необхідним для її функціонування, проте жоден з яких неможливо виокремити в якості її головної визначальної риси" [Хеллоуел Дж. Моральные основы демократии. – М.: ППП, 1993. – С. 53]. На нашу думку в першу чергу увага дослідника повинна бути спрямована на фундаментальні політичні інститути, що діють в публічній сфері. Зокрема, якщо звернутися звертаємося до процедурного стандарту Freedom House складається із таких елементів:

1. Конкурентна багатопартійна політична система.
2. Загальне виборче право для всіх повнолітніх громадян (за виключенням тих обмежень, які держава у законному порядку накладає на громадян за скоєння злочинів).
3. Регулярне проведення суворо конкурентних виборів при таємному голосуванні, достатньому ступеню безпеки і при відсутності масових махінацій, які викривлюють волю членів суспільства.
4. Широкий доступ основних політичних партій до виборців через засоби масової інформації і за допомогою відкритої політичної агітації.

Режим, який відповідає цим чотирьом критеріям є "електоральною демократією". На нашу думку розгляд саме цих інституцій має займати центральне місце в дослідженні нових демократій, оскільки вони становлять мінімальну інституційну основу демократії, порушення якої може призвести до швидкого відкату до авторитаризму.

К.В. Байдич, асп., ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Чернівці
katya_baydich@ukr.net

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В ТЕОРІЇ ДРУГОГО МОДЕРНУ

Сучасні інформативні та комунікаційні технології постійно збільшують свою присутність у житті суспільства. Інформаційні процеси в глобальному масштабі призводять до того, що інформаційний простір дедалі більше наповнюється політичним змістом, а в політичному – інтенсивність зовнішньополітичних взаємодій посилюється завдяки проникненню інформаційних та комунікаційних технологій в усі сфери життя держави.

В результаті швидкого розвитку сучасних інформаційно-комунікативних технологій актуалізуються дебати щодо теорії демократії. Л.Гроссман вважає, що з розвитком нових комунікативних технологій наступає нова, третя велика епоха демократії. Адже, найважливішою ознакою демократії, за визначенням американського політолога Р. Даля, є компетентна участь громадян у процесах формування політичної волі. Саме тому, на нашу думку, базовим ресурсом легітимності влади при демократичному режимі має стати політична комунікація.

Політична комунікація – це процес передавання політичної інформації, завдяки якій вона циркулює від однієї частини соціальної спільноти до іншої (горизонтальна комунікація) та між політичною і соціальною системами (вертикальна комунікація) [Шиманова О. Політична комунікація: особливості дослідження / [Електронний ресурс] / О. Шиманова. – Режим доступу: <http://www.sociologist.nm.ru>].

Інформаційні технології проникають в усі сфери суспільного життя, але найбільш помітний їх вплив на політику. Активно входячи в сферу політики, нові інформаційно-комунікаційні технології не тільки якісно видозмінили старі уявлення, установки, стереотипи, але й змінили форми поведінки, моделі взаємовідносин між політичними інститутами та індивідами. На думку російського дослідника М.Вершиніна, "розпочинається формування нового обширного каналу політичної комунікації, динаміка розвитку якого може перевернути уявлення як про систему забезпечення політичної діяльності, так і про традиційні інструменти та форми політичної участі" [Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективное направления исследований / М.С. Вершинин // Актуальные проблемы теории коммуникации: Сб. науч. тр. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 258].

Завдяки розширенню мережі інформаційно-комунікативних технологій можливості отримання і обміну інформацією не змінює суті плюралі-

зму, однієї з основних засад сучасних демократичних суспільств. На індивідуальному рівні інформаційно-комунікативні технології не зможуть змінити той факт, що більшість громадян надзвичайно розбірливі в виборі політичних проблем, які їх цікавлять і засобів отримання інформації. Вони проявляють відносно сильний інтерес незначній кількості політичних проблем, тоді коли всі інші їх не цікавлять. Проте інформаційний потік і обмін інформацією полегшують залучення населення до участі в політичному процесі, а також організацію і здійснення політиками, активістами та іншими зацікавленими особами самого політичного процесу. Крім цього, можливість широкого доступу до інформації прискорює розвиток різних політичних процесів.

Інформаційні технології змінюють не лише форму здійснення демократичних процедур, а й саму суть розвитку соціальних та політичних процесів. У суспільстві Другого модерну одна з провідних ролей належить інформаційним технологіям, які стимулюють засвоєння громадянами нових форм політичної активності, які в сукупності продукують явище політичної електронної участі (е-участі), яка наближує громадянина до сфери політичного та водночас дистанціює його від неї. Е.Гідденс, оцінюючи запровадження електоральних форм взаємодії у суспільні відносини, вказує, що наприклад, економіка, прив'язана до електоральних грошей, що існують тільки у вигляді цифр на екрані компютера.

Бек акцентує увагу, що "таємниця електронних мас-медіа криється в їх принципово мобілізуючому і тим самим у потенційно політичному моменті. Електронна комунікація робить можливим те, що раніше було немислимим: активне, одночасне і взаємне встановлення контакту між окремими акторами поверх кордонів між країнами, релігіями та континентами" [Сеидов Ш.Г. Информационные процессы и их значение в политической жизни / [Електронний ресурс] / Ш.Г. Сеидов. – Режим доступу: <http://www.sociologist.nm.ru>].

На думку визнаних теоретиків Другого модерну, до головних тенденцій сучасного світового розвитку можна віднести формування глобального суспільства на основі швидких інформаційних та комунікаційних перетворень, які принесли багато змін у громадське життя та створення світового або єдиного інформаційного простору. Формування інформаційно-комунікаційного простору в суспільстві Другого модерну має визначальний вплив на інституціоналізацію норм, стандартів, кодексів, які проявляються у внутрішній та зовнішній політиці держави. В цьому й виражається одна з основних функцій масових комунікацій – передача культурних цінностей, поширення інформації про зміну соціальних норм, правил, стандартів [Бек У. Космополитическое общество и его враги / У.Бек // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – Т. 6. – № 1. – С. 31].

Ключовим питанням при оцінці ролі інформаційних технологій для суспільств Другого модерну є те, наскільки владні структури і громадянське суспільство зуміють використовувати можливості надані новими каналами інформації і комунікації, щоб посилювати позиції базових представницьких інститутів, які об'єднують громадян і суспільство.

В даному контексті можливості для громадської участі в політичному житті, створенні за допомогою новітніх комунікативних технологій, безумовно важливі, але й ЗМІ та інші види комунікації здатні генерувати інформацію, підсилюючи прозорість, відкритість діяльності і відповідальність владних інститутів, а також змінювати канали інтерактивного спілкування між громадянами і представницькими інститутами. Якщо інформатизація бурхливо розвивається "вгорі", не проникаючи в суспільство, вона позбавляє громадян можливості стежити за діяльністю держструктур, перевіряти їх, а тому не лише не робить державну діяльність прозорою, а й може посилити монополію держави на інформацію. Комунікативна інформатизація "нагорі" дасть в руки правлячої еліти додаткові маніпуляції суспільством та окремою людиною. Технологія може змінити методи регулювання, але не змінює їх суті. Інформаційна відкритість не стане прямим наслідком оцифровки відносин громадян і державних інститутів і наряд чи приведе до лібералізації суспільних відносин.

*О.С. Байкалова, асп., МГУ им. М.В. Ломоносова, Москва, Россия
baikalova@inbox.ru*

КОНСЕРВАТИВНЫЙ ДИСКУРС В ПОЛИТИКЕ И НАУКЕ СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Консервативная мысль и консервативная идеология в современной России, – явления, которые целесообразно различать и в чисто теоретическом плане, и в плане политическом, поскольку в ряде исследований не учитывается тонкая грань между научным и политическим дискурсами. Ещё К.Д. Кавелин видел эту методологическую проблему, неоднократно отмечая в своих работах, что существует принципиальные различия между трактовками консерватизма, понимаемого как некий идеал, и консерватизма как принципа существования, не связанного непосредственно с каким-то идеалом, а обусловленного неимением лучшего варианта или невозможностью достижения желаемого результата [Кавелин К.Д. О нигилизме и мерах против него необходимых // Собрание сочинений: В 4 т. – СПб., 1897–1900]. Сегодня проблема построения целостной матрицы консерватизма напрямую связана с провозглашением новой идеологии мифического "российского консерватизма".

Стоит отметить, что понятие идеологии в научной среде сейчас носит скорее негативный характер. Так, например, Л.Г. Фишман отмечает, что идеология превратилась в преимущественно функциональное понятие. Под ней подразумевается некая символическая структура, предназначенная для осуществления социальной интеграции и воспроизводства социальных институтов [Фишман Л.Г. Дискурс политического постмодерна // Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ. Серия "Дискурсология". – Екатеринбург, 2006. – № 1. – С. 101–109].

Политический консервативный дискурс современной России сильно идеологизирован. Под политическим дискурсом принято понимать спе-

цифический образ мышления, выражающийся в определённом отношении к истории, сущности общества, социальным группам, способам решения социальных проблем, природе человека и т.д. [Гросул В.Я. Зарождение русского политического консерватизма // Вестник российского гуманитарного фонда. – 1997. – № 1. – С. 21–33]. Однако, с точки зрения исследователей, представителей критического дискурса – анализа, дискурс трактуется как коммуникативный ресурс, способствующий формированию и воспроизводству неравного распределения власти между социальными группами. Очевидно, что в России консервативный дискурс и политический консерватизм – это не одно и то же.

Современные идеологи полагают, что консервативные ценности могут дать власти опору, необходимую для укрепления государственности. Впрочем, эта версия имеет право на существование с учётом того факта, что современная политическая модель, если и строится на консервативных принципах, то с оговоркой, что эти принципы искусственно выделены из консервативного дискурса и поданы как идеологемы. Следует отметить, что консерватизм далёк от построения чисто идеальных конструкций и любая попытка подменить теорию поиском идеалов социального развития, неизбежно будет порождать противоречия.

Исторически консерватизм в России основывался на традиционных ценностях, которые базируются на высоких человеческих чувствах, а не на требованиях политической конъюнктуры и переходящих потребностях. Основной разрыв в теории и практике современного российского консерватизма заключается в использовании консервативных констант как инструментов "социального конструирования", что свойственно скорее либеральным и социальным идеологиям. Отождествление консервативной мысли и новой "консервативной идеологии" таит в себе опасность использования консервативных ценностей в интересах узкой группы лиц.

Очевидно, что современный политический консерватизм в России – это защита материальных и экономических интересов определённой социальной группы. Научный консервативный дискурс – это "представления о человеке как духовной личности, как "образе и подобии Божиим", наделенном свободой и способностью к духовно-нравственному выбору, откуда проистекает ответственность человека. Это идеалы человеколюбия, милосердия, сострадания, служения, творчества, духовно-нравственного совершенствования и святости" [Русская линия: <http://www.rusk.ru>]. Современные консервативные идеологические конструкции, содержащие в себе неустранимые внутренние противоречия, демонстрируют, что политическому дискурсу, нашедшему своё выражение в новом "русском консерватизме", присущи черты, чуждые философии консерватизма. Также это выражается, по словам В.Н. Расторгуева, в "непостоянной и закрытости нашей политики" от "вторжения" независимых экспертов и общественности" [Расторгуев В.Н. Угрозы различны, безопасность одна: Россия, Европа и постсоветское пространство // Русское время. Журнал консервативной мысли. – 2010. – №1 (2), январь – март. – С. 36–46]. Увеличение разрыва между науч-

ним консервативным дискурсом и политической практикой открывает благоприятные условия для возникновения нового авторитарного режима, где основная функция консервативных ценностей будет сводиться к оправданию действий политической элиты.

Если изначально политический консервативный дискурс в России начинался с обоснования сильной власти, необходимой для сохранения государственности, то теперь необходим переход к духовной философии человека, общества, права и государства как основанию консервативного мышления [Центр социально-консервативной политики // <http://www.cscpr.ru>]. В противном случае, претензия на окончательное и наилучшее решение всех социальных проблем и "вечных" вопросов бытия, без понимания смысла консерватизма, может привести к очередному культурно – политическому кризису.

*Н.О. Балабанова, студ., КНУТШ, Київ
tiesto4ka@gmail.com*

ВЗАЄМИНИ ПОЛІТИКИ І РЕЛІГІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Загострення соціально-політичної ситуації в ряді країн арабомусульманського регіону, активізація радикальних ісламістських сил, що ставлять за мету прихід до влади в цих країнах, роблять актуальними дослідження у сфері відносин політики і релігії на сучасному етапі суспільного розвитку. У взаєминах політики і релігії розкривається важлива сфера відносин людини і суспільства. З одного боку, тут присутні важливі для кожної людини питання, що стосуються її особистих переконань, поглядів, совісті. З іншого, розкриваються якісні характеристики суспільства, державного ладу, його здатність забезпечити демократичні права своїх громадян, виключити будь-яке насильство над їх переконаннями, обмеження інтересів особистості. Отже, мова йде про найважливіший показник демократичності й гуманності суспільства.

В країнах Близького та Середнього Сходу а також у країнах Північної Африки релігія традиційно залишається потужним регулятором громадського життя. І оскільки найпоширенішою релігією народів регіону є іслам, то саме з ним пов'язується культурна й цивілізаційна самоідентифікація більшості населення цього великого регіону. Природно, що значна частина мусульман припускає під звільненням від тоталітаризму не тільки можливість відкрито сповідувати свою релігію й виконувати релігійні функції, але й бачить у ситуації, що склалася, унікальний шанс для реалізації власної концепції майбутнього окремих держав регіону. Ця концепція передбачає, зокрема, проголошення ісламу державною релігією, і як наслідок, посилення його впливу у політичній, економічній та духовній сферах життя суспільства. Зокрема, в політичній сфері забезпечується постійний контроль за відповідністю законів і актів державних органів настановам ісламу. Такий контроль досягається шляхом проведення "взаємних консультацій" громадськості та влади, що фактично

забезпечує значний вплив релігійних лідерів, які не підлягають демократичним процедурам, на прийняття політичних рішень. В економічній сфері здійснюється впровадження засад "ісламської економіки", яка ґрунтується на "добровільному самообмеженні" за рахунок "закяту" (податку на користь бідних) та заборони лихварства ("риби"). Накінець, в духовній сфері здійснюється постійний релігійний контроль над освітою, культурним життям загалом. У країнах, де іслам є панівним, зберігаються традиційні форми освіти (медресе, мусульманські інститути), комерційної діяльності (ісламські банки). І все це разом забезпечується пануванням шариату – сукупності правових, морально-етичних і релігійних норм ісламу, які охоплюють значну частину життя мусульманина.

Посилення нестабільності в арабо-мусульманському регіоні може спровокувати хвилю міграції населення, які прямуватимуть до країн Європейського Союзу, і перш за все до таких розвинених країн, як Німеччина, Франція Великобританія. Загроза ісламізації Європи вже давно тривожить місцеві уряди та громадськість. І на це є серйозні підстави. Адже за прогнозами політологів існує реальна загроза втрати Західною Європою своєї ідентичності в умовах, коли дослідники передбачають, що кількість європейських мусульман досягне на середину XXI століття цифри 15-20 млн. Всі зазначені обставини, очевидно, спонукали лідерів провідних країн Європи до публічних заяв про крах політики мультикультуралізму, яка спрямована на розвиток і збереження в окремо взятій країні й у світі в цілому культурних відмінностей, на відміну від концепції "плавильного котла", згідно якої передбачається злиття всіх культур в одну.

Все це спростовує точку зору, що релігія і політика абсолютно не співмірні, що це два різні світи, які не перетинаються [Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 566]. Адже історія не раз давала приклади, коли релігія згуртовувала людей для відбиття ворожих нападів чи подолання внутрішніх криз. Останнє, очевидно, дало привід розглядати релігію як політично утилітарне явище, яке ідеологічно "обслуговує" досягнення певних політичних цілей. У марксизмі мала місце точка зору, яка ототожнює релігію і політику. Критика релігії тут пов'язувалась із критикою політичних порядків, які релігія освячує і захищає.

Очевидно, що протиставлення політики і релігії, як і їх ототожнення є малопродуктивними сьогодні. Взаємини релігії і політики необхідно розглядати на кількох рівнях: духовних явищ, організацій, окремих людей. Важливо розрізнити в політичній сфері роль релігії як світогляду і роль церкви, мусульманської умми чи іншої релігійної спільноти як соціального інституту.

Питання взаємин релігії і політики вже найближчим часом можуть в Україні набути нового звучання. Урядом України розглядається можливість залучення в українську економіку іноземних трудових мігрантів. Зокрема, Китай, Індія і Пакистан вже заявили про свою готовність сісти за стіл переговорів з метою отримання квот на допуск в нашу країну

сотень тисяч мігрантів. З метою попередження можливих негативних наслідків імміграції робочої сили необхідно вивчити світовий досвід, на основі якого концептуально дослідити питання взаємин релігії і політики в умовах глобалізації та розробити конкретні практичні рекомендації виходячи з принципів гуманізму та демократії.

*А.П. Балан, студ., КНУТШ, Київ
andriybalan@gmail.com*

НАЦІОНАЛЬНЕ – ЕЛЕМЕНТ МІФОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Для того, щоб дати окреслити межі поняття "національне" спочатку потрібно дати дефініцію нації. Нація – є стійка спільність людей, що історично склалась на базі спільності мови, території, економічного життя і психічного складу, що проявляється у спільності культури [*Сталін Й.В.* Твори: В 2 т. – Т. 2. – С. 286]. При неміфічному сприйнятті нації передбачається, що "громадяни мають свідомо, в ході громадянського діалогу, досягти згоди щодо тієї основи, на якій вони мають об'єднатися. Єдина національна воля є наслідком досягнення між громадянами згоди: національна держава виникає внаслідок самовизначення громадян – їхнього добровільного об'єднання у націю, яка якраз і використовує державу як засіб самоврядування. Філософським підґрунтям цього розуміння нації є раціоналізм. Поняття "нумінозної єдності", "історичної долі", "вічності нації" при такому підході виключаються. Нація при міфічному сприйнятті це незмінна споконвічна єдність й існує вона як ряд поколінь зв'язаних поміж собою національною сутністю. Перед кожним новим поколінням національна сутність постає вже наперед заданою і об'єктивно існуючою. Національні сутності є нумінозними навіть якщо вони безпосередньо і не пов'язані зі світом богів" [*Лісовий В.С.* Теорія нації та націоналізму. – С. 88].

Національне є одним із важливих елементів людської свідомості, яке можна розглядати насамперед як певні відображення різноманітних процесів формування і розвитку нації, її різних рівнів відносин та стосунків. Виходячи з двох рівнів свідомості – науково-теоретичного та буденного, психологічного. Національне існує на першому рівні у вигляді певних ідей, концепцій та політичних доктрин. На другому рівні основними складовими національного є мова, почуття єдності, національна ідея, національна пам'ять, національний простір і час, – що також ще і характеризують національну сутність. Саме складові другого рівня людської свідомості носять міфологічний характер і об'єктивуються в політичному процесі через спосіб вираження політичної міфології (символізації). Це дає нам підставу вважати національне фактором міфологізації сучасної політичної свідомості.

Почуття єдності полягає у тому, що члени нації можуть мати в своїй свідомості тільки ідеальний образ нації, оскільки кожен член нації незнайомий один з одним. Хоча єдність нації і конструюється на символічному рівні, все ж ці символічні зв'язки опираються на давні вірування про кров-

ну сімейну чи родову єдність та про відданість рідним місцям [Сміт Е. Національна ідентичність. – С. 86]. Нація її членами сприймається як велика родина, проте це лише "уявна" родина. Міфологізація політичної свідомості на стадії розвитку національної ідеї поступається місцем ідеологізації, але тільки для того, щоб на основі цієї створеної національної ідеології могли функціонувати нові політичні міфи. Національна пам'ять набуває міфічний характер тоді, коли вона реалізує у сьогоденні житті нації минуле як суму моральних прикладів. Щоб окреслити міфічну природу національного простору і часу, варто зазначити, що кожна нація існує в певному просторі і часі. Тому національна ідентичність члена нації формується через свідоме чи несвідоме встановлення зв'язків із найбільш загальними атрибутами цього світу – простором, часом та іншими членами цієї нації. Тому формальна міфічна структура, виведена вище, в основному збігається з цими атрибутами, за допомогою яких формується національна ідентичність. Вибудовуючи національну ідентичність, індивід сприймає простір, який стає своїм, обмеженим кордонами батьківщини. Чуттєво індивід сприймає лише малу батьківщину, – з нею і встановлюється інтимний зв'язок, який потім переноситься на всю територію. Поряд із безпосереднім сприйняттям, ідентифікація індивіда відбувається і опосередковано – на символічному рівні. Особливі місця рідного краю, які пов'язані зі значимими історичними подіями в житті нації в минулому стають місцями поклоніння і національної пам'яті, в цьому розумінні символами.

Нації та національне визначають історію героїзму народу, історію про яву його нумінової сутності, що і спричиняє поряд з іншими складовими міфічний характер національного [Хюбнер К. Нація. – С. 54]. Такого плану історичні події становлять основу національної пам'яті, та характеризуються актуальністю, перцепцією та нумінозністю. Саме тому національне визначається як рушійна сила політичного міфу, його невід'ємний атрибут. Міфологізація сучасної політичної свідомості як універсальний процес створення символічних образів влади й держави в результаті сприйняття, пізнання й усвідомлення політичного не може бути позбавлена національного змісту, тому що будь-який образ державної влади спричиняє її етнополітичну обумовленість, "народність". Як немає нації без народу, так не може бути й політичного міфу без національного змісту. Національні міфи – це різновид вічних міфів, вони складають душу народу. Склавшись у період становлення нації, вони супроводжують її впродовж усієї історії [Цуладзе А. Политическая мифология. – С. 61]. Національна самосвідомість і справді формується на основі міфів і є невіддільною від них. Всі яскраві події з точки зору нації наскрізь міфологічні, тобто стають значущими для нащадків, коли вкарбовані в структуру національного міфу. В цьому смислі історія нації – це міф, який створений нацією про саму себе. Історичні події слугують лише будівельним матеріалом для національного міфу.

Особливу роль в процесі міфологізації сучасної політичної свідомості відіграє уявлення нації про свою історичну місію, своє призначення, місце у світовій історії. В цьому контексті історія нації – історія боротьби за своє місце серед інших націй, за здійснення своєї місії у світі, яка також має міфічний характер.

ЕФЕКТИВНІСТЬ БЮРОКРАТИЧНОГО СПОСОБУ УПРАВЛІННЯ

Одним з положень веберівської концепції бюрократії була ідея нейтральності чиновника, яка опиралася на принцип формально-раціонального сенсу існування бюрократії. Це означає, що бюрократія як ідеальний інструмент управління взагалі не призначена для досягнення політичної цілі. Бюрократичні структури оптимізують управління, тобто допомагають домогтися реалізації управлінських завдань із найменшими витратами й найбільшою ефективністю.

Однак сучасна теорія бюрократії довела, що нейтральність чиновництва є зручним міфом, однією із складових легітимації його влади. Міф нейтральності підкріплюється тим, що представлення інтересів різних соціальних груп не є функцією бюрократії. Це привілей політиків. Але повсюдно відзначається, що бюрократичні організації, у силу, значимості їхньої ролі в сучасному суспільстві, цілком здатні тією чи іншою мірою впливати на процес прийняття політичних рішень. Дійсно, ХХ століття характеризується змінами в масштабах і змісті завдань соціального управління. Тому не дивно, що складається нова модель держслужби (а саме державний службовець у найбільшій мірі причетний до політики), за якою чиновник уже не просто виконавець, але учасник процесу прийняття суспільно значимих рішень. Це пов'язане з тим, що при прийнятті таких рішень необхідно відтепер урахувувати технічний аспект їхньої реалізації: рішення повинне бути переведене на зрозумілу чиновникові мову бюрократичних формул. Цікавою, в цьому контексті, є помітна трансформація термінології західних теоретиків, які термін "виконання" все частіше заміняють терміном "реалізація".

Тому в сучасному світі легітимність політичної влади ґрунтується на ідеї ефективності бюрократичного способу управління. Дійсно, загальна поширеність бюрократичних структур є фактичним доказом такої ефективності.

Німецький філософ Карл Мангайм запропонував розширити вживання терміну "бюрократія" за межі виключно державного управління. Справді, зміни в соціальній структурі у ХХ столітті досить сильно підірвали протиставлення держави й громадянського суспільства. Всеосяжне втручання держави, що стало можливим у наш час, в усі сфери громадського життя багато в чому згладило гегелівський дуалізм між державою (сферою "загального інтересу") і громадянським суспільством (сферою "приватних інтересів").

Однак як тільки ставиться питання щодо виявлення конкретної міри такої ефективності, то виникають суттєві труднощі. Інтуїтивно ми відчуваємо різницю в ефективності роботи бюрократичних структур, скажімо, країн західної й колоніальної бюрократії, з одного боку, і державної й індустріальної бюрократії – з іншого. Але встановлення чітких кількісних параметрів визначення дієвості управлінських організацій досить ускла-

днено. Хоча існують методики саме кількісного вирахування міри ефективності роботи різних національних апаратів управління, результати таких досліджень припускають неабияку частку суб'єктивізму. Звідси зрозумілим є скептичне ставлення значної частини соціологів до кількісної вимірюваності подібних параметрів.

Очевидно, це багато в чому залежить від проблематичності застосування кількісних вимірів до більшості соціальних процесів. Інтуїція ж у даному випадку найчастіше використовується при порівнянні різних стилів бюрократичного здійснення влади, характерне для різних національних культур.

Відчуття ефективності/неефективності дій управлінських структур у громадян кожної держави багато в чому впливає як на зміст легітимності бюрократичного панування в даній країні, так і на усвідомлення необхідності збільшити або зменшити інтенсивність процесів легітимації для носіїв влади.

Розуміючи мотиви підпорядкування при домінуванні формальної бюрократії, можливо уявити ситуацію, у якій такі мотиви перестають діяти, тобто сформулювати граничні умови збереження бюрократичним апаратом атрибуту легітимності. Варто визначити такі мотиви як (1) довіра до професійної компетентності бюрократи при виборі засобів і шляхів оптимального досягнення суспільно значимих цілей і (2) тісно пов'язаний з першим, мотив легально оформленої гарантії від проявів сваволі. Отже, підставами позбавлення діючого держапарату легітимності можуть бути: 1) очевидна неефективність і навіть деструктивність його діяльності; 2) систематичні й також очевидні порушення ним діючого законодавства й основ власної регламентації.

Проте важко уявити державний апарат, що демонстративно, зловмисно й цинічно порушував би закони держави. Тоді проблема може бути сформульована так: яка критична маса управлінських невдач, допущених держапаратом, призводить до неминучого усвідомлення суспільством його невідповідності поточним соціально-політичним завданням? Причому відмова влади в кредиті довіри повинна бути така, щоб будь-які подальші зусилля з легітимації управлінських рішень не були б в змозі повернути втрачене право на владу. Імовірність втрати держапаратом адміністративної ефективності досить велика. Одним з факторів, що спричиняють цю ймовірність, є особливість кадрової політики при бюрократичному урядуванні.

Необхідною умовою процесу надання бюрократії права на здійснення професійного, компетентного управління є право на формування стандартів власної кадрової політики. Суспільство, що складається в основному з людей, які нічого не тямлять в сфері управління, такі стандарти формувати не може. Тому апарат у принципі здатний підбирати своїх членів, керуючись трохи іншим набором критеріїв, ніж критерії явно спостережуваної компетентності й професіоналізму можливого кандидата. До числа таких критеріїв можна віднести, наприклад, демонстративну лояльність до глави даного бюрократичного підрозділу. Поді-

бна практика аж ніяк не веде до збільшення ефективності управління, а навпаки, спотворює саму ідею інструментального існування бюрократії.

Заснований на цілераціональній мотивації й міркуванні компетентності професійного чиновництва процес надання йому права на урядовання сам по собі вже провокує появу тенденції до всезростаючого некомпетентності керівників. Парадокс в тім і полягає, що довіра до компетентності чиновників з боку суспільства породжує можливість збільшення некомпетентності в чиновницькому середовищі.

Розходження ж в ефективності роботи державних структур у різних країнах визначається, багато в чому, розходженнями стандартів рекрутування нових управлінських кадрів. Це може бути система тестів, іспитів і співбесід (Великобританія), спеціальне навчання (Німеччина) або просто оголошення про наймання (США). Не має загальовизнаної відповіді й питання про програму освітньої підготовки професійного чиновника – чи повинна вона бути вузько спеціалізованою чи має відповідати вимогам виховання універсально освіченої особистості, здатної приймати нетривіальні рішення в нетривіальних, не оговорених навчальними посібниками, робочих ситуаціях.

Таким чином, ефективність роботи сучасних бюрократій залежить від цілого ряду факторів. І комплексний аналіз останніх є одним із нагальних завдань теорії бюрократії.

***В.М. Бегаль, асп., КНУТШ, Київ**
smt.ratno@bigmir.net*

НАЯВНІСТЬ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ОДИН З ФАКТОРІВ УСПІШНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дана проблематика стала однією з головних тем на курсі політології. Зрозуміти причини підвищеного інтересу до проблеми політичного лідерства нескладно. В наш час суспільство, різні політичні партії заняті пошуком яскравих політичних особистостей. Звідси і зростання інтересу до цієї проблеми.

У самому понятті лідерства закладена таємниця, як тисячі людей підкоряється одній людині (кріслу), тому поняття лідерства нерозривно пов'язане з поняттям влади. Адже політична влада представляє собою волю політичного класу, групи, індивіда впровадити в життя свою політичну лінію у співвідношенні до своїх інтересів.

Існують численні інтерпретації поняття лідерства, кожна наводить своє бачення, але також залишає недосконале і в цілому неадекватне пояснення природи лідерства. Різноманіття теорії лідерства пов'язано з тим, що в кожній з них увага акцентується на якомусь одному його аспекті.

При першому наближенні, лідерство можна визначити як соціально-психологічну характеристику особистості. Тому розгляд лідерства можливий в двох аспектах.

Соціальний аспект визначається, з одного боку, тією обставиною, що сутність людини є "ансамбль суспільних відносин", з іншого – наявністю посад політичних керівників різного рангу. Психологічний аспект виявляється пізніше, вже під час практичної діяльності конкретного виконавця.

Психологічний аспект лідерства виявляється, по-перше, через психологічні здібності до лідерства конкретного посадовця, а, по-друге, через фактичне визнання підлеглими лідерства керівника. Те та інше дає можливість оцінити керівника як неформального лідера. Зрозуміло, що ідеальним є варіант, коли політичний керівник, що користується довірою людей, може бути визнаний і формальним, і неформальним лідером одночасно. Зрозуміло, соціальний і психологічний аспекти взаємопов'язані, мають взаємний вплив один на одного.

Обов'язковою умовою лідерства є володіння владою в конкретних формальних або неформальних організаціях різних рівнів і масштабу. Формалізована влада лідера закріплюється законом. Але у всіх випадках лідер має соціальну, психологічну та емоційну опору в суспільстві або в тих колективах людей, які за ним ідуть.

Влада є необхідним доповненням до формального лідерства, його основним наповненням, проте припускає її персоніфікацію: наповнення суб'єктивністю або суб'єктністю керівника. Ця остання обставина детермінує статус неформального лідера. В ідеалі повинен бути їх органічний збіг. У разі відсутності подібного збігу має місце невизнання підлеглими формального лідерства керівника.

Принцип лідерства це правило, за яким організовується діяльність певних соціальних груп, правило, за яким формується тип владних відносин в групах і між громадськими групами. Інститут лідерства полягає у визнанні ієрархічного способу організації політичного життя суспільства, яке характеризується існування певних установ, наділених владними повноваженнями.

Якщо феномен політичного лідера можна спостерігати у всіх системах (враховуючи їх розподіл на формальні і неформальні), то принцип лідерства починає ефективно діяти в міру просування організованості суспільства, а інститут лідерства яскраво проявляється в тоталітарно-авторитарних режимах влади.

Головною властивістю лідерства є здібність керівника до самостійного прийняття рішень, адже тільки лідер може узяти відповідальність на себе за прийняті рішення, за результати їх виконання. Визнання авторитету лідера відображає вплив особи на всіх членів структурного підрозділу, визначає її компетентність і верховенство в будь-якому питанні.

Важливою характеристикою прояву лідерства є оцінка якості своєї роботи, її адекватність, своєчасність і об'єктивність. Вона також стосується важелів управління. Визнання політичного лідерства масою багато в чому залежить від ступеня об'єктивності цієї оцінки.

Таким чином, лідерство, що є невід'ємною характеристикою керівника, істотно впливає на якість керівництва державою. Проте хотілося б,

щоб дія чинника лідерства в питанні оптимізації керівництва державою не була стихійною.

Виходить, що лідерство – це соціальна позиція, пов'язана з прийняттям владних рішень, це вплив однієї або декілька осіб які займають владні позиції; лідерство є скрізь, де є влада, нарешті, лідерство є рух до самої влади.

*Г.А. Бєй, асп., КНУТШ, Київ
cola19@mail.ru*

ПОЛІТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Державна політика відіграє надзвичайно важливу роль у суспільному житті. Саме вона має на меті своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, установлювати причини виникнення, складність, суперечливість і знаходити шляхи розв'язання. У сфері державної політики приймаються відповідні державно-політичні рішення, спрямовані на розв'язання певної проблеми, розробляються відповідні програми та інструменти їх реалізації. Процес розробки й впровадження державної політики є багатограним і різноплановим. Однією з найважливіших ланок цього процесу є політичне прогнозування. Вдалими політичний прогноз забезпечує реалістичне бачення дійсності й відповідно формує підстави для прийняття рішення з розумінням того, що саме відбувається або має здійснитись.

Відсутність науково-аналітичного забезпечення державної політики обумовлює повільні темпи й труднощі розвитку суспільства. Наслідком цього, зокрема, є те, що проблеми суспільства визнаються і стають предметом теоретичного дослідження й практичного розв'язання вже після того, як вони загострилися.

Важливо, щоб проблеми розглядалися ще на стадії свого зародження, як гіпотетичні або можливі, коли вона повинні бути заздалегідь розпізнані й ідентифіковані. В такому разі варіанти пом'якшення, послаблення та розв'язання певної проблеми можуть бути швидко вивчені і експериментально перевірені. Саме так, здійснюється пізнання можливого характеру політичних подій, явищ, процесів, що є предметом політичного прогнозування.

Роль прогнозування на сучасному етапі розвитку політичних процесів незмінно зростає у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу, ускладненням завдань управління, підвищенням темпів змін в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Набувають особливого значення прогностичні технології, які дозволяють заздалегідь визначити можливі варіанти розвитку подій у майбутньому і попередити будь-який політичний сценарій.

Термін "прогноз" отримав широке розповсюдження в 1960-х рр., коли почала формуватися теорія розробки прогнозів явищ, щодо яких можна

здійснювати управління – прогностика. Саме в цей час практично в усіх країнах Західної Європи та США відбувається "прогностичний бум": з'являються спеціальні наукові товариства, які об'єднують спеціалістів з прогнозування як напрямку, спрямованого на вироблення науково обґрунтованих суджень про перспективи, можливі стани тих чи інших явищ у майбутньому.

Головне завдання цієї галузі науки – не просто передбачити майбутнє, а здійснити політичний моніторинг, аналіз можливих політичних рішень, їх наслідків та обрати найбільш оптимальне. Ефективність прогнозів політичних подій не може зводитись тільки до ступеня їх достовірності, точності. Не менш важливо знати наскільки той чи інший прогноз сприяє підвищенню обґрунтованості, об'єктивності та ефективності розроблених на його основі рішень. Особливо актуальним політичне прогнозування є для посттоталітарних суспільств перехідного типу, оскільки процеси модернізації тут супроводжуються радикальною трансформацією фундаментальних основ політичної системи та становленням нових елементів політичного життя. У той же час ці суспільства знаходяться під значним впливом великої кількості запозичених варіантів підальшого розвитку. За цих умов пріоритетним стає прийняття та реалізація доцільних, обґрунтованих та ефективних державно-управлінських рішень, які враховуватимуть особливості національного розвитку. Останні, в свою чергу, залежать від здатності суб'єктів державного управління проаналізувати альтернативи майбутньої дії, визначити оптимальні цілі та максимально ефективно організувати діяльність об'єктів державного управління, спрямовану на досягнення поставленої мети. Таким чином, політичний прогноз виступає основою для управлінського та організаційного рішення. У цьому полягає його функціональне призначення.

Отже, політична система будь-якої держави не може розвиватися без передбачення, прогнозування майбутнього. Чим вищий рівень розробки прогнозів, тим більш високу результативність має політичне управління суспільством. Без уміння передбачати хід та розвиток політичних процесів не можна забезпечити стабільність розвитку та функціонування політичної системи в цілому, сприяти її адаптації до внутрішніх та зовнішніх змін. Політичне прогнозування є не тільки засобом визначення майбутніх явищ та подій, але й важливим інструментом управління політичними процесами, масовою свідомістю та поведінкою. Прогноз у політиці не тільки "передбачає" певну політичну подію, але й стає фактором її настання або відвертання. Політичне прогнозування дозволяє внести елемент визначеності щодо майбутнього як внутрішньодержавних, так і світових політичних процесів, надаючи достатній обсяг знань та альтернатив для того, щоб здійснювати керований вплив на політичні процеси, події та явища, важливі і для окремих політичних підсистем, інститутів, суб'єктів, і для суспільства в цілому. Вчасне, адекватне передбачення політичних змін стає однією з умов побудови ефективної стратегії і тактики державного управління.

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ

Проблема витоків та проявів тероризму на сучасному етапі розвитку суспільства є однією із найважливіших. Це, насамперед, зумовлено тим, що тероризм набув глобального характеру і поставив під загрозу існування людства як такого. На сьогодні існує значна кількість наукових досліджень, основною метою яких було вивчення окремих аспектів даної проблематики, що пояснюється популярністю теми та наявністю достатньої фактологічної бази. Однак наразі нагальної дослідницької уваги потребує більш поглиблене вивчення особливостей політичного тероризму в нинішніх умовах. Можна із впевненістю констатувати, що основна тенденція розвитку тероризму полягає саме у зростанні небезпечності цього явища, яке неабияку загрозу становить для демократичної системи сучасного суспільства. Таким чином, осмислення особливостей тероризму не лише як суспільно-політичного явища, але перш за все як засобу політичної боротьби дасть можливість створити ефективну систему заходів щодо його подолання.

Поняття "тероризм" походить від слова терор (лат. *terror* – страх, жах, жажливість). Саме ця обставина і визначає терор як особливу форму насилля, що характеризується жорстокістю, цілеспрямованістю і удаваною ефективністю. Ці особливості визначили широке використання терору на протязі людської історії як засобу політичної боротьби в інтересах держави, організацій і окремих груп осіб. Згідно з одним із французьких словників, опублікованих 1796 року, якобінці часто вживали це поняття усно і письмово щодо себе – і завжди з позитивним відтінком. Однак після 9 термідора слово "терорист" стало носити вже образливий зміст, перетворившись на синонім "злочинця".

Складний і багатоаспектний характер цього явища уможлиблює і досить велику кількість визначень поняття "тероризм" та класифікацій тероризму. Оскільки дана робота має на меті аналіз тероризму як політичного явища, а саме як засобу політичної боротьби, то, на нашу думку, слушним є визначення тероризму В.Вітюком та С.Ефіровим, а саме: "Тероризм – це політична тактика, пов'язана з використанням та висуванням на перший план тих форм озброєної боротьби, які визначають як терористичні акти". Терор (терористичний акт) – це розправа з політичними супротивниками за допомогою сили. Саме в такому розумінні тероризм є засобом політичної боротьби. Отже, тероризм – це засіб політичної боротьби, що полягає в систематичному застосуванні нічим не обмеженого, не зв'язаного з воєнними діями фізичного насилля для досягнення певної мети шляхом усунення політичних противників (убивства політичних лідерів, військових, рядових громадян тощо). Звичайно, терор пов'язують з діяльністю державної влади в певні періоди існування держави, проте це не означає, що крім державної влади ніякі інші сили не спроможні вдаватись повсюдно до терору, наводячи страх не

тільки на політичних противників, а практично на всіх і кожного. Це явище соціальне, укорінене у певних умовах соціального буття, але вся відповідальність за нього падає виключно на його ініціаторів та проводирів (Робесп'єра, народовольців, Леніна, Троцького, Сталіна, Пол Пота та ін.). З точки зору права всі види терору є протиправними. З етичної точки зору – вони жакливі. "Терор – це засіб переконання та впливу".

Політичний тероризм – засіб боротьби за здобуття державної влади. Як правило, застосування політичного терору є свідченням слабкості тих сил, які претендують на здобуття державної влади, недостатньої їх організованості, не готовності суспільства до зміни суспільного ладу або ж повалення існуючого політичного режиму. Використання терору можливе, перш за все, тому, що відповідні сили, які прагнуть до зміни політичного устрою, не мають чітко виробленої і теоретично обґрунтованої стратегії і тактики боротьби за владу, не усвідомлюють того, що фізичне знищення або залякування політичних супротивників не зможе призвести до зміни існуючого політичного режиму, якщо для цього немає відповідних, і перш за все економічних, передумов. Окрім того, терор, як правило, породжує терор.

У боротьбі за політичну владу терор може мати як певні позитивні для його носіїв наслідки, так і наслідки негативні, небажані. Про це може свідчити вся історія існування та розвитку тероризму. Так, фізичне знищення тих чи інших представників державної влади, політичної еліти певною мірою дестабілізує існуючий суспільний лад чи політичний режим, оскільки здатне посіяти паніку в суспільстві і у владних колах, позбавити на певний час державу її політичних лідерів, хоча їх місце можуть зайняти інші, можливо і не менш авторитетні. Однак значно більшими можуть бути негативні наслідки терору. По-перше, це анти терор, насилля чи фізичне знищення представників тих політичних сил, які несуть відповідальність за терористичні акти. По-друге, влада тимчасово може піти на послаблення тиску економічного, політичного та іншого на широкі верстви населення і тим самим зменшити соціальну напругу у суспільстві, а отже, і притупити бажання широких мас (якщо воно було) до повалення існуючої державної влади. По-третє, насильство, фізичне чи психологічне, може викликати у населення держави співчуття до тих, хто від нього страждає, а отже, і негативне ставлення до носіїв цього насильства, тобто бажання стати на бік постраждалого. Терор може поставати як соціально зумовлена необхідність з точки зору політичних цілей тієї чи іншої групи людей, як влади, так і опозиції.

К.Ю. Вороніна, асп., КНУТШ, Київ
ksirena@mail.ru

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В КРАЇНАХ ЧЕТВЕРТОЇ ХВИЛІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

Сучасні транзитологи, серед яких, А.Мельвіль, В.Ламентович, К.Макфол, застосовуючи теорію С.Хантінгтона про "хвилі" демократизації в

світі, віднесли сучасні посткомуністичні країни до так званої "четвертої хвилі" демократизації. "Своєрідність" легітимації політичного режиму в країнах четвертої хвилі демократизації пов'язана з відсутністю досвіду демократичного державобудування взагалі. Але мова не може йти про "чисте" копіювання західних стандартів інституціонального дизайну. Для адекватного аналізу легітимаційних процесів в посткомуністичних країнах потрібно визначити, які традиційні елементи присутні у політичних режимах змішаного типу, і які зрушення були зроблені у бік демократії. Високі темпи демократизації демонструють Польща, Чехія, Угорщина та країни Балтії. Поетапні темпи демократизації репрезентує Росія, Україна, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Киргизстан та Казахстан. Тому і рівень легітимності політичного режиму в різних країнах різняться [Латузіна Н.А. Демократія: реалії versus утопії: Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – С. 287]. Із-за унікальних поєднань у політичному режимі елементів авторитаризму та демократії вчені не знаходять і єдиної назви для визначення типу політичного режиму в країнах посткомунізму (демократія "з дефектами", опікунська, керована або псевдodemократія, електоральна, неопатрімоніальна та інші). В незалежності від назви позитивними кроками у легітимації політичного режиму в країнах транзитивного типу стали: етап конституціонування (формальне закріплення) основ демократії, становлення парламентаризму та багатопартійності, застосування різних форм участі громадян в політиці, започаткування основ громадянського суспільства та інші.

Після того, коли комуністична ідеологія втратила вплив, та Радянський Союз розвалився, політичні еліти опинилися перед необхідністю "переформатування" політичного курсу у бік демократії. На початку 1990-х років в більшості країн колишнього СРСР були прийняті Конституції демократичного змісту. Конституціонування основ демократичного розвитку є важливим етапом формального закріплення факту демократичного транзиту. Так, загальновідомо, що Конституція України 1996 року є однією з найдемократичніших в світі. Але, на жаль, особливістю легітимації політичного режиму в Україні є сприйняття громадянами конституції у якості формального документу. Той факт, що з часу її прийняття, вона двічі піддавалася змінам, делегітимує політичний режим.

Становлення політичних інститутів демократичного спрямування відбувалося в Україні форсованими темпами. А відтак, взаємовідносини між гілками влади (кохабітейшн) є розбалансованими і влада, немов маятник, переміщується від одної гілки до іншої. Загальна атмосфера конфліктості у відносинах між гілками влади знижує рівень легітимності політичного режиму. Політичні інститути є неефективними, оскільки не виконують власні функції, опікуючись більше боротьбою за сфери впливу ніж втіленням демократичних реформ [Голосніченко Д.І. Теорія повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: Монографія. – К.: Видавець Голосніченко А.М. (Г.А.М.), 2009. – С. 176]. Неврегульовані питання взаємодії між гілками влади не дають можливості громадянину зрозуміти, на кого все таки покладена відповідальність за наслідки сьогodнішньої

політики. Намагання представників від різних гілок влади дискредитувати один одного делегитимують політичні інститути як такі.

В Україні із-за відчуження громадян від політичних акторів, кредит довіри до влади є низьким. Політики в процесі конкуренції між політичними елітами майже не звертаються до пересічного українця. Політичні інститути повинні реагувати на імпульси, які йдуть "знизу". Якщо політичні еліти є занадто закритими, то настає криза взаємовідносин соціального капіталу та політичних інститутів. Основною проблемою в Україні є повільність процесу нарощування політичного капіталу та його конвертації в соціальний капітал. Це спричиняє нестійкість динаміки легітимації політичних інститутів та нечіткість у визначенні вектору політичного розвитку. Втрата впливу партій комуністичного та націоналістичного спрямування, переміщення партійних орієнтацій в бік "центру" призвели до посилення ролі держави та фрагментації суспільства. Тому особливістю легітимації політичного режиму в країнах транзитивного типу – став нестійкий рівень політичних вподобань громадян. Раціональний вибір виборця формується в основному на основі оцінки ефективності економічної політики.

Різноманітність особливостей політичних систем в державах посткомунізму наводить на думку, що у конструювання політичних інститутів в країнах четвертої хвилі демократизації, політична еліта не орієнтується тільки на зразки класичного західного лібералізму. Тому сучасні транзитологи досліджують не передумови демократизації, а процесуальні та процедурні компоненти політичного розвитку. Перебування в стані демократичного транзиту формує в країні змішаний тип політичної культури та поступове становлення громадянського суспільства.

Таким чином, загальними особливостями легітимації політичного режиму в Україні та інших посткомуністичних країн є: відміна монополії на владу, плюралізація, падіння впливу компартії без повної якісної зміни правлячої еліти. Таким чином, легітимація політичного режиму розпочалась не з виборів, а з домовленості між представниками старої еліти про нові правила політичної гри. Сама стара еліта має потяг до монополії на владу, а не становлення плюралізму. Президентська влада є віддаленою від інших гілок і фактично не підконтрольною їм. Політика сильного президента ґрунтується і на контролі діяльності виконавчої гілки влади. Перехід до демократії в Україні є можливим за умов внутрішнього консенсусу еліт, а не тільки легітимації формальних політичних інститутів.

***В.А. Гапоненко, канд. політ. наук, асист.,
КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Київ
gaponenko83@voliacable.com***

ІСЛАМСЬКА МОДЕЛЬ ДЕМОКРАТІЇ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Сучасна політична практика створила безліч різновидів демократично-врядування, а також продемонструвала відсутність єдиної моделі демократії, поставила під питання універсальність демократичних цінностей та перспективу становлення глобальної демократичної політичної систе-

ми. Мусульманський світ – це яскравий приклад даного твердження. Тут встановлено демократії, або принаймні її європейського зразка, перешкоджає істотний вплив ісламської релігії на політичне життя.

Специфічними особливостями релігійної доктрини ісламу є нерозривний зв'язок політики та релігії, релігійна регламентація всіх сфер суспільного життя, жорсткий монотеїзм і безперечний авторитет правителя. Це в свою чергу сприяє становленню переважно авторитарного типу політичної свідомості, підданської політичної культури, соціально примирливої життєвої позиції. У зв'язку з цим ряд теоретиків приходять до висновку про несумісність демократії та ісламу. Так, В. Іноземцев, вивчаючи питання про можливість поширення демократії, звертає увагу на те, що "...ліберальні ідеї базуються на християнстві. Тому ефективна демократизація можлива лише за умови повного контролю з боку західних країн. Багато держав не сприймуть демократію через її несумісність з культурними та релігійними цінностями. Це пояснюється тим, що в інших країнах нема уявлень про індивіда як первинної соціальної ролі" [Зидентоп Л. Демократія в Європе / Зидентоп Л.; Центр досліджуваний постіндустріального общества; Журнал "Свободная мысль"; [пер. с англ., под ред., вступ. стаття В.Л. Іноземцев]. – М.: Логос, 2001. – С. XV].

І дійсно, більшість мусульманських держав, попри реформаторські зміни та вплив західної культури, є авторитарними або квазідемократичними. Найбільшим досягненням процесів демократизації, навіть у найбільш розвинених країнах, є впровадження політичних інститутів західного зразка, зокрема президентства, виборів тощо, на зміну традиціоналістським, що, на жаль, мають формальний характер. Більше того, інтенсивне втручання західноєвропейських держав у внутрішні справи країн Близького Сходу та Північної Африки, розчарування у ефективності західних моделей демократії призвели до посилення фундаментальних ісламських цінностей, зростання популярності радикальних угруповань, що закликають до реалізації "третього шляху", інтеграції всіх мусульман та відновлення впливу ісламської громади на глобальному рівні.

З іншого боку, ісламські концепції державності не позбавлені елементів демократизму. Зокрема, пріоритетне значення в ісламі має принцип рівності всіх мусульман, істотна роль громади (умми), інститут консультації (дорадчого органу при главі держави). Тому однозначне заперечення демократичної перспективи для мусульманських країн є занадто спрощеним, однобічним і, можливо, навіть європоцентристським. З цього приводу ідеолог універсальної цінності демократії зазначає: "Монолітна інтерпретація азіатських цінностей як ворожих демократії й політичним правам не витримує критичного розгляду. Думаю, я не повинен бути занадто критичним, звинувачуючи, мовляв, бракує вчених, які підтримують ці погляди, бо такі заяви виголошують не вчені, а політичні лідери, що часто виконують роль офіційних або неофіційних речників авторитарних урядів" [Сен А. Демократія як універсальна цінність / Сен А. // Демократія. Антологія; [Упорядник Проценко О.] – К.: Смолоскип, 2005. – С. 131].

Сьогодні наукова дискусія щодо можливості реалізації ісламської моделі демократії набуває ще більшої актуальності, що пов'язано з ак-

тивізацією народних виступів проти існуючої владної верхівки та за прогресивні реформи у Єгипті, Тунісі, Йемені тощо. Вони доводять наявність певної громадянської позиції, елементів громадянського суспільства у цих країнах і ставлять питання щодо шляхів і перспектив подолання політичної нестабільності та демократизації суспільства.

Підсумовуючи сказане, можемо зробити висновок, що стверджувати неможливість демократизації ісламських держав безпідставно. Однак, низький рівень демократичної політичної свідомості вказує на необхідність тривалого та поетапного переходу до демократії. Значний вплив релігії на політичне життя, безумовно, вимагає формування демократичної моделі відмінної від західних. На наш погляд, успішною демократизація може стати за умови, що реформи будуть здійснюватись політичною і духовною елітою. Адже, протестувальники не задоволені, насамперед, власним соціально-економічним становищем. Їхні вимоги зводяться до відставки правлячого уряду та проведення реформ без конкретної програми, спрямованості змін, пріоритетних напрямів нового політичного курсу. Слабкий рівень організації масових мітингів дозволяє владним структурам придушити прояви народного волевиявлення, застосувавши силові методи, або ігнорувати вимоги протестувальників, очікуючи на сгасання руху.

Важливість актів громадянської непокори полягає у демонстрації крайньої загостреності соціальних протиріч, невирішеності економічних проблем. Тому правляча еліта зацікавлена у поступках та ініційованні реформ. Тим більше, що духовна еліта традиційно користується високим авторитетом, а тому здатна закликати населення до мирного вирішення протиріч, а поміркований характер реформ обґрунтувати необхідністю діяти в рамках ісламу. Інакше, складаються обставини сприятливі для перемоги радикальних ісламських груп, що скориставшись політичною нестабільністю, під гаслом нового виду демократії будуть впроваджувати авторитарний диктаторський режим. Адже, демократія не гарантує високого рівня життя населення, а розчаровані маси, як доводить історія, схильні підтримувати тих, хто пропонує прості рішення і швидкі результати, апелює до національної гордості та релігійних почуттів.

Також варто зазначити, що успішність демократизації в ісламських країнах буде залежати від позиції західних держав. Позитивне ставлення до ліберальних цінностей у мусульманських державах може сформуватись лише за умови невтручання будь-яких політичних суб'єктів, відсутності тиску збоку світових медіа, усвідомлення неприпустимості ісламофобських висловлювань та дій, зорієнтованості на культурний діалог та взаємопорозуміння.

А.К. Гончарова, студ., КНУТШ, Києв
luminaless@gmail.com

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТАРИЯ ТЕМПОРАЛЬНОЙ ЛОГИКИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПОЛИТИКИ

Любое политическое событие неразрывно связано с другими социальными процессами, которые вплетены друг в друга непосредственно

благодаря субъектам этих процессов, их взаимными интересами и взаимовлияниями, что в своей множественности и разнообразии усложняет объективный анализ, выявление причин и следствий данного события. С ускорением информационных и социальных обменов такой анализ становится еще сложнее: одновременность, режим он-лайн времени – события накладываются одно на другое, становится почти невозможным отделение одного события от другого, фундаментальная логическая ошибка – *post hoc ergo propter hoc* (после этого, значит по причине) становится инструментом для многочисленных политических манипуляций.

Для того что бы политические события были не просто фикцией, продуктом работы СМИ, которые представляют последовательность событий в выгодном для определенных социальных групп свете, следует обратиться к логическому инструментарию анализа политических событий, который в наименьшей мере зависит от существующих "социальных и культурных условий".

Говоря о темпоральном аспекте политики, следует упомянуть о влиянии временных структур и установок на политический процесс и характер политической деятельности [Якубін О.Л. До концептуалізації поняття політичного часу // Вісник Київського національного університету. Філософія. Політологія. – 2008. – № 80], которые изучает хронополитика. Но эта область знания не акцентирует свое внимание на текстуальном аспекте времени в политике. Суждения, которые имеют временное содержание, изучает темпоральная логика. Задачей темпоральной логики является построение искусственных языков, способных сделать более ясными и точными суждения о явлениях, существующих во времени. Естественно то, что представления о времени и временные структуры выражаются языковыми средствами как в повседневной речи так и на теоретическом уровне, и мы должны осознавать политическое значение высказывания "революция начнется весной", "сначала заблокировали трибуну, а потом в зал вошла вооруженная охрана" которые рассматриваются не просто касательно политических событий, но являются отдельным предметом анализа политической действительности как факт, который в темпоральной логике может быть рассмотрен с двух позиций: прошлое, настоящее, будущее и ранее, одновременно, позже. Каким образом политическое событие будет расценено с этих двух позиций мы рассмотрим после краткого обзора становления идей временной логики, которые могут иметь различное развитие в границах политических и философских наук.

Истоки темпоральной логики в работах Диодора Кроноса, Вильяма Оккама, Жана Буридана, Альберта Саксонского. Кронос создает своеобразную концепцию модальностей: возможное это то, что есть и будет истинным, а необходимое – то, что есть и всегда будет истинным, возможности всегда иллюзорны, так как только когда мы оцениваем будущее из настоящего, мы воображаем возможности, когда же мы видим прошлое из настоящего, перед нами лишь одна возможность – та которая реализовалась, то есть – сама действительность. История и ее

трактовка как элемент политического дискурса построена на принципе исключенных возможностей, историю пишут победители и любое политическое событие, оцениваемое с позиций прошлого, автоматически становится необходимым, обусловленным таким количеством причин, на которые способен изобретательный ум исследователя. Фактически, с позиций представленных Диодором, любое приписывание причин постфактум является лишь дорисовкой к готовой картине, но согласно одному из постулатов "главенствующего принципа" каждое истинное суждение о прошлом является необходимым [Ишмуратов А.Г. Логические теории временных контекстов. – К., 1981. – С. 116]. Здесь не ставится вопрос о том, какое именно суждение есть истинным, главное в том, что должно существовать нечто что необходимо является причиной настоящего, невозможным является и вариант "без прошлого", политика не может существовать без истории, в логическом смысле она оставляет только одну возможность для истины – единственный вариант причины, которая исключает другие возможности и являет себя в следствии – в реализованном будущем, то есть настоящем. Можно провести образную параллель с мифологическими истоками политики как искусства определения, а что есть белое, а что есть черное – миф не смотря на всю его "алогичность" однозначен: политический миф опирается на принятие существования конкретной причины, зафиксированной во времени, будь-то финансовый кризис который привел к нестабильности правительства, или Освободительная война под руководством Хмельницкого. Функцией темпоральной логики является отделение разнопорядковых событий, которые могут различаться в линейном хронологическом порядке, либо в связи с изменениями, которые непосредственно с ними связаны.

Непосредственная связанность событий также является сомнительным утверждением, которое в данном случае используется для характеристики непосредственной каузальной связи между событиями. Но если посмотреть на это утверждение с позиций Жана Буридана, который сделал попытку определения условий истинности временных контекстов, то события будут "связаны" самой истинностью – суждение, выражаемое высказыванием прошедшего времени, является истинным, если вещи были такими, как о них в нем говорится, а будущего – если будут такими, как о них говорится. В более упрощенной форме эта же идея выражена в работах Вильяма Оккама, принцип "смещения времен" утверждает: если условие "событие имеет место" было хотя бы в один момент времени истинным, то истинным является утверждение "событие было", то есть в основе анализа – недискретная связь прошлого и настоящего.

Конкретные научные предпосылки временной логики сложились под влиянием лингвистических исследований грамматических времен глагола и философских исследований проблемы времени. С целью формализации идей Кроноса, Артур Прайор (сер. XX века) осуществляет счисление временной логики. Дальнейшее развитие темпоральной логики связано с именами Н. Решера, Х. Кампа, Г. Фон Вригта, Е. Леммона, Дж. Клиффорда и

др. Результатом работы этих ученых является изучение времени в логическом измерении прошлое-настоящее-будущее (логика изменений: одно переходит в другое) и раньше-одновременно-позже.

Если политическое событие будет рассмотрено в ракурсе прошлое-настоящее-будущее с логической точки зрения это событие, относительно других:

Если событие будет, значит не истинным является выражение "этого события никогда не будет". То есть когда сознательно высказывание "война начнется не на нашем веку" заменяется "мир никогда не настанет" (Будет А/Было А означает "неверно, что всегда будет/было не-А) – это не просто речевая необходимость.

Неверно то, что событие одновременно было и не было: на почве этой позиции строится масса смысловых нагрузок. Общественно приемлемой становится противоречивая точка зрения "и да, и нет", в отдельные исторические эпохи маскирующаяся диалектическими понятиями. В теории управления использования заведомо противоречивых сведений ставит целью искажение общей картины, затенение действительно важных событий. Практическая невозможность проверки истинности того или иного суждения не мешает логике выделить "да" и "нет" по крайней мере в одном целостном тексте (в качестве образца интересно исследовать политические программы как более продуманные документы и диалоги в публичных выступлениях).

Если неверным является суждение "всегда было, что не всегда будет", то оно имеет место сейчас: в любых аргументациях, которые отсылают к вечным ценностям/референтному прошлому этот принцип нарушается.

Будет, что нечто было, если и только если оно или есть сейчас, или будет, или уже было ("Будет так, что митинг прошел, только если он или идет, или пойдет, или уже шел"): этот принцип наиболее примечателен в ситуациях смешения событий. Если за условие события принимается факт будущего, истинность данного аргумента невозможна. Примеры нарушений этих принципов находим в любых политических дискуссиях направленных в будущее – желаемое или предполагаемое берется за основу исходных действий.

Всегда было, что всегда будет нечто, только если оно есть, всегда было и всегда будет – главный аргумент популистической пропаганды. Фактически не имеет реального проявления, особенно в современных динамичных обществах, хотя сохраняет свое влияние на массовое сознание.

Но если речь идет не о изменениях, переходе одного явления в другое, то следует обратиться к другому направлению временной логики – в понятиях "раньше", "одновременно", "позже", которое представляет иной взгляд на мир нежели вышеуказанная концепция. Например, понятие "раньше" не может быть определено через триаду "было", "есть", "будет", потому что раньше могут быть и события в прошлом и в будущем, а временные определения "настоящее" несводимы к утверждениям "раньше"

или "позже", если же события не раньше и не позже одно другого, то они просто одновременны, но не обязательно актуальны в настоящем [Цит. за: *Ивин А.А. Логика времени // Неклассическая логика. – М., 1970*].

При оценке явлений в соотношении "раньше", "одновременно", "позже", следует придерживаться следующих аксиом:

- ничто не раньше самого себя;
- если первое раньше второго, то неверно, что второе раньше первого;
- если первое раньше второго, а второе одновременно с третьим, то первое раньше третьего и т. п. [*Ивин А.А., Никифоров А.Л. Словарь по логике. – М., 1997. – С. 192*].

Не смотря на то что временная логика, существующая в понятиях "раньше", "одновременно", "позже" получила большее распространение в точных, нежели в гуманитарных науках, в политическом процессе, который характеризуется наличием как субъективных так и объективных факторов, важны оба подхода.

Согласно с вышеназванными принципами темпоральной логики, мы можем предположить следующие уровни использования инструментария временной логики:

- Анализ отдельно взятых политических текстов с целью выявления логических нарушений во временных аспектах
- Изучение распространенных временных установок и представлений о времени в данном обществе с точки зрения рационализации коммуникационных процессов
- Построение политических теорий и хронополитических исследований на основе разработок темпоральной логики.

О.В. Горбняк, асп., КНУТГШ, Київ
oljahorbnyak@mail.ru

РИЗИК ЯК НЕБЕЗПЕКА: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Значення терміну "політичний ризик" досить широке від прогнозування політичної стабільності до оцінки усіх некомерційних ризиків, пов'язаних з діяльністю в різних соціально-політичних середовищах. У вузькому значенні політичний ризик можна охарактеризувати як сукупність очікуваних та передбачуваних втрат і надбань в політичному середовищі та взаємозв'язок з подіями, які можна визначити, об'єктивно охарактеризувати.

Послідовники реалістичного підходу ризик трактують як об'єктивний і пізнаваний факт, потенційну небезпеку або вже заподіяну шкоду, яка може бути виміряна незалежно від соціальних процесів і культурного середовища [*Яницкий О.Н. Социология риска: ключевые идеи – Режим доступа: <http://www.socio.ru/wr/1-03/ynizky.htm>*]. Проте, адепти цього підходу визнають, що ризик може бути помилково оцінений у рамках того або іншого способу соціальної інтерпретації, оскільки, як вірно помітила М. Дуглас, небезпеки трактуються як незалежні змінні, а реакція людей на них – як залежна.

При дослідженні політичного ризику здійснено подальший розвиток ідей німецького дослідника У. Бека та американського соціолога Е. Гіденса, які у своїх роботах трактували ризик, опираючись на соціокультурний контекст. Вони вважають, що макросоціальні зміни в суспільстві породжуються в результаті "виробництва ризиків" при переході до високої модернізації [Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 129].

Поєднання даних підходів дає розуміння політичного життя як безперервного процесу зіткнення невпевненостей і характеризує політичний ризик як потенціал небезпек або можливостей.

В сучасних умовах оцінка ризику є теоретичною базою для прийняття рішень в політиці. Доведено, що політичний ризик має об'єктивний і суб'єктивний компоненти. Як об'єктивний компонент він відображає певну невизначеність у середовищі, де суб'єкт політики виявляє свою активність. Ризик як суб'єктивний компонент – це поведінкова готовність суб'єкта приймати рішення, враховуючи характер, масштаб і динаміку об'єктивної невизначеності.

Поняття ризику можна пояснити вивченням процесу генерації ризику. М. Меркхофер визначає три умови цього процесу. Перша – це джерело ризику, тобто безпека. Другою умовою є момент прояву небезпеки, оскільки факт наявності небезпеки, ще не означає прояв ризику. Третьою умовою системи, про яку говорить М. Меркхофер, є ефекти, результати прояву небезпеки [Кримські С., Плау А. Моделі сприйняття ризику. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3>].

Формується своєрідний "ланцюжок ризику": безпека – прояв – ефект – оцінка.

Російський дослідник Б. Н. Порфір'єв визначив, що категорія "ризик" є вихідною не лише від поняття безпеки, але й від поняття "вразливий", що характеризує втрату суб'єктом чи об'єктом захищеності при впливі зовнішніх чинників [Порфирьев Б.Н. Риск и безопасность: определение понятий // Риск в социальном пространстве / Под общ. ред. Мозговой А.В. – М.: Изд-во института социологии РАН, 2001. – С. 37]. Саме наявність безпеки є необхідною умовою виникнення ризиків.

Німецький філософ Ніклас Луман у своїй роботі "Соціологія ризику" запропонував замінити схему "ризик / надійність" схемою "ризик / небезпека" [Луман Н. Понятия риска / Н. Луман; пер. А.Ф. Филипова // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 149]. Треба відмітити, що саме шляхом дослідження соціальних умов, при яких та або інша ситуація вважається ризикованою або надійною, можна затверджувати попередній факт. Так, виходить, що ризик – це не завжди загроза. Н. Луман вводить розрізнення ризику і безпеки. Якщо потенційна загроза розглядається як наслідок, тоді ми говоримо про ризик рішення. За умови, коли ризик обумовлений зовнішніми чинниками, тобто прив'язується до доквілля, тоді ми говоримо про безпеку. Таким чином, якщо вважати ризик можливістю безпеки, то необхідно враховувати фактор зовнішнього впливу на відповідну ситуацію, коли природа невизначеності формується під впливом різноманітних аспектів та параметрів самої політичної системи.

Німецький дослідник У. Бек пропонує простішу концепцію, зосереджуючи свою увагу на ризиці як небезпеці. Учений стверджує, що в суспільстві ризику не такі важливі відмінності між людьми залежно від доходу, освіти, місця проживання [Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – С. 375], що суперечить теорії "диференціації" Н. Лумана. З точки зору "нового індивідуалізму" не так важливі навіть статеві відмінності відмінності в їх традиційному сенсі.

Ризики і небезпеки залежні чималою мірою від цінностей, ціннісних орієнтацій властивих суспільству. Тому, в міру глобальних змін ХХІ століття, повинні змінитися стосунки системи з суспільством. На нашу думку, подібна ірритация сприятиме розвитку суспільства, допоможе уникнути появу "нових" ризиків і небезпек.

Отже, ризики в суспільстві пов'язані з вибором окремих альтернатив, розрахунком можливості їх реалізації, в чому полягає їх суб'єктивна сторона. Об'єктивність ризику, як і небезпеки в суспільстві проявляється в тому, що це поняття відображає реально існуючі процеси, сторони діяльності. Ризик і небезпека існують незалежно від того, усвідомлюють їх наявність, враховують або ігнорують.

*М.Г. Гордієнко, канд. політ. наук, доц., НУДПСУ, Ірпінь
mgordo@bigmir.net*

МІСІЯ КОНСЕРВАТИЗМУ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Становлення незалежної України неодмінно передбачає засвоєння поразок і успіхів звитяжної боротьби нашого народу за власну державу, відродження його національних традицій, духовної та інтелектуальної спадщини. Процес вивчення, засвоєння й поширення концептів минулого з опорою на авторитет, мораль, релігію, закони, традицію включається в систему консервативних цінностей. Осмислення й реалізація консервативних ідей в українській політиці сьогодення є надзвичайно актуальним завданням. Воно обумовлюється системним процесом нівеляції національної автентичності. Консолідація української нації можлива за умови реанімації великого масиву консервативної традиції. Свідомість нашої еліт має визначатися універсальним принципом консерватизму, який формулює Е. Берк: "Хто не оглядається на своїх батьків-дідів-прадідів, той і про потомство своє не дбає" [Берк Е. Тривалість держави: збереження та зміни // Консерватизм: Антологія. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – 2-ге вид. – К.: ВД "Простір", "Смолоסקип", 2008. – С. 518]. Консерватизм – це життя традиції в сучасних умовах, що дає оптимальні проекти майбутнього розвитку, спираючись на досвід попередніх поколінь. Тому **реконструкція консервативних ідей в умовах глобалізаційного нігілізму й соціальної кризи виконує функцію відтворення нації** і стабільного розвитку суспільства.

Фактично до новітніх часів ідеї політичної свободи спрямовувалися на збереження предківських звичаїв від зовнішніх утручань. Починаючи

з творчості Канта самодостатність і свобода для індивіда і нації стає крім того ще й етичним імперативом, принципом їх буття, а не просто політичним ідеалом, до якого треба апелювати під час соціальних утисків. Власне ідеал свободи і незалежності індивіда породив концепцію національного самовизначення й політичної боротьби за втілення в життя і захисту принципів волі у власній державі. Тільки за умови гарантування прав і свобод людини, утвердження яких на теренах України відбувалося впродовж багатьох століть звичайно і драматично, відкривається перспектива становлення громадянського суспільства, яке повинно зберігати національну ідентичність свого народу й керуватися внутрішніми ритмами, а не директивними розпорядженнями держави. **Вільний та автентичний спосіб буття індивіда і нації – це головна мета консервативно проекту.** Ось чому пріоритетом консерватизму є утвердження свободи окремої людини й суспільства в цілому, щоб усі члени нації були справді вільними від чужих ідеалів, звичаїв, економічних, ідеологічних та духовних впливів, які спроможні порушити чи зупинити їхній автентичний розвиток.

Перехід від колективізму часів радянської імперії до примітивного капіталізму сьогодення породжує кланово-олігархічну модель української демократії, в якій знаходять притулок корупція, аморальність, зрада. Реальна політика в нашій державі поставлена в русло ліберального індивідуалізму, що суперечить інтересам нації і консолідації суспільства. **Українська ідентичність лишається у жорсткому протистоянні з ідентичністю правлячого ліберально-популістського угруповання.** Його альтернативою є політика консервативного ґатунку. Консерватизм опонує демократії як лад – безвладдю. Метою його політичного курсу є інтеграція нації, виховання духу патріотизму у своїх громадян, перетворення конфронтаційної боротьби за владу у толерантний процес державотворення. "Стержневою ідеєю "консервативної революції", – вважає А. Кольєв, – є поєднання політики і культури, що дозволяє одухотворити і естетизувати політику, яка все більше перетворюється на гру примітивних пристрастей, надавати їй глибокого смислу" [Кольєв А. Нація і государство. Теория консервативной реконструкции. – М.: Логос, 2005. – С. 641]. Отже, конструктивною може бути лише та політика, що спирається на традиції та культурні надбання свого народу.

Впродовж історичного розвитку українська нація дуже багато втратила у перманентній боротьбі із зовнішніми агресорами і внутрішніми чварами. Тому нинішнє покоління українських громадян треба орієнтувати не стільки на здійснення радикальних перетворень й запозичення варязького досвіду, скільки на **повернення автентичних основ задля зміцнення ресурсу національної ідентичності.** Сьогодні цей принцип лишається на маргінесі вітчизняної політики. Реалізувати його може консервативна парадигма державотворення, яка передбачає моноцентричність влади (одна країна, один парламент, один президент) з одночасним посиленням місцевого самоуправління, апелює до морально-духовних імперативів, сакральних цінностей. З'єднуючись з моральними

пошуками, політика перестає бути популістським фарсом і набуває ознак національно-державної субстанції.

Державотворчі потуги українського народу завершувалися поразкою у більшості випадків через брак національно свідомого політичного класу. Центральним елементом функціонування національної держави в системі консервативної парадигми є еліта. Вона має формуватися, за логікою В. Липинського, на засадах морального авторитету, національної пам'яті, інтелігентності, емоційності, матеріальної сили, компетентності, жертвності й відданості своїй землі і народу. Провідна функція політичної еліти, на думку вченого, полягає у керівництві процесом перетворення усякого пасивного і часто національно несвідомого колективу, що проживає на певній території, в організовану, усвідомлюючу себе націю, що здатна до громадянського життя. Інтегруючим фактором для національної спільноти є не територіальна складова, а чинник патріотизму. Ця ідея В. Липинським пояснюється так: "Можна мати прекрасну територію і ніколи не здобути на ній влади, не мати на ній своєї держави та не стати з нею ніколи нацією. Допіру свідомість своєї території і хотіння мати на ній свою окрему владу, свою окрему державу, перетворюють її на активну порушуючу політичну силу. З цієї свідомості і цього хотіння родиться патріотизм: любов до своєї землі, до своєї Батьківщини і до всіх, без виїмку, її мешканців. Патріотизм – свідомість своєї території, а не сама територія – лежить в основі буття і могутності держав" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К.; Філадельфія, 1995. – С. 375]. Практичний висновок із вчення В. Липинського є надзвичайно актуальним для сьогодення: якщо ми хочемо мати розвинену державу й консолідовану націю, необхідно **плекати у своїх громадян та політичній еліті патріотизм, а не утопічне слов'янофільство**. Державотворчі процеси можуть здійснювати лише ті люди, які задля своєї Батьківщини спроможні жертвувати собою, позбутися патерналістських сподівань і власною діяльністю ініціювати соціальні зміни.

Розглянуті нами вище процеси еволюції національно-політичних процесів постсучасного суспільства засвідчують необхідність посилення консервативної складової з метою збалансування стрімких соціальних змін та збереження здобутків власної історії. Якщо для епохи модерну необхідність радикальних політичних змін диктувалася наявністю тоталітарної влади, станових привілеїв та інших пережитків феодалізму, що мають дегуманізований характер і потребують негайного усунення, то у постмодерному чи інформаційному суспільстві ці зміни обумовлені не стільки відвертим анахронізмом явищ і процесів, скільки творчою вибагливістю та надмірним комфортом сучасної людини. **У наш час утвердилася тенденція до осягнення нового шляхом докорінної руйнації і забуття досвіду попередніх поколінь**. Системних соціальних змін жадає те суспільство, в якому прогресує ерозія влади, деградація моралі, духовний занепад. Звичайно, оновлювати соціальні атавізми потрібно, але робити це не тотально, аж до руйнації архетипу нації, а усвідомлюючи демаркаційну межу, яка фіксує генетичні корені народу. У розв'язанні цього завдання

пріоритетним є утвердження в суспільстві поваги до минулого, власної історії, аристократичної верстви провідників нації. **Ієрархія консервативних цінностей надає пріоритет духовним альтернативам над матеріальними благами**, розвитку громадської самодіяльності, суверенітету особистості. Базуючись на консервативні цінності важливо подолати етатизм у свідомості людей, мотивувати їх ініціативність, розвивати економічну активність, зміцнювати інститути місцевого самоврядування, утверджувати громадянську позицію, що сприятиме консолідації нації.

З.С. Денусюк, студ., КНУТШ, Київ
zoryana.denusyuk@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ РИСИ МОДЕЛІ ТОТАЛІТАРИЗМУ ХАННИ АРЕНДТ

Тоталітаризм як особливе явище ХХ ст. був об'єктом дослідження багатьох науковців. Серед них можна назвати таких відомих дослідників, як К. Фрідріх, З. Бжезинський, Х. Лінц, представників Франкфуртської школи (Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромм, М. Хоркхаймер). Засновником теорії тоталітаризму вважається філософ та політолог Ханна Арендт, яка розкрила це поняття в таких своїх працях як "Джерела тоталітаризму", "Маси і тоталітаризм", "Банальність зла",

Ханна Арендт вважає тоталітаризм новим суспільним явищем в історії людства, таким, що не має аналогів: "Хоч би де тоталітаризм приходив до влади, він виробляв цілком нові політичні інституції й руйнував усі соціальні, правові й політичні традиції країни" [Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К., 2005. – С. 513]. Вона розкриває це поняття через зіставлення двох політичних режимів, які ввійшли в історію як тоталітарні, – націонал-соціалістичний режим в Німеччині та передвоєнний режим СРСР. У своїх працях Ханна Арендт зазначала, що незважаючи на відмінності, вони мали чимало спільних рис.

Головним чинником появи тоталітарних рухів, що ведуть до тоталітаризму Ханна Арендт вважала маси, а умовами – антисемітизм та імперіалізм. У статті "Маси і тоталітаризм" вона зазначала, що тоталітарні рухи можливі всюди, де існують маси, які через різні причини захотіли брати участь в політиці. Термін "маси", на думку дослідниці, можна застосовувати там, де йдеться про людей, яких в силу їх великої кількості або байдужості та не усвідомлення спільних інтересів не можна об'єднати в одну організацію. Для свого функціонування нацистський та комуністичний рух після 1930 року набирали своїх членів саме з мас. "Тоталітарні рухи – це масові організації атомізованих, ізольованих індивідів" [Арендт Х. Маси і тоталітаризм // Політологія: Хрестоматія. – М., 2000. – С. 362]. На відміну від інших партій або рухів, їх важливою особливістю є те, що вони вимагали від своїх членів тотальної, безумовної відданості. Однак маси без лідера були б просто безформною ордою, тобто сама вона залежить від вождя. Всі тоталітарні рухи знищували дві демократичні ілюзії. Перша стверджувала, що більшість брала активну

участь в управлінні, тоді як маси можуть стати абсолютно байдужою більшістю в демократичній державі. Другою ілюзією була думка, що байдужі, анемічні маси є дійсно нейтральними й не прагнуть брати участь у політиці. Особливістю людини-маси була не жорстокість чи відсталість, а ізоляція та недостатність нормальних соціальних відносин. Тоталітарні рухи завжди націлені на маси. Це виражається в тому, що тоталітарні рухи, як вважає Ханна Арендт, не можуть існувати в країнах з маленькою чисельністю населення. Такі рухи ставили за мету не насильницьке захоплення влади, а саме втягнення в свою орбіту якомога більшої кількості людей.

Тоталітарний рух, існуючи в світі, що не є тоталітарним за своєю суттю, не може існувати без пропаганди, спрямованої на зовні. Рівень пропаганди залежить від рівня зовнішнього тиску на тоталітарне суспільство. Маса треба завойовувати саме нею. Найчастіше пропаганда існувала у формі пророцтв. Пропаганда все ж не від'ємна від терору. Влада продовжує використовувати терор навіть тоді, коли мета вже досягнута пропагандою. Ханна Арендт зазначала, що терор відігравав значнішу роль за нацистського режиму. Терор, за тоталітарного правління, посідає місце реальних законів.

Організаційний засіб тоталітарних рухів на передвладній стадії полягає у створенні фасадних організацій та розрізненні між членами партії та її симпатиками. Фасадні організації виконують подвійну функцію: як захист тоталітарного руху від внутрішньої ієрархії та фасад для нетоталітарного руху; фасадні організації переходять в елітні. У центрі руху перебуває вождь, який відокремлений від елітарних організацій колом посвячених. Організація базується на принципі вождізму – тотальна відповідальність функціонера перед вождем. Таким чином, організація тоталітарного руху складалася із вождя, елітних формувань, членів партії та прихильників. Найвищою сходинкою руху є найближче оточення вождя (Політбюро чи почет Гітлера).

Важливими умовами тоталітаризму, які Ханна Арендт виділила в праці "Джерела тоталітаризму" є антисемітизм та імперіалізм. Гітлер проводив політику винищення євреїв протягом всього свого диктату, а Сталін прийшов до цього в кінці свого правління. Ще, однак, важливою складовою тоталітаризму був імперіалізм. Імперіалізм – це початок безкласового суспільства, яке існувало в ХХ ст, коли національна держава та класи як такі не відіграють важливої ролі.

Тоталітарний рух веде до того, що тоталітаризм стає політичним режимом й постає такий вид держави, як тоталітарна. Ханна Арендт зазначає про особливий тип відносин в такій державі, а саме "... відносини між двома джерелами влади – державою й партією – є відносинами між позірною й реальною владою..." [Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К., 2005. – С. 445]. За таких умов відбувається дублювання відомств й поділу влад. Важливим правилом тоталітарної держави є те, що чим урядові відомства помітніші, тим меншою владою їх наділено, і чим менше відомо про існування певної інституції, тим значнішою вона є.

Принцип вождізму зумовлює ієрархію в тоталітарній державі таким самим чином, як і в тоталітарному русі. Тобто влада не розподіляється згори через усі щаблі аж до низу. Це пояснюється тим, що ієрархія базується на авторитеті, а він прагне обмежити свободу індивіда, тоді як тоталітаризм прагне її скасувати взагалі: у такому випадку між вождем й підлеглими немає значних проміжних ланок. Тоталітарна держава майже повністю озброюється тими ж положеннями, що і тоталітарний рух. Їхня відмінність полягає в тому, що диктатор в тоталітарній державі мусить більше використовувати "мистецтво брехні", пропаганду. Влада, як її розуміє тоталітаризм, пов'язана виключно із силою, що знаходиться в її організації.

Тоталітарне правління не може існувати без ідеології, що має науковий характер. Такими ідеологіями за тоталітарних режимів були расизм й комунізм. Завдяки впливу ідеології у людини відсутня розрізнення істини й неправди.

Таким чином, модель тоталітаризму Ханни Арендт була першою ґрунтовною спробою дослідити цей феномен ХХ ст. В своїх працях вона розкрила його структуру, умови існування та характерні риси.

*І.І. Іванова, студ., КНУТШ, Київ
llos9@ukr.net*

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ЕЛІТИ ТА ДЕМОКРАТІЇ

Проблема співвідношення еліти та демократії не є новою для політології. Вона привертала увагу багатьох науковців протягом досить тривалого часу. Адже актуальність цієї теми очевидна: демократія – це влада народу, тоді як еліта являє собою лише кристалізовану групу, яка має владу і здійснює політичні рішення. Як же ці поняття корелюються між собою? Сучасні демократії є яскравим прикладом влади еліти, а не більшості, і тим паче, народу. Проблема поєднання двох протилежних, з першого погляду, феноменів вирішувалася протягом не одного десятиліття років, що сприяло появі багатьох концепцій, які по-різному тлумачать співвідношення еліти та демократії.

Для більш повного розуміння даної проблематики треба звернутися до витоків теорії еліт та теорії демократії. Перші представники елітизму – Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс притримувалися точки зору, згідно з якою еліти – це група осіб, які мають такі специфічні риси, які дозволяють їм одним управляти суспільством. Зрозуміло, що демократія повністю відкидалася, вважалася неприйнятною формою правління, піддавалася критиці. Народ, маси, говорили вони, не спроможні не тільки управляти суспільством, а й взагалі втручатися в будь-які суспільні справи. Для цього вони не мають ані достатніх знань, ані вмінь та навичок. І хоча дехто з маси і може виділитися та через наявність певних якостей пробитися вгору, проте це є одиничними випадками і потребує не тільки зусиль, але й часу.

Інший напрямок представлений прибічниками теорії демократії. Вони повністю відкидали необхідність політичної еліти та уявляли демократію як

суспільство, ціллю якого є загальне благо, а засобом втілення його у життя – воля народу. Наступні слова А. Лінкольна досить чітко відбивають сутність класичної ідеї демократії: "Правління народу, здійснюване народом і для народу". Основними принципами тут є рівність усіх громадян та можливість кожного з них брати участь у здійсненні влади. Елітарне суспільство, засноване на ієрархічній моделі, не могло підійти демократам.

Консенсус, який сприяв поєднанню цих двох теорій, був знайдений у межах теорії елітарної демократії, або демократичного елітизму. До представників останньої можуть бути зараховані Й. Шумпетер, К. Мангейм, Т. Дай, Л. Зіглер, Дж. Сарторі, Р. Даль тощо.

Виникнення цієї концепції було наслідком розвитку демократії та усвідомлення неможливості існування її в ідеальному варіанті, який пропонували представники класичної теорії демократії. По-перше, це стосувалося неспроможності вже на технічному рівні забезпечити пряму участь усього народу в управлінні державою через багаточисельність населення. Сучасні багатомільйонні держави не можна порівнювати з маленькою афінською демократією. По-друге, прийшло усвідомлення того, що для демократії буде краще, якщо не сам народ буде управляти, а тільки розумні, мудрі люди, тобто частина населення, яким буде доручено представляти інтереси загалу. Адже буденна свідомість пересічного громадянина не може забезпечити правильного розуміння ситуації та якісного її вирішення. Тим паче різноманіття думок, які існують у суспільстві, може призвести тільки до погіршення ситуації, виникнення суперечок, і відтак неможливості вирішувати справи. Тому взяти на себе тягар управління державою повинна компетентна та підготовлена до цього еліта. Елітаристська концепція теж має свої недоліки: еліта тут є тою панівною верствою, яка дбає тільки про свої власні інтереси, при цьому, як показав досвід, представники еліти далекі від того образу, який створили елітисти. Не завжди до числа її членів потрапляють розумні, придатні до управління люди, навпаки, зазвичай належність до еліти визначається матеріальним та соціальним статусом особи. А закритий характер еліти не дає змогу до входження туди більш "талановитих" представників з народу. Отже, як одна, так і друга концепції мають свої вади. Тому намагання представників концепції елітарної демократії створити більш дієву модель управління суспільством, засновану на доробках обох теорій, не є безпідставною.

Отже, демократія змінює своє значення. Це вже не правління народу, а правління, яке здійснюється на основі демократичних принципів та від імені народу. Зокрема, Й. Шумпетер дає наступне визначення демократії: "Демократія – це інституційний устрій для прийняття рішень, за якого до владних позицій приходять завдяки конкурентній боротьбі за голоси виборців" [*Шумпетер Й. А. Капіталізм, Соціалізм і Демократія.* – М.: Економіка, 1995. – С. 269]. Така конкурентність еліт забезпечує стабільність демократії. Дж. Сарторі теж зазначає про конкурентність еліт та рівні можливості для вступу у неї як ознаку демократичного суспільства. Демократія, за ним, не тільки не заперечує існування еліти,

але є головною її передумовою. К. Манхейм також уявляє собі демократію як таку, що не суперечить існуванню еліти та дає можливості народу іноді втручатися в державні справи та контролювати діяльність еліти. До представників елітарної демократії можна віднести і Р. Даля, який сформулював концепцію плюралістичної демократії, або поліархії. Демократія в її первинному значенні, зауважує вчений, це тільки ідеал, а ідеалів, як знаємо, не існує, до них лише прагнуть. Найбільш наближеним до цього ідеалу є поліархія – форма демократії, за якої існує безліч конкуруючих між собою груп, які мають різні інтереси, і кожна з цих груп має свою еліту. Так відбувається вияв інтересів всіх членів суспільства. Т. Дай та Л. Зіглер вважають, що еліта забезпечує стабільність демократії, адже саме перша здатна долати ірраціональність мас, які не здатні повністю усвідомити головні ідеї та принципи демократії, та забезпечувати рівень демократичності суспільства.

Наведені вище положення дослідників свідчать про те, що з часом змінюються уявлення щодо понять "демократія" та "еліта", змінюється їхній зміст, значення. Разом з тим приходить усвідомлення того, що вони не є критично протилежними та можуть співіснувати поряд один з одним. Еліта та демократія не тільки доповнюють одна одну, але є за собою стримування : демократична система перешкоджає перетворенню еліти в закрите аристократичне угруповання, а еліта у свою чергу – демократії в охлократію.

У.В. Ільницька, канд. політ. наук, доц.,
НУ "Львівська політехніка", Львів
iuu11@i.ua

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ В РІЗНИХ МОДЕЛЯХ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ

Парламентська опозиція – один із найважливіших інститутів сучасного демократичного суспільства, а її діяльність є визначальним інституційним аспектом контрольної функції парламенту. Метою створення парламентської опозиції є контроль і критичний аналіз політики правлячої більшості та формування альтернативної стратегії розвитку й функціонування суспільства. Інституціоналізація парламентської опозиції зумовлює конкуренцію політичних сил як при здобутті так і при здійсненні влади, забезпечує посилення контролю за діяльністю урядових структур, стабільність політичної системи, удосконалення державно-управлінської практики, сприяє результативній діяльності представницьких та виконавчих структур.

Політико-правовий статус парламентської опозиції, особливості її функціонування, характер впливу на уряд зумовлюються формою (моделлю) державного правління, що існує у конкретній державі. Президентська та парламентська моделі правління відрізняються характером взаємодії уряду та парламентської опозиції, умовами для діяльності та функціонування опозиції. У *парламентській або парламентсько-президентській*

моделі (формі) правління уряд формується фракціями, що мають більшість у парламенті. Парламентська опозиція у таких країнах здійснює функції критики та контролю за діяльністю виконавчої влади. Найбільша партія, яка виступає як протипага правлячій партії, має статус "офіційної" або "лояльної" опозиція. Її основна мета – здійснювати контроль за урядом та пропонувати альтернативи політиці партії влади. Визначальним правом парламентської опозиції, в межах реалізації функції парламентського контролю, є право на формування опозиційного "Тиньового уряду (Кабінету Міністрів)" – утворення, що складається з депутатів, які мають протистояти своїм "візаві" – міністрам від партії парламентської більшості і, в перспективі, за результатами можливої перемоги на виборах, займають їх місця [Совгіря О.В. Правовий статус парламентської опозиції: Навч. посіб. / О.В. Совгіря. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 61]. Парламентська опозиція має право систематично звертатись з усними чи письмовими запитами до представників виконавчої влади.

За *президентської форми правління*, в основі якої – принцип контролю, стримувань і протипаг у структурі владної горизонталі – відсутнє жорстке розмежування на більшість та опозицію. Усі фракції парламенту мають однаковий правовий статус, незалежно від того, яка партія перемогла на виборах. Формально парламентська більшість не причетна до формування уряду, а функції парламентського контролю здійснюються парламентом загалом.

В президентських (напівпрезидентських) республіках визначальною є політична належність президента і парламентської більшості. І.Павленко зазначає, що якщо вона співпадає, то виконавча і законодавча влада перебувають у відносинах "контролю і протипаг" [Павленко І. Опозиція: права та повноваження / І.Павленко // Людина і політика. – 2002. -- № 4. – С. 8]. Завдання парламенту – не допустити узурпації влади з боку президента, підтримати його ефективні кроки, виправити чи удосконалити ініціативи, які не збігаються з інтересами кіл, представлених у парламенті. Якщо – ні, то фактично виникає ситуація, коли у відносинах опозиційності можуть перебувати президент і парламентська більшість. Виникає так зване "розділене правління". Про "розділене правління" можна говорити і у випадках, коли в парламентських республіках до складу уряду парламентської більшості вводяться кілька міністрів від опозиції з метою забезпечення єдності дій різних політичних сил під час кризової ситуації [Совгіря О.В. Правовий статус парламентської опозиції: Навч. посіб. / О.В. Совгіря. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 16].

У країнах із *змішаною формою правління* відзначається чітке розмежування політико-правового статусу більшості та опозиції. Парламентська опозиція наділена широкими повноваженнями у сфері парламентського контролю над урядом та у законодавчому процесі, які чітко визначені у законах, в регламенті парламенту або інших нормативно-правових актах. Зокрема, до сфери компетенції парламентської опозиції належить: внесення інтерпеляцій та запитів до виконавчої влади; внесення альтернативних пропозицій з питань суспільного розвитку; участь

у роботі комітетів, комісій та інших органів парламенту; виступи на пленарних засіданнях парламенту; вплив на формування порядку денного парламенту; подання законопроектів та внесення поправок; проведення парламентських дебатів при внесенні поправок до законопроектів; ініціювання відповідальності уряду (яке, зазвичай, не має жодних наслідків); оприлюднення інформації про діяльність уряду в ЗМІ (за результатами роботи парламентських слідчих комісій або на підставі отриманої безпосередньо від уряду інформації); висвітлення результатів власної діяльності, представлення поглядів та позицій на ключові питання суспільно-політичного життя; формування "Тіньового кабінету міністрів".

Специфічним є політико-правовий статус парламентської опозиції у Франції (напівпрезидентська модель правління). На відміну від класичних змішаних республік, у країні не передбачено чіткого нормативного розмежування статусу більшості та опозиції. А це, у свою чергу, зумовлює відсутність реальної можливості парламентської опозиції впливати на діяльність уряду, здійснювати парламентський контроль за виконавчою владою, пропонувати та впроваджувати альтернативну політику. Парламентська опозиція є інституційно слабкою, особливо у законодавчій сфері, і майже не впливає на політичні процеси. Її функції досить обмежені: забезпечення пропорційного представництва всіх парламентських фракцій у складі керівництва парламентом, організація ефективної діяльності тимчасових слідчих комісій з метою збору та надання парламенту інформації про певні факти або події. Опозиція також наділена правом надсилати усні та письмові запити членам уряду, вступати з ними у дебати; звертатись до Конституційної Ради з метою контролю конституційності законів.

Незважаючи на різний політико-правовий статус, характер впливу на уряд, рівень формальної інституціоналізації та рівень законодавчого впливу, парламентська опозиція повинна діяти відповідно до Конституції країни, з урахуванням інтересів громадян, забезпечуючи демократичний розвиток суспільства та стабільність політичної системи.

М.Г. Карашук, канд. політ. наук, асист., КНУТШ, Київ
niko_karaschuk@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНА ВЛАДА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ

Влада є центральною категорією політичної науки. В залежності від сфер прояву і ресурсів впливу влада в суспільстві поділяється на політичну, економічну, соціальну, адміністративно-примусову (політичну у вузькому розумінні слова) і інформаційну. Всі ці види влади в більшій або меншій мірі інтегровані в політичний процес, здійснюють на нього важливий вплив. При всій важливості перелічених видів влади, в останні десятиліття спостерігається бурхливе зростання політичного впливу інформаційної влади. Як вважає Е.Тоффлер, на рубежі XX і XXI століть знання і інформація стали найважливішим ресурсом влади. Вони до-

зволяють "досягти поставлених цілей, мінімально витрачаючи ресурси влади; переконати людей в їх особистій зацікавленості в цих цілях; перетворити супротивників у союзників..." [Тоффлер О. Проблеми влади на порозі ХХІ века // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 114].

Оскільки предметом нашого дослідження є інформаційна влада, зупинимося на її характеристиці докладніше. Перш за все слід зазначити, що ми розуміємо під інформаційною владою. Інформаційна влада – це системно-функціональна взаємодія, особливого роду зв'язок, який забезпечує здатність суб'єктів за допомогою цілеспрямованого поширення інформації реалізовувати свої цілі. Це означає, що інформаційна влада впливає на поведінку людей за допомогою цілеспрямованого розповсюдження інформації, масових інформаційних технологій. Суб'єктами і основними носіями інформаційної влади в сучасному суспільстві є інформаційні інститути – ЗМІ, інформаційні і рекламні агентства, наукові і науково-освітні установи, а також інститути соціалізації і перш за все система народної освіти: школи, університети тощо. Найбільш масовий і сильний політичний вплив мають Інтернет, аудіовізуальні ЗМІ, телебачення і радіо, інформаційні і рекламні агентства. Безпосередньо впливаючи на змістовну спрямованість комунікацій, інформаційна влада здатна впливати на політичну поведінку людей двома способами: спонукати людей до певних дій, визначати їх цілі і зміст; попереджувати або блокувати виникнення невігідних, як правило, опозиційних рухів і протестів.

Реальний прояв у суспільстві цієї властивості інформаційної влади полягає в її здатності замовчувати політичні факти, применшувати їх значення, відволікати людей від ти чи інших подій за допомогою різного роду сенсацій, скандалів, шоу і т. п., оточувати умовчанням і виключати із сфери суспільних дискусій і політичних рішень певні теми, події і дії і тим самим не допускати їх адекватного усвідомлення масами і реально-го розгортання відповідних політичних конфліктів.

Вплив інформаційної влади не обмежується індивідуальним, а здійснюється і через соціальні, групові механізми. Як відмічає Н.Луман, в сучасному суспільстві, на відміну від традиційного, саме ЗМІ та ЗМК "генерують соціальну пам'ять" і задають соціальний смисл подій, що відбуваються. Тим самим вони програмують не лише теперішню, але і майбутню політичну поведінку громадян. Від того, яку інформацію отримують агенти політики, багато в чому залежать їх наступні дії. Тому можна погодитися з дослідниками цих проблем, які стверджують, що мати важливу інформацію означає мати владу; вміти відрізнити важливу інформацію від неважливої означає володіти ще більшою владою; можливість розповсюджувати важливу інформацію у власній режисурі або замовчувати її означає мати подвійну владу.

Формою буття інформаційної влади є суспільні комунікації. Інформація є змістом комунікації – безпосереднього та опосередкованого спілкування людей, їх взаємодії. Без інформації комунікації не можливі. Інформаційна

влада, по суті і означає управління комунікаціями, їх змістом і спрямованістю за допомогою інформації. Цей вид влади відрізняється від звичайного інформаційного впливу силою, стійкістю й асиметричністю впливу комунікатора на реципієнта, високим ступенем контролю за його поведінкою, хоча межі між поняттями влади і впливу розпливчаті.

Інформаційна влада має ряд особливостей політичного впливу. По-перше, непомітність впливу і, як наслідок, відсутність або відносно менший опір йому з боку реципієнтів. Сприймаючи відповідним чином препаровану політичну інформацію, людина може непомітно для себе перетворитись із противника влади в її прихильника, голосувати всупереч власним інтересам, ухилитися від участі в політичному житті, граючи на руку своїм політичним опонентам. По-друге, глобальність, швидкість і майже повна безмежність розповсюдження. В сучасних умовах за допомогою супутникового зв'язку та інших технічних засобів інформація може бути майже миттєво переданою в будь-який куточок земної кулі. Уберегти ж громадян і територію від проникнення небажаних ЗМІ і ЗМК практично неможливо. Це посилює можливості використання телебачення, комп'ютерних інформаційних мереж, радіо, відеокасет і т.п. в політичних цілях. По-третє, здатність робити об'єктом розгляду будь-яке суспільне чи особисте явище. Інформаційна влада і, перш за все, ЗМІ поширюють свій вплив не лише на суспільно-політичні процеси, але й проникають туди, куди не допускаються правові органи, в тому числі в особисте життя політиків і різного роду знаменитостей, що охороняється конституцією. Роблячи надбанням громадськості ті чи інші факти, відповідним чином підбираючи, оцінюючи і коментуючи інформацію, вони дають людям (або організаціям) не лише політичну, але і моральну оцінку, багато в чому визначають ставлення до них з боку оточуючих, впливають на політичну кар'єру. По-четверте, опосередкування політичної поведінки людей. Сучасна людина отримує політичну інформацію найчастіше через ЗМІ і на її основі формує власні судження, робить висновки, що мотивують її вчинки. Це створює можливість масового політичного маніпулювання [Луґачев В.П. Информационная власть и демократия // ОНС. – 1999. – № 4. – С. 67–69].

Отже, роблячи висновок, потрібно зазначити, що інформаційна влада здатна слугувати різним цілям: не тільки поширенню об'єктивних даних про діяльність уряду, становище в суспільстві, але і маніпулюванню – управлінню свідомістю і поведінкою людей всупереч їх інтересам, а нерідко і волі, основаному на спеціальних методах обману. Наявність розвинутої, демократично організованої інформаційної влади, яка об'єктивно висвітлює політичні події – одна з важливіших гарантій стабільності демократичної держави, ефективного управління суспільством. І, навпаки, невиконання інформаційною владою своїх функцій у політичній системі суспільства може докорінно спотворити її цілі і цінності, порушити її ефективність і підірвати життєдіяльність, перетворити демократію в ілюзію, форму маніпулятивного панування правлячої еліти.

РЕВОЛЮЦІЯ ЯК ФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИКИ

Поняття "революція" почало вживатись в політичній науці з 1789 року, коли воно було запозичене з природознавства. Зародження інтересу до проблеми революції відбулось в 1920-рр. в США, а в 1950-1960 рр. проводилось її систематичне вивчення. В цей час на місці колишніх колоній формувались нові держави, відбувались заворушення в негритянських гетто та студентські виступи в університетах. Такі події мали руйнівний характер для політичної стабільності післявоєнної Європи й США. Тому в науковому середовищі звернули увагу на революційні потрясіння та повстання.

Концептуальне осмислення революція отримала в межах двох підходів:

- структурного (А. Баллок, Т. Гурр, Т. Скокпол, Ш. Ейзенштадт);
- процедурного (Дж. Голдстон, Р. Майнц, Г. Таллок).

Структурний підхід має свої витоки у вченні К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна. Його представники стверджують, що революції виникають внаслідок випадкового збігу структурних факторів на макрорівні суспільства. До них належать: втрата легітимності політичним режимом, розкол в правлячій еліті, колапс центрального управління й армії, інтенсивні виступи радикальних міських рухів і масові селянські повстання. Лише одночасна наявність цих факторів утворює революційну ситуацію. Процедурний підхід вважає, що революція є, в першу чергу, колективне повстання, яке не обов'язково спричинене загостренням і співпадінням структурних факторів. Це результат множини індивідуальних рішень приймати участь в колективних політичних діях для задоволення власних інтересів. Варто зазначити, що обидва підходи підкреслюють випадковий характер появи революції, тобто вона є результатом незалежного збігу обставин. Також слід сказати, що дані підходи є ідеальними теоретичними конструктами, які ніколи не зустрічаються в реальності в чистому вигляді. Всі революції неможна однозначно співвіднести з тим чи іншим підходом. Крім того, кожен підхід обмежується лише певними рамками, всередині яких проводиться аналіз тієї чи іншої революції, а тому має вузьке коло для свого застосування. В 1979 р. в Ірані відбулася шіїтська революція, коли сильним релігійним лідерам на чолі з аятолою Хомейні вдалося мобілізувати пасивні маси проти світської влади. При цьому не було структурних факторів, необхідних для революційного вибуху. Це означає, що структурний підхід не може дати пояснення даній революції. Так само можна показати слабкість й процедурного підходу. Досить часто революції виникали внаслідок взаємодії як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Таке розуміння є класичним і характерне для теоретиків марксизму. Враховуючи сказане, варто наголосити, що для аналізу проблеми революції в політичній науці потрібно використовувати всі наявні підходи, що дозволить зрозуміти різнобічний характер її виникнення.

Науковці вважають, що множина підходів не сприяє виробленню теорії про сутність революції поза простором і часом, адже кожен з них дає своє бачення причин її виникнення. Кожна революція – це унікальне явище, спричинене різними факторами, при чому, одні з них в конкретних обставинах відіграють провідну роль, а інші другорядну. Також на специфіці революції позначаються культурні, ментальні особливості певного народу. Виходячи з цього, сутність революції потрібно визначати не за причинами, які виокремлюють різні підходи, а за наслідками, оскільки її неможливо спрогнозувати, а тому недоречно говорити про набір чітко визначених причин появи, які здатні змінюватися місцями й час від часу поєднуватися між собою, утворюючи принципово нові комбінації, що можуть виступати в якості каталізаторів революційного процесу. З вищезазначеного слідує, що революція є формою функціонування політики, різновидом політичного процесу, який фундаментально змінює політичну й соціально-економічну систему суспільства, а внаслідок цього впливає й на формування нових цінностей в народній свідомості. Саме цим революція відрізняється від державного перевороту, який не супроводжується появою інших цінностей та руйнуванням колишнього соціально-економічного ладу, а має своїм результатом лише оновлення керівництва при владі. Тому події 2003 р. в Грузії ("революція троянд"), 2004 р. в Україні ("помаранчева революція"), 2005 р. в Киргизстані ("революція тюльпанів") не можуть характеризуватися як революції в прямому сенсі, оскільки були зроблені лише косметичні заходи, що полягали в зміні верхівки влади без проведення перетворень на рівні систем політичної й соціально-економічної. Результати "революції тюльпанів" оцінюються як такі, що "не дозволяють говорити про формування нових тенденцій, явищ, традицій в політичному просторі Киргизстану, хоча був отриманий досвід зміни влади силовим шляхом. Ступінь участі населення держави й опозиції в політичному процесі в Киргизстані залишився незначним, а в деяких випадках навіть зменшився. Роль традиційної системи відносин і комунікацій як всередині політичної еліти, так і по каналам "еліта – населення" не змінилась, а спосіб прийняття важливих для суспільства рішень залишився таким самим. Підводячи підсумок, можна сказати, що за період від так званої "революції тюльпанів" відбулося повернення до типу й системи політичного ладу, що існував до 24 березня 2005 року" [Эсенбаев А. "Революция тюльпанов" в Кыргызстане и особенности трансформации политической системы: попытка осмысления // Власть. – 2009. – № 3. – С. 147]. В Україні, на думку дослідників, влада змінилася не революційним шляхом, а внаслідок переговорів й досягнення консенсусу між політичними елітами стосовно призначення III туру президентських виборів і вироблення нових правил політичної гри в поствиборчий період. Тому такі назви як "помаранчева революція" в Україні, "революція гвоздик" в Португалії є красивими метафорами, які відобразили лише духовний підйом, який охопив народи.

Отже, революція за своєю сутністю є базовим політичним процесом, радикальним способом формування нового політичного порядку, соціа-

льно-економічної системи та цінностей в структурі народної свідомості. Масові форми протесту населення проти влади є однією з причин виникнення революції, але спочатку вони означають лише бунт, оскільки революція може стати або й не стати їх результатом. Вона також може бути й руйнівним чинником для держави, спричинивши падіння її авторитету та початок громадянської війни. Тому результати революції багато в чому залежать від політичної культури спрямовуючої сили мас – нової політичної еліти, яка прагне взяти владу в свої руки, щоб зробити кардинальні, системні зміни в житті держави.

***В.Й. Климончук, доц., ПНУ ім. Василя Стефаника, Івано-Франківськ
vklym@rambler.ru***

ПОЛІТИЧНІ СВОБОДИ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Проблема дослідження сутності політичної свободи є актуальною, виходячи з цілої низки обставин науково-гносеологічного, онтологічного, культурно-історичного характеру. Адже, можна повною мірою однозначно стверджувати, що людська свобода є єдиним універсальним індикатором визначення стану, рівня розвитку, а головне, ефективності функціонування всієї системи суспільно- політичних відносин, влади, дії політичних інститутів, різного рівня норм, законів, функціональної придатності політичної системи, громадянських основ буття. По великому рахунку, вся історія існування людства-це не грандіозно раціональна реалізація цільових намірів та планів розбудови державних утворень, суспільств, систем політичної влади регулятивних норм життя і т.п., а єдине-пошуки реальних форм втілення людської свободи, як мети буття. А вже засобами осягнення її (менше чи більше ефективними) тут ставали і держави, і різні типи форм влад і різного роду соціальні інститути, закони, норми дії відносини. З нашої точки зору, саме під таким кутом мусимо дивитися на процеси, що відбуваються у сучасній Україні. Адже ми реально стаємо свідками переродження засобів досягнення різних форм людської свободи (політичних, економічних, соціальних, духовних, тощо) у абсолютно трансцендентні самоцілі, якими стають влада, політичні інститути, сама держава, різного роду соціальні групи, історичні форми уявних спільнот. А у такому випадку свобода перестає виконувати засадничі функції і стає підпорядкованою, другорядною, не актуальною, історично, а головне, життєво відтермінованою реальністю.

Окрім того, що дослідження політичної свободи має практичне значення, варто звернути увагу, що вона має глибинну теоретичну вартість. Адже, проблемою сучасної політичної науки є визначення системозапочатковуючих основ, форм і способів політичного життя.

При всій значимості давно вже визнаних способів конструювання структури категорій та понять у сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній політичній науці, вважаємо за необхідне артикулювати на тому, що у більшості цих підходів за межі стверджен, що вже стали майже класи-

чними, виведено основне – *антропологічне* ядро політики як складного і далеко не однорідного феномену. А тому переважно оперують суттю визначення політичної свободи як явища виключно інституційного (згадаймо хоча б те, що є суб'єктами політичних процесів).

З нашої точки зору, подібна практика дегуманізує не лише саму науку, а і політику як явище з її інститутами, відносинами, процесами. А тому вважаємо, що започатковуючою категорією в аналізі всіх історичних форм політики як феномену може бути поняття "свобода", адже саме воно визначає:

- можливі ознаки інтерпретації людини, мети її існування, способів та історичних форм її життя;
- особливості розвитку політичних інститутів та інституцій, складних соціально політичних процесів, як засобів здійснення свободи у системі перерозподілу інтересів та цінностей;
- особливості персоніфікації способів людського буття і в першу чергу відносин, як умови розвитку громадянських свобод;
- стан різності – ідентичності політичних та громадянських свобод, їх історичні пріоритети;
- і врешті решт, саме поняття "свобода" може дати відповідь на запитання: чи є альтернативами "політичне суспільство" та "громадянське суспільство"? Якщо так, то чому? Якщо ні, то якими межами означено їх терпиме ставлення одного до іншого?

Попри те, що в сучасних гуманітарних науках ми маємо велику кількість досліджень проблеми свободи під різними кутами зацікавлень (Дж. Ролз, Г. Гьофе, П. Дюмон, Л. Штраус, І. Берлін, Р. Рорті, Е. Макінтайр, Е. Фром, Е. Гелнер, Х.-Г. Гадамер, Ф. Гайек, Е. Тоффлер, З. Бжезінський, І. Валлерстайн, В. Іноземцев, Ю. Габермас, А. Тойнбі, Дж. Нельсон, Ф. Фукуяма, А. Тейт, В. Віндельбанд, А. Маслоу, Е. Трель, О. Мороз, Ю. Наєнко, А. Колодій, А. Карась, В. Денисенко, В. Речицький, С. Рябов, О. Кіндратець, А. Сіленко, Ф. Кирилюк, В. Цвих, В. Бебик, О. Бабкіна, С. Чугунок, І. Варзар, О. Чемшит, В. Андрущенко, С. Вовканич, І. Кресіна, С. Наумкіна, В. Горбатенко, О. Панарін та ін.), вважаємо, що у політології недостатньо розроблена ця проблематика, виходячи з головного – ідеї артикуляції свободи як мети реалізації всіх політичних процесів.

***В.В. Кобильник, канд. політ. наук, викл.,
КПНУ ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський
Vas_82@ukr.net***

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА ПОЛЬЩІ У КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Сьогодні не існує сумнівів щодо потреби України в реформах місцевого самоврядування, і на цьому етапі необхідно визначити їх обсяг, послідовність та часові межі реалізації. В цьому процесі є актуальним вивчення польського досвіду. Щоправда, для адекватного його використання у проведеної реформи потрібно розвинути цей досвід, зрозумівши, на які питан-

ня польська адміністративно-територіальна реформа дала відповіді, на які не змогла дати, а які питання є у певній мірі унікальними для України.

Ставши на шлях демократичних перетворень політична еліта Польщі розуміла, що формування нової економічної, політичної й соціальної системи вимагають створення абсолютно нової системи державного управління і нових джерел легітимності та підходів до управління. Глибока структурна реформа публічної адміністрації в Польщі складалася з двох взаємопов'язаних реформ, які проводилися одночасно – реформи територіального устрою та реформи органів місцевого самоврядування.

Одним із перших кроків адміністративно-територіальної реформи стало створення гмін, що фактично означало формування незалежного базового рівня територіального устрою країни. Створення місцевого уряду в корені зламало централізацію влади, адже не стало єдиного керівного центру, державна власність була замінена комунальною та громадською. За задумом творців "Гмінної" стратегії, мережу реформаторів адміністративно-територіального устрою країни мали складати особи, які жодним чином не представляли органи влади воєводств, які на той час склалися з представників старого комуністичного апарату. На думку М. Кулеси, офіси представників Уповноваженого уряду стали першими елементами некомуністичної системи управління територіями Польщі [*Kulesza M. Methods and Techniques of Managing Decentralization Reforms in the CEE Countries: The Polish Experience / M. Kulesza // Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe / Ed. Peteri G. – OSI/LGI, 2002. – P. 195*]. Завдяки тому, що гміна має обрану раду та підпорядкований їй виконавчий орган, вона отримала повний комплекс владних атрибутів. У той же час, необхідно зазначити, що створення гмін носило характер лише структурованої перебудови адміністративних інститутів і не вимагало зміни територіального устрою держави. Завдяки проведенню гмінної реформи, 27 травня 1990 року відбулися комунальні вибори, які фактично були першими цілком вільними виборами у Центральній і Східній Європі.

Після довгих дискусій 5 червня 1998 р. Сейм ухвалив три закони, які встановили принципи організації територіальної адміністрації: про самоврядування повіту; про самоврядування воєводства; про урядову адміністрацію у воєводстві. 18 липня 1998 року Сейм проголосував за закон, згідно з яким у рамках реформи державного управління з метою зміцнення місцевого самоврядування 49 воєводств змінювалися на 16 нових. 7 серпня 1998 року уряд прийняв рішення про створення 308 повітів і 65 міст на правах повіту. Фундаментальною складовою у перебудові системи державного управління та децентралізації влади стала повітова реформа. Вона, як і проведена згодом воєводська реформа, призвела до перебудови системи територіального устрою країни [*Цветков В.В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти / В.В. Цветков, І.О. Кресіна, А.А. Коваленко. – К. : Концентр "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – С. 65*]. Обсяг завдань і функцій повіту має комплементарний характер по відношенню до функцій гміни, тобто повіт виконує те, чого гміна виконати не може.

Слід підкреслити, що перший не має жодних контрольних або керівних повноважень щодо останньої.

Логічним результатом повітової реформи стало створення нових великих воєводств, що створили можливість для здійснення ефективної регіональної політики і формування реальної стратегії розвитку регіонів за активної участі та вирішальної ролі представників місцевих спільнот. Самоврядування на рівні воєводства покликано реалізовувати регіональні інтереси держави. Для цього було зменшено кількість воєводств, щоб вони могли бути конкурентоспроможними відносно регіонів Європи. Така роль воєводства обґрунтовувалась глобалізацією економічних і суспільних процесів, необхідністю координування і раціоналізації регіональної політики напередодні вступу Польщі до Європейського Союзу.

Польський закон затвердив самостійність і власну юрисдикцію воєводства, як одиниці самоврядування, а також дуалістичну модель управління воєводством двома окремими структурами: виконавчим органом регіонального самоврядування на чолі з маршалком воєводства та урядовою адміністрацією на чолі з воєводою [Кулеша М. Реформа публичной администрации в Польше (1989-1999 гг.). Идеи и люди. [Электронный ресурс] / М. Кулеша. – Режим доступу : <http://www.yabloko.ru/Themes/SG/roland89-99>]. Це забезпечує унітарність польської держави, взаємозв'язок регіональної політики зі стратегією політики державної.

Особливою рисою реформування місцевого самоврядування у Польщі стало ослаблення контролю уряду за податковою системою і державними витратами. Так, до реформи органи самоврядування залишали у своєму розпорядженні 17 % відсотків податкових надходжень, а після реформи – 49 % [Вторая волна польских реформ / под. ред. Л. Колярской-Бобинской. – Варшава: Instytut Spraw Publicznych, 2000. – С. 24], що дозволило створити умови для виконання місцевими органами влади їхніх безпосередніх повноважень.

Таким чином, адміністративно-територіальна реформа у Польщі відповідала одному з основних європейських принципів – децентралізації центральної влади шляхом зміцнення влади на рівні місцевого самоврядування. Така модель системи самоврядування базується на принципі автономності повноважень одиниць самоврядування різних типів. А саме, між гмінами, повітами та воєводствами немає ієрархічного підпорядкування чи підлеглості, а їх повноваження не перетинаються, а лише взаємодоповнюються. Загалом, реалізація принципу децентралізації влади у Польщі стала одним із визначальних чинників успішного демократичного транзиту.

О.В. Костюк, канд. філос. наук, старш. викл., НУБіП України, Ku@sashasimson@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕМОКРАТІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Демократія є основною цінністю сучасного світу. Більшість держав проголошують про свою відданість ідеалам демократії. Держави навіть

неофіційно змагаються між собою за право називатися найдемократичнішою країною. Відношення до демократії серед мислителів різних епох є неоднозначним. Феномен постійно піддавався аналізу, який був пов'язаний або з цілковитим захопленням, або з розумінням невідворотності демократії на фоні автократії та тоталітаризму й тиранії, або з її принциповим несприйняттям.

Античність, у формі пізньої римської республіки, під демократією розуміє спосіб управління державою від імені народу і для народу за якого всі громадяни у певний спосіб залучені до державного управління. Головним, у даному контексті, є не поняття свободи та рівності, а участь громадян у керівництві державою та відповідальність за наслідки цього керівництва.

Фундаментальні зауваження, відносно демократії як системи управління зробив Платон, що був сучасником загибелі афінської демократії.

Узагальнюючи критику демократії доцільно виокремили наступні тези: 1) більшість є непрофесійною, щодо управління державою; 2) до влади можуть прийти не достойні люди, які володіють мистецтвом маніпуляції громадської думки; 3) недоцільно не рівних за здатностями людей робити рівними; 4) надмірна свобода призводить до тиранії; 5) громадяни є безвідповідальними та не дотримуються законів; 6) громадяни стають схильні до надмірної егоцентричності (зухвалість, безсоромність, невігластво, невихованість); 7) державу спрямовують не найкращі (оптимати), а натовп, що підкорює собі політичну еліту.

Розглянемо деякі аргументи. Потужним аргументом є те, що неосвічена, непрофесійна більшість схильна приймати помилкові рішення. Цей аспект проблеми на сучасному етапі вирішується за аналогією зі стародавнім Римом. Існують політична, економічна, наукова еліта, тобто громадяни обирають не серед всієї різноманітності варіантів, а лише серед запропонованих професіоналами. Елітарність може визначатись як династичністю та майновим цензом, військовими заслугами, громадською діяльністю (сучасний варіант аристократії) так і рівнем інтелектуального розвитку.

Наступний аргумент, щодо рівності нерівних людей є не актуальним, бо він описує ідеалізовану демократію у формі міфологеми, про загальногромадянську рівність та свободу. Демократія як система управління у кожен історичний період здійснювала жорстку соціальну стратифікацію населення країни: у Афінах на громадян, негромадян та рабів, у Римі на патрициїв та плебеїв, оптиматів та народ, сучасні демократії поділяють населення на численні соціальні групи з різним соціальним статусом та фактичними політичними можливостями.

У демократії дійсно закладена можливість еволюційного переходу до тиранії. Власне це є найбільшою проблемою представницької демократії, адже людина, що отримує владу шляхом виборів починає вірити у свою виключність та незамінність і як наслідок прагнути до узурпації влади. Безбезпека "демократичних" диктаторів утому, що вони себе ставлять вище закону, а порушення закону ставить під сумнів легальність та легітимність демократичної влади, що постала на основі спільної відповідальності за прийняті рішення (суспільний договір).

Таким чином критичний аналіз демократії як системи управління диференційованого суспільства показує здатність системи до рівноваги та самовідтворення. Демократія є вдалою системою маніпуляції, що задовольняє ірраціональні прагнення різних типів громадян: у раціональності, справедливості, свободі, накопиченні матеріальних благ, впорядкованості, авторитарності, законності. Головною цінністю, постулатом цієї системи є не гуманістичний ідеалізм, а створення відчуття співпричетності та відповідальності громадян за владу, відчуття справедливості влади, що має підкріплюватися політичною активністю громадян.

Проте найслабшим місцем цієї системи є те що зберігає її стабільність – це існування еліти у будь-якій формі (династична чи заснована на індивідуальних досягненнях), тобто нерівності обґрунтованої з точки зору ліберального розуміння справедливості. Справа у тому, що у народу може з'явитися відчуття непричетності до влади, відлучення від державних справ. Інша небезпека еліти в тому, що вона порушує закон, не усвідомлюючи, що таким чином розриває суспільний договір, що делегує владу.

Сучасна система демократії може впасти під тиском внутрішніх протиріч. Західні демократії впритул наблизились до цієї межі: проект всепланетарного чи хоча б загальнодержавного просвітництва не завершився успіхом, соціально-економічне розшарування поглиблюється, тобто ілюзія рівності тане, йде наступ на особисті свободи громадян (обмеження свобод у зв'язку з загрозою тероризму чи під приводом забезпечення загальносуспільного блага), система контролю над громадянами стає диференційованою та тотальною. Залишилось повторити помилку давньоримського політичного діяча, консула та диктатора Луція Корнелія Сули – порушити політичні традиції, закон та розпочати політичне протистояння, що народить тисячі марнославців-диктаторів. Тому розвинуті західні демократії, на порозі еволюційних змін, доволі обережні – не допускають неконституційних та затяжних політичних конфліктів. Яскравим прикладом є вибори президента США 2000 року, коли А. Гор відмовився від остаточного з'ясування стосунків (перерахунок голосів), хоча мав на це формальні підстави, зберігаючи стабільність демократичних інститутів держави. Цілковито інша ситуація постає в молодих демократіях (Україна, Грузія, Ірак), де загострена політична боротьба має лише підтвердити ілюзію виборця, щодо свободи та участі у формуванні влади та рівності громадян перед законом.

А.В. Курочкин, СПбГУ, Санкт-Петербург, Россия

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПОЛИТИКО-АДМИНИСТРАТИВНЫЕ РЕЖИМЫ: МЕТОДОЛОГИЯ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА И ТИПОЛОГИЯ

Автор предлагает рассматривать политико-административный режим с позиций синергетической методологии, а именно как аттрактор, определяющий особенности (интенсивность, темпоральность, стабильность и т.д.) функционирования региональной политико-административ-

ной системы. Т.е. понятие режима раскрывается скорее в значении **режим функционирования**, что позволит провести смысловое различие между ним и другими понятиями, также часто используемыми для описания специфики организации и функционирования государственной власти в регионе: "региональная политическая система", "региональная полития", "региональное политическое пространство", "политическая структура региона" и пр.

Таким образом, региональный политико-административный режим – это динамическая модель, описывающая сравнительно устойчивый порядок отношений четырех основных взаимосвязанных элементов политико-административной системы региона:

- **политической стратегии**, разрабатываемой и имплементируемой ключевыми акторами региона;
- **конфигурации акторов**, имеющих существенное влияние на процесс принятия политических решений.
- **отдельных институтов (правил игры)**, устанавливающих универсальные нормы, регламентирующие порядок и формы участия акторов в процессе принятия решений, а также – шире, нормы, регламентирующие отношения между контрагентами в процессе выработки, имплементации и легитимации стратегий;
- **ресурсов и способностей** [Ресурсы и способности можно рассматривать как внешние факторы, обеспечивающие жизнеспособность политико-административного режима, но с другой стороны они неразрывно связаны с их обладателями – акторами и представляют уникальную конфигурацию в каждом отдельно взятом политико-административном режиме], которыми располагает тот или иной режим. Они обеспечивают разработку, имплементацию и легитимацию политических стратегий.

В контексте текущей административной реформы в РФ и других постсоветских государствах региональные политико-административные режимы представляются чрезвычайно важным объектом анализа, позволяющим как минимум определить факторы способствующие успеху или неудаче административной реформы на региональном уровне, а также оценить способность региональной администрации к реформированию, т.е. по сути ее инновационный потенциал.

В связи с этим автор предлагает использовать следующую типологию политико-административных режимов, базирующуюся на заимствованном из организационной теории подходе сравнительного анализа различных моделей взаимодействия организации и внешней среды.

Можно выделить три основные типа режимов: **ре-активный**, **активный** и **про-активный**.

Ре-активные режимы в качестве отличительных признаков имеют:

- недостаточно чувствительную систему обратной связи, медленно или с искажениями доводящую до центра принятия решений импульсы внешней среды;
- в условиях ре-активных режимов, как правило, существует негибкая, иерархическая система принятия решений, обычно замкнутая на

один центр, а также ограниченная по числу участников и маломобильная конфигурация акторов ("ядро" явно превалирует над слабой и малочисленной "оболочкой");

- региональная политико-административная система, функционирующая в реактивном режиме как правило имеет плохо развитую систему прогнозирования будущего состояния внешней среды;
- такие режимы "противостоят" внешней среде, пытаются настроить ее "под себя";
- нормой является настороженное отношение к инновациям и структурное торможение реформ.

Очевидно, такие режимы будут наиболее соответствовать стабильной внешней среде с устойчивым и предсказуемым трендом развития.

Активные режимы в отличие от реактивных:

- имеют адекватную систему обратной связи с внешней средой, четко реагирующую на ее изменения;
- конфигурация акторов при таких режимах предполагает эффективный баланс "ядра" и "оболочки";
- стремятся подстроить стратегию своего развития под меняющиеся условия среды;
- имеют сбалансированную в терминах централизации/децентрализации систему принятия решений.

Про-активные режимы:

- они очень динамичны;
- их функционирование обеспечивается высоко децентрализованной системой принятия решений, структура которой строится по сетевому принципу;
- система обратной связи с внешней средой в таких режимах носит положительный характер, т.е. она стремится не только передать, но и увеличить силу внешнего импульса;
- акторы в условиях про-активных режимов ориентированы на опережающие решения в зависимости от прогнозного состояния внешней среды;
- разработка и имплементация инноваций является неотъемлемой характеристикой таких режимов.

Данная типология региональных режимов может быть применена для сравнительного анализа способности режимов к реформированию, а также оценки региональных стратегий административных реформ.

І.А. Лященко, асп., КНУТШ, Київ

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ПОЛІТИКИ ТА ГРИ

Не дивлячись на значний розвиток політичної науки, питання щодо змісту центральної її категорії залишається відкритим. На сьогоднішній день, складно однозначно відповісти на питання: "Що таке політика?". Переконуємося у цьому, коли не знаходимо уніфікованого визначення

вищезазначеної категорії у галузевій довідковій літературі, яка за своєю суттю мала б уникати істотних потрактувальних розбіжностей.

Зазначимо про відсутність одностайності у перекладі поняття "політика" з давньогрецької або грецької мови, та часту різноманітність у написанні латиницею слова грецького походження. Саме тому, ми зустрічаємо грецьке *політіка́*, і різноманітні варіанти латинської: "ta politika", "politike", "politika".

Зокрема з гр. "політіка́" визначається як "державна діяльність" [Політика // Рябов С.Г. Політологія: словник понять і термінів. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2001. – (сер. "Книга На УКМА"). – С. 179]; як "державні або суспільні справи" [Політика // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 497].

З давньогрецької у латинському варіанті правопису "ta politika" трактують як "суспільна справа" [Політика // Власть. Політика. Государство и государственная служба: Аналитический словарь-справочник. – М.: Академический проект; Трикса, 2006. – (Серия "Gaudeamus"). – С. 220].

Грецьку "politike" (знову ж таки у латиниці) в одних галузевих словниках перекладають як "державні або суспільні справи" [Політика // Мельник В.А. Современный словарь по политологии. – Минск: Книжный Дом, 2004. – 640 с.]; в інших – як "мистецтво управління державою" [Політика // Политология. Краткий словарь. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – (Словари XXI века). – С. 245], а також [Політика // Политология / Д.Е. Погорельный, В.Ю. Фесенко, К.В. Филиппов; под общ. ред. С.Н. Смоленского. – М.: Эсмо, 2008. – (Библиотека словарей. Общественно-гуманитарные науки). – С. 184].

Також знаходимо варіант написання гр. "politika", яка перекладається у множині як "державні і суспільні справи" [Політика // Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів. – К.: Либідь, 2005. – С. 356], та у однині, як "державна та суспільна справа" [Політика // М.І. Обушний, А.А. Коваленко, О.І. Ткач. Політологія. Довідник. – К.: Видавництво "Довіра", 2004. – С. 477].

Феномен "гри" виявляється ще більш багатомірним, оскільки він привертає увагу значно ширшого кола науковців: філософів, психологів, соціологів, лінгвістів, біологів, математиків, кібернетиків, політологів та ін., які розглядають гру у відповідності до власного предмета дослідження.

Гра в психологічному словнику визначається як "один із видів активності людини та тварин. Гра з'являється на певному етапі еволюції тваринного світу як форма життєдіяльності молодих тварин. Дитяча гра – вид діяльності, що історично розвивається і полягає у відтворенні дітьми дій дорослих і відносин між ними в особливій умовній формі" [Гра // Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1998. – С. 123].

У філософських словника, гра визначається як "одна із головних стародавніх форм естетичної діяльності, т.б. не утилітарної, такої, що здійснюється заради неї самої, і приносить естетичну насолоду, задоволення, радість" [Гра // Новая философская энциклопедия: в 3 т. – М.:

Мысль, 2001. – Т. 2. – С. 67]; або ж "гра (Spiel) – усяка **діяльність**, яка здійснюється не заради практичної цілі, а приносить радість само по собі. Гра відрізняється як від праці, так і від інстинктивної діяльності" [Игра // Философский словарь: Основан Г. Шмидтом. – 22-е, новое, переработ. изд. под ред. Г. Шишкоффа: Пер. с нем. / Общ. ред. В.А. Малинина. – М.: Республика, 2003. – С. 167].

Математично-кібернетична теорія ігор "робить можливим попереднє математичне визначення певних оптимальних умов для найбільш правильного поведінки в процесі гри" [Там само. – С. 167–168].

У Короткому Оксфордському політичному словнику зазначається, що гра означає "надзвичайно широку сферу людської взаємодії. ... Будь-яку людську взаємодію, починаючи з відповіді на питання: "Я маю їхати лівим чи правим боком дороги?" – і до питання: "Як поводитись на міжнародних переговорах?" – можна вважати за гру" [Теорія ігор // Короткий Оксфордський політичний словник: Пер. з англ. / За ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2006. – С. 683].

Спробу поєднання двох понять "гра" та "політика" знаходимо в політологічному словнику, де "гра політична" визначається через протилежну якість щодо діяльності і дії, як антидія, імітація, ілюзія. Це – метафора щодо деяких видів політичних дій (маневрування, інтриги, угоди, таємні переговори і т.ін.); особливий вид політичної дії, головна мета якої – імітація діяльності. Гра політична, як правила, має своїх суб'єктів (учасників дії), свої процедурні правила, заборони, раціональність та ірраціональність, ризик і розрахунок, помилки і точність, співвідношення можливості і випадковості. Основна мета цього виду діяльності – замаскувати справжні наміри, дійсні цілі та засоби їхнього досягнення" [Гра політична // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 109].

Таким чином, при аналізі вищезапропонованих підходів до пояснення понять, можна помітити зв'язок "політики" та "гри" у визначенні їх двох спільною категорією "діяльність" (мистецтво – найвища форма діяльності), що трактується як "форма психічної активності людини, колективу, суспільства, спрямована на перетворення навколишнього середовища. ... Основною одиницею діяльності є дія" [Деятельность // Словарь терминов и понятий по обществознанию / автор-составитель А.М. Лопухова; выступит. слово А.С. Стрельцова. – 2-е изд., испр. и доп. полн. – М.: Айрис-пресс, 2008. – С. 72]. Ганна Арендт визначила дію, в тріаді діяльності поряд з працею та роботою, як єдину "активність, що відбувається прямо між людьми без посередництва речей чи причин і відповідає множинності людських обставин, тобто тому фактові, що люди, а не Людина, проживають на Землі і заселяють світ" [Арендт Г. Становище людини / Пер. з англ. М. Зубрицька; Під ред. М. Прихода, З. Рибчинської. – Львів: Літопис, 1999. – С. 21].

Отже, ми виявили, що категорія "діяльність" є вихідним видовим поняттям для дослідження зв'язку політики та гри, а її змістовне наповнення, постало окремим питанням для наступних наукових розвідок.

ПОЛІТИКА І МОРАЛЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ

Досить давньою і відомою є традиція констатації непокєднуваності політики з мораллю (наяскравіший її вияв – мак'явеллівський "Державець", суперечки навколо тез якого точаться і нині). На те, що політика тлумачиться (обґрунтовано чи безпідставно) як аморальна, існує декілька причин. По-перше, політична влада, набуваючи державного статусу, отримує у своє розпорядження колосальні матеріальні і духовні блага. По-друге, політика органічно пов'язана з інтересами людей: в політиці реальні, прагматичні інтереси завжди перебували на першому місці, виправдовуючи аморальні вчинки. По-третє, політика часто має безособовий, представницький характер і віддалена від негативних наслідків втілення своїх рішень. По-четверте, на політику вплив мають передусім групові цінності та групова мораль (або ж "звичаєвість", "Sittlichkeit", "нравственность"), які вступають у конфлікт із загальнолюдськими цінностями та нормами. По-п'яте, політика орієнтується перш за все на ефективність, на досягнення мети, результату (саме це і пояснює виникнення так званої "моральної дилеми в політиці" – суперечностей між благими цілями та ганебними засобами). Нарешті, однією з найсуттєвіших рис політики є її конфліктність. Як писав Карл Шмітт, в політиці функціонують відносини типу "друг-ворог", які жодним чином не пов'язані з моральністю чи аморальністю суперника: морально схвальне, добре в політиці ще не визначається апіорі як дружнє, а морально несхвальне, лихе – як вороже. Крім того, політика є публічною – до неї повернута посилена увага з боку суспільства. Тому до політиків висуваються високі моральні вимоги.

Для того щоб визначити можливості застосування моральних вимог до політики та політиків, слід детальніше розглянути суть феноменів політики та моралі. У найбільш загальному вигляді під мораллю розуміють нормативні регулятори поведінки людини, які мають неінституційний характер, представлені у вигляді оцінок вчинків, намірів людини, ситуацій в категоріях "належне – неналежне", "добро – зло", забезпечені тільки ідеальними санкціями (наприклад, гризотами сумління, громадським осудом), передбачають суто особисту відповідальність даної людини за прийняті нею рішення та їх виконання. Із такими регуляторами також пов'язується уявлення про їх універсальний характер, про те, що вони повинні працювати завжди, всюди і незалежно від конкретних обставин, у яких перебуває людина. Політика ж має яскраво публічний характер і колективне значення: вона є сферою суспільства, в межах якої здійснюється діяльність, спрямована на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб. Саме тому виникають труднощі і дилеми, коли мораль як регулятор міжособистісних взаємин намагаються перенести на державний чи навіть міждержавний рівень, де вони не можуть втіли-

тися в повному обсязі (інтерсуб'єктивність опосередковується безособовістю). Місія політики – це виживання та інтереси суспільства, і це завдання, ця місія, безперечно, є моральною, оскільки захист загальних інтересів збігається із захистом інтересів окремих людей (як, наприклад, безпека, економічна співпраця тощо). Але, водночас, політика виключає принцип абсолютної цінності та суверенності окремої особи всюди, де інтереси суспільства виявляються важливішими (з умов воєнного або надзвичайного стану державні органи наділяються повноваженнями до певної міри обмежувати права громадян, пересуватися територією країни, перевіряти кореспонденцію і т. п.). Сам процес управління людьми передбачає певний привілей на їх особисту свободу, а тому – і несумісність із моральними нормами, які мають характер абсолютних (у політиці, отже, моральні норми можуть релятивізуватися): порушується принцип самоцінності особи. Відносини між керівниками та керованими за своєю природою є асиметричними. Що ж стосується міжнародної політики, то тут і донині панує абсолютний егоїзм кожної зі сторін, обмежуваний лише такими само егоїзмами інших держав. Мораль схвалює патріотизм, але патріотизм передбачає нерівне ставлення до різних спільнот і людей, а також надання переваги захисту інтересів окремої держави перед втіленням універсальних вимог і цінностей. Класичне поле переконань – мораль та релігія, пізніше – ще й наука. Політика теж є полем переконань, але в ній легко можуть діяти і люди без переконань: з політичної точки зору, не важливо, чи будуть необхідні кроки мотивуватися переконаннями, чи здійснюватимуться під впливом чогось іншого.

Відмінності між мораллю та політикою простежуються також у питанні про моральне виховання громадян. Окрім брехні та насильства, робота політика передбачає виховні заходи: будь-яка влада зацікавлена у певному рівні моральності своїх громадян і намагається безперервно про неї піклуватися, хоча, згідно з вимогами моралі, людина, яка не є досконала добродісною (чи принаймні максимально близькою до ідеалу добродісності) не може проповідувати того, у що сама не вірить, чим сама не переймається. Проте для ефективного здійснення влади є надзвичайно важливим є керованість і моральна доброякісність громадян (хоча б на мінімально визначеному законом рівні). Різняться політика та мораль і ставленням до помилок: якщо для моралі помилка, хиба не є злочином (тільки в разі незумисності або не недбалості чи некомпетентності), то помилка в політиці може мати фатальні наслідки не лише для політика, а й для спільноти (гіршим за аморальність у політиці є лише неправильний розрахунок).

Таким чином, мораль в політиці можлива, але не в абсолютному своєму втіленні (так само, як вона неможлива абсолютно втілюватися у вчинках окремої особи, хоч і слугує безперечним орієнтиром для людської діяльності): "Навіть у рамках індивідуальної практики, практики міжособистісних відносин виникає питання про обмеження чи контекстуальну модифікацію найзагальнішої моральної вимоги ставитися до іншої людини як до найвищої мети та не інструментальної цінності" [*Проко-*

Фьев А.В. Место и характер моральных аргументов в политической практике (идея "моральной нейтральности" публичной сферы и её альтернативы) // Этическая мысль / Отв. ред. А.А. Гусейнов. – М., ИФ РАН, 2005. – Вып. 6. – С. 140]. Загалом втілення моралі в політиці має місце за таких умов: по-перше, якщо діяльність політиків дійсно має за мету інтереси суспільства, а не лише завоювання влади чи приватні корисливі інтереси; по-друге, якщо владою дотримується баланс між тим, що вона бажає робити і робить в ім'я суспільних інтересів (як вона їх розуміє), та правами людини; по-третє, якщо не застосовуються неадекватні засоби (навіть "доцільні") – такі, як надмірне насильство чи маніпулювання.

Г.В. Мамчур, канд. політ. наук, асист., КНУТШ, Київ

ПРО ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТИВАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ПОЛІЕТНІЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Більшість сучасних держав характеризуються багатоскладовою етнічною структурою, а, відтак, в умовах зростаючої політизації постають перед проблемою політичної суб'єктивації національних меншин. Названа проблема пов'язана з процесом включення національних меншин до політичного життя суспільства, тобто набуття ними ознак суб'єкта політики (політичної свідомості, здатності до внутрішньої мобілізації для досягнення певних цілей, виходу на арену політичного життя та боротьби за право на участь у прийнятті політичних рішень і контроль за їх виконанням).

Розглядаючи національні меншини як суб'єкти політики, потрібно зауважити, що не кожна з них однаковою мірою здатна до реалізації власних інтересів через політику, впливати на розподіл влади у суспільстві. Та чи інша форма політичної суб'єктивації національної меншини залежить від ряду умов, серед яких, зокрема, можна виділити: саму специфіку етнонаціональної структури поліетнічного суспільства, характер законодавчого забезпечення названого процесу, тип політичної системи суспільства, особливостей її правової системи, форми правління, державного та адміністративно-територіального устрою, історичних і політичних традицій народу, рівня політичної культури населення тощо.

Рушійною силою, що спонукає національні меншини у тій чи іншій формі брати участь у політичному житті суспільства є політичні інтереси національних меншин. Політичні інтереси національних меншин є усвідомленим і узагальненим виразом їхніх потреб в певній політиці і політичних структурах як інструментах їх реалізації.

Особливість форм політичної суб'єктивації національних меншин полягає у тому, що вони можуть включатися у політику, по-перше, індивідуально (як рівноправні громадяни держави), по-друге, колективно (і цей шлях є найбільш ефективним для вираження соціальних, етнокультурних і політичних потреб національних меншин на державному рівні). Про демократичність політичної системи суспільства свідчить різноманітність форм участі національних меншин у політичному житті держави.

Серед найпоширеніших шляхів включення національних меншин у політичне життя демократичного суспільства є участь у виборах і створенні органів представницької демократії, створення власних представницьких органів, політичних партій та громадських організацій, участь у роботі органів державної влади та місцевого самоврядування. Участь національних меншин в роботі органів державної влади і місцевого самоврядування вітчизняні та зарубіжні науковці називають універсальною формою політичної суб'єктивації. Більшість держав стоїть на позиції надання, гарантування, захисту громадянських прав осіб, незалежно від їхнього національного походження.

Переважаючий для поліетнічних держав підхід полягає у тому, що національні меншини мають відмінні від інших громадян права лише у тих сферах, де вони проявляють себе як особлива етнічна група (збереження ідентичності, традицій, мови, культурної спадщини). У таких випадках шляхом національно-культурної автономії вони мають широкі можливості для реалізації права на збереження своєї ідентичності, розвитку мови, культури тощо. Варто зауважити, що національно-культурні товариства у точному розумінні не є суб'єктом політики, оскільки вони не створюються для боротьби за владу, а політична діяльність не є їх сутнісною характеристикою, проте вони можуть бути політичними суб'єктами, оскільки дедалі частіше проймаються загальнодержавними інтересами, беруть участь у політичному житті суспільства і можуть суттєво на нього впливати.

У сфері ж економічних, соціальних, політичних прав за представниками національних меншин закріплені рівні з іншими громадянами права.

Реалізація політичного представництва національних меншин пов'язана з проблемою їхньої участі у політичних партіях. Загалом, названа проблема має більше соціальне значення, ніж може здатися на перший погляд. Національні меншини можуть бути членами не лише існуючих політичних партій, але і, згідно законам багатьох держав, створювати власні.

Суб'єктивація національних меншин у політиці обумовлена об'єктивними можливостями діяти і залежить від зовнішньополітичних умов, які створює та чи інша модель політичних відносин між державою та національними меншинами. Вихід на арену політичного життя національних меншин містить в собі потенційну небезпеку сваволі й насильства, джерелом якої можуть бути як національні меншини, так і держава.

Сепаратизм та іредентизм як стратегічні цілі політичної активності національних меншин, спрямовані на зміну територіальної цілісності країни з метою створення власного державного утворення (у випадку сепаратизму) чи приєднання до території іншої держави під гаслами етнокультурної єдності населення (йдеться про іредентизм).

Визначальною потребою національних меншин у поліетнічних державах є розвиток їхніх відмінних характеристик: відродження релігійного життя, мови, народних звичаїв, традицій, обрядів, розвиток народної творчості, пісенного мистецтва, читання художньої літератури рідною мовою тощо. Прагнення до етнічного самозахисту збільшується, якщо суспільст-

во не може запропонувати своїм громадянам різної національності належного рівня життя, створити реальні умови збереження і розвитку національних цінностей. Задоволення названої потреби на рівні різного роду автономій, участі у роботі органів державної влади і місцевого самоврядування не даватимуть підстави для використання національними меншинами крайніх форм політичної суб'єктивації, для сепаратистських настроїв.

Досвід поліетнічних держав свідчить, що політика, яка надає національним меншинам можливість самовираження та саморозвитку, має перевагу над політикою, що обмежує і стримує їх потенціал.

*Д.В. Неліпа, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
nelipa_dv@ukr.net*

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ СИСТЕМНИМ ПІДХІДОМ, ЗАГАЛЬНОЮ ТЕОРІЄЮ СИСТЕМ, СИНЕРГЕТИКОЮ ТА СИСТЕМНОЮ ІНЖЕНЕРІЄЮ

Системний аналіз – один із найперспективніших методів політології. Він дає змогу не лише ефективно та оперативно вирішувати політичні проблеми, а й має теоретико-методологічне значення, дозволяючи політологам використовувати здобутки інших наук (в тому числі природничих та технічних) для аналізу політичних явищ та процесів. Водночас, активний розвиток системних уявлень про світ призвів до виникнення одразу кількох понять, якими позначають наукові дослідження того чи іншого об'єкта як сукупності взаємопов'язаних елементів, тобто, як системи. До них відносяться: "системний підхід", "загальна теорія систем", "синергетика", "системний аналіз" та "системна інженерія". Кожна із цих категорій позначає окрему дисципліну чи науковий метод, однак, досить часто можна зустріти їх помилкове вживання, особливо в сфері гуманітарних наук. Розглянемо ці поняття детальніше.

Системний підхід – це певна парадигма, спосіб розгляду будь-якого явища чи процесу як системи. Він передбачає виокремлення об'єкта із навколишнього середовища, визначення його меж, аналіз структурних елементів, характерних особливостей, функцій тощо. Системний підхід найчастіше плутають із системним аналізом. Водночас, ці два терміни, хоч і є взаємопов'язаними, позначають різне. Системний підхід є ширшим за системний аналіз. Це – своєрідний напрям, який передбачає розгляд явища як системи, однак, при цьому, дослідник залишається в рамках обраного ним методу. Так, можна порівнювати, приміром, різні системи місцевого самоврядування, коли та чи інша територіальна громада розглядається як система. Це не означатиме автоматичного застосування методу системного аналізу, якщо дослідник прагне, власне, порівнювати; доцільніше та правильніше тут вести мову про системний підхід.

У XIX – XX ст. системні уявлення про світ стали більш узагальненими і сформувалися основи цілої науки, яка отримала назву "загальна теорія

систем". Підґрунтям для її виникнення та розвитку стали дослідження А.А. Богданова, Л. фон Берталанфі та Н. Вінера. Характерною рисою загальної теорії систем є прагнення до віднайдення універсальних закономірностей існування та поведінки всього сущого, які можна використовувати для вивчення будь-яких явищ та процесів. Оскільки всі сфери життя є ізоморфними, взаємозв'язки, характерні для однієї із них, можна (із певною адаптацією, звичайно) переносити на інші сфери. Так, за принципом параболи можна вивчати розвиток популяції бактерій, модифікації кількості людського населення та, навіть, коливання курсів валют. Тобто, основна відмінність загальної теорії систем від системного підходу полягає у тому, що системний підхід – це лише одна із парадигм, які застосовуються для здійснення наукових розробок, в той час як загальна теорія систем – це окрема наука із своїми категоріями, інструментами та функціями.

Одним із основних методів, які застосовуються в рамках загальної теорії систем, є системний аналіз. Саме він і є підґрунтям для переважної більшості системних концепцій. Але системний аналіз не перебуває у виключній "власності" загальної теорії систем, а є загальнонауковим методом. Іншими словами, загальна теорія систем – це сукупність уже сформованих концепцій існування та функціонування різноманітних систем, із яких виводяться загальні закономірності. Вона є наслідком уже проведеного системного аналізу та зведенням його результатів для подальшого використання при вивченні подібних систем. Наприклад, у політології спроби застосування системного аналізу здійснювалися американським політологом Девідом Істоном. Він вивів одну із моделей політичної системи, яку згодом використовував для пояснення усіх політичних явищ та процесів, відтак, його дослідження можна включити до загальної теорії систем, в той час як для розробки цієї моделі він використав системний аналіз.

Загальна теорія систем розвивалась дуже бурхливо, починаючи ще із кінця ХІХ ст., хоча найбільшої популярності вона набула в другій половині ХХ ст. Тоді ж виникає новий міждисциплінарний напрям наукових досліджень – синергетика. Цей термін був введений німецьким фізиком Германом Хакеном у 1969 р. Сутність даного напрямку полягає у вивченні зв'язків між елементами, що утворюються у відкритих системах завдяки інтенсивному обміну енергією, інформацією та речовиною із навколишнім середовищем за нерівноважних умов. Головним призначенням синергетичних досліджень є пояснення розвитку систем, що самоорганізуються, та можливих сценаріїв їх еволюції. Для цього вчені, що працюють у цій сфері, оперують поняттями "порядок" і "хаос" (природні стани систем) та "точка біфуркації" як певний момент часу, в який відбувається перехід системи у нову якість.

Системний аналіз, на відміну загальної теорії систем та синергетики, не є наукою і, на противагу системному підходу, не є парадигмою. Натомість, це – загальнонауковий метод із своїми принципами, етапами проведення та технологіями. Його основне призначення – сприяти віднайденню оптимального рішення певної проблеми через розгляд її системи.

Тут не йдеться про пошук універсальних закономірностей, за допомогою яких можна пояснити усе суще. За своєю суттю, системний аналіз – це науковий метод, проведення якого передбачає дотримання чіткого алгоритму дій: підготовка (формулювання проблеми, визначення цілей, аналіз первинних даних), моделювання (побудова моделі та робота із нею), підведення підсумків (аналіз отриманих даних та формулювання рішення).

Ще одна близька до перелічених категорій, яка, проте, має суттєві відмінності – "системна інженерія" (в російськомовних джерелах – "системотехніка"). Цей термін почав вживатися ще у 40-х рр. ХХ ст. для означення практичної діяльності, метою якої є фактична розробка та управління системами. Розвиток системної інженерії був зумовлений ускладненням проблем у різних сферах природничих та технічних наук, що зробило практично неможливим подальше вдосконалення існуючих систем і призвело до виникнення потреби у самостійному їх створенні. У сучасному світі дедалі більше компаній працюють у формі окремих проєктів, які мають власний життєвий цикл та дозволяють кожного разу розробляти саме таку структуру системи, яка була б оптимальною для виконання потрібних функцій. Тобто, системна інженерія передбачає не просто вивчення систем, пошук загальних закономірностей чи розгляд певного явища як системи, а й безпосереднє створення та вдосконалення систем.

Таким чином, із перелічених вище понять найширшим є системний підхід, який передбачає розгляд того чи іншого явища чи процесу як системи без обов'язкового пошуку універсальних законів чи дотримання чіткого алгоритму дій. Загальна теорія систем – наука, яка займається вивченням різних систем (природних, технічних, соціальних) та пошуком загальних закономірностей їх розвитку. Вона є результатом системних уявлень про світ та являє собою уже здійснений і завершений системний аналіз. Синергетика – новий напрям досліджень, що вивчає відкриті самоорганізовані системи, які обмінюються із навколишнім середовищем енергією, речовиною та інформацією. Системний аналіз – це загальнонауковий метод дослідження, сутність якого полягає у дослідженні тих чи інших явищ чи процесів за допомогою наперед визначеного алгоритму дій та на основі певних принципів, насамперед, принципу системності. Врешті, системна інженерія – це робота над розробкою та практичною побудовою систем, а також процес управління ними протягом усього їх життєвого циклу.

Н.Є. Новікова, старш. викл., НАУ, Київ

ІДЕОЛОГІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТИПУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Однією з методик дослідження політичної культури є вивчення ідеології. На думку Д. Берг-Шлосера, ідеологія – це спрощення, замкнутість на себе та абсолютизація тієї чи іншої системи цінностей, яка функціонує на основі встановлених передумов.

Будь-яка політико-правова доктрина несе в собі ідеологічну навантаженість, розкриває науково практичні цілі та ідеї щодо управління політичною ситуацією і справляє безпосередній вплив на формування громадського світогляду. Ідеологія має виступати парадигмою формування державності, універсальним світоглядним принципом управління та функціонування суспільства. Відповідно до цього державна ідеологія проектується на основі менталітету, національно-політичної культури, специфіки адміністрування, особливостей людської природи, політичних процесів і зумовлює створення національної програми розвитку держави. Ідеологія – це система ціннісних орієнтацій певної політичної системи, яка проголошує та підтримує певну парадигму суспільного розвитку і заперечує ту, яка не відповідає її ментальним та, зокрема, політичним уподобанням.

Україну неможливо уявити без історії її народу, без культурних, державних цінностей та моральних ідеалів, які закладені в національній ідеї. Тому програма відродження політичної культури нації полягає у реставрації національної ідеї, яка є "самовизначенням та саморозкриттям народного духу".

Досліджуючи ідеологію, яка є відображенням національного інтересу, необхідно виявити низку факторів, які безпосередньо впливають на розроблення державної ідеології України. Це :

- національне відродження;
- багатопартійність, яка обумовлює ідеологічний плюралізм (кожна партія пропонує власну модель бачення соціальної дійсності);
- ідея загальносуспільного розвитку;
- подолання конфронтації між регіонами (Схід-Захід) та політичними силами (ліві-праві).

Ідеологія може виступати ідеологічною основою духовного життя суспільства, відображаючи реальні потреби буття людей і відповідним чином канонізуючи їх у систему демократичних цінностей.

Надзвичайно складне питання, навколо якого не втихають дискусії, – яка ідеологія потрібна сьогодні Україні. Попри все необхідно відкинути стару ідеологію і розробити схему для нової.

З упевненістю можна сказати про наявність в Україні інкраменталізму, який заперечує дійсний соціальний розвиток та гальмує процеси реформування. Додам, що український інкраменталізм попри все пов'язується з культурно-історичними, ментальними особливостями політичної культури. Оптимістична смиренність, віротерпимість а звідси – бездіяльність, притаманні певною мірою менталітетові українського народу.

Сучасна ідеологія, як модель зразок, відповідно до якої формується соціально-політична дійсність, повинна включати в себе такі особливості :

- культурно-історичні;
- культурно-політичні;
- менталітет суспільства;
- геополітичні умови;
- тип державності;
- світовий дослід.

Кожний історичний період формує нову ідеологію, провідником якої в життя є конкретні політичні лідери, об'єднання, що ефективно чи неефективно впливають на суспільний розвиток.

Все частіше розглядаються проблема формування політичної культури України в контексті вирішення питань, пов'язаних з сучасною розробкою української національної ідеї, як основи функціонування нації, серцевини її духовних інтересів. Адже чітке усвідомлення змісту національної ідеї як складного інтелектуально-духовного, соціально-економічного, політичного, морально-етичного і соціально-психологічного феномена народного буття є одним із необхідних передумов самоусвідомлення етносом своєї самостійності, де головне питання змінюється у практичну площину визначення необхідних політичних кроків для реалізації смисложиттєвої ідеї нації. Розв'язання цієї проблеми набуває парадигмального значення, оскільки відкриває певні можливості для реального з'ясування природи змістових наголосів, що складають сутність національної політичної культури в цілому.

Характерною рисою еволюції політико-ідеологічної сфери життя сучасного українського суспільства є зменшення популярності традиційних політико-ідеологічних доктрин і зростання впливу "універсальних" ідеологічних систем, що їх беруть на озброєння українські політичні партії.

За такого підходу створюються передумови для розробки концепції національної політичної культури, як неодмінної складової, з одного боку, переведення у практичне річище процесу розбудови незалежної демократичної правової держави, а з іншого – виявлення ефективних шляхів модернізації вітчизняної політичної культури, формування вміння мобільного реагування на зміни та адекватного сприйняття інновацій.

В.О. Носовець, асп., КНУТШ, Київ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ГРОМАДЯНСЬКОГО ПОСТУПУ

Актуальність даної теми зумовлена декількома чинниками. По-перше, тим, що толерантність як риса національної та особистої культури впливає на здатність суспільства сприймати нові прогресивні ідеї та цінності, свідчить про його відкритість. Політична толерантність розцінюється як суттєве свідчення на користь демократичного суспільства. З часу, як згода була досягнена лише у вузькому діапазоні проблем, громадяни демократичних суспільств повинні постійно жити поруч з людьми, які мають різні політичні погляди. Причому неважливо, чи відбуваються суперечки щодо свободи особи або пошуку можливостей вирішення конфліктів мирним шляхом, – толерантність є важливою складовою в мирному співіснуванні суспільств.

Інший чинник зумовлений зростанням нетерпимості в політичному житті суспільства, що викликано трансформаційними та кризовими явищами, а відповідно і появою різноманітних проявів толерантності. Адже під впливом кожної окремо взятої культури, а також кожної історичної епохи, терпимість зазнає певних змін та модифікацій.

Толерантна демократична держава неможлива без толерантних громадян. Для держави толерантність ідентифікується як принцип керівництва та засіб управління, для народу – як громадянська чеснота, одна з важливих складових політичної культури. Під чеснотою розуміється здатність і готовність особистості здійснювати добро, а в даному випадку – це усвідомлення і добровільне дотримання терпимості як громадянського обов'язку. На рівні окремої особистості толерантність полягає у прояві готовності прислухатися до точки зору політичних супротивників та в прагненні переконати їх.

Необхідність толерантності зумовлена логікою транзитивних змін у суспільстві – його демократизацією, лібералізацією, утвердженням принципів плюралізму і конкурентоздатності в економіці та в інших сферах суспільного життя. За таких умов культура толерантності стає важливою фаховою вимогою до представників політичних сил, які власне і покликані генерувати нові ідеї і пропонувати способи подальших змін у визначеному напрямі.

Однак, толерантність не є універсальним явищем для всіх суспільств. Зміст і межі терпимості відрізняються не лише в історичному аспекті, але й в залежності від культурних традицій, стабільності суспільства і багатьох інших факторів. Адже в одній політичній ситуації індивід здатний проявити високий ступінь терпимості, а в іншій – мати зовсім іншу мотивацію до дій.

Толерантність у політиці впливає на толерантність в інших сферах суспільного життя і, навпаки, – акумулюючи нетерпимість, що сформувалась у міжкласових, міжрелігійних, міжетнічних та інших міжгрупових відносинах, навіть попри бажання політиків, вона виявляється за певних умов практично недосяжною, що суттєво шкодить функціональній спроможності і цілісності самого суспільства. Однак, толерантність не є синонімом байдужості, зверхності, відстороненості, адже сама природа політики не терпить байдужість або відстороненість, а вимагає адекватних, своєчасних і результативних дій, які у прикінцевому рахунку слугували б загальнонаціональним інтересам та консолідації українського суспільства.

Р.І. Овчаренко, студ., КНУТШ, Київ
ruslana-o@bigmir.net

ПРИРОДА КОНСЕРВАТИЗМУ ЯК ІДЕОЛОГІЇ

Актуальність даної теми полягає в тому, що в сучасних умовах політичного хаосу в Україні, було б доречно звернутися до певних основоположних принципів консервативної ідеології, які мають на меті налагодження та підтримку справедливого і стабільного порядку в державі. До того ж сучасні реалії обумовлюють значну увагу до політичних ідеологій загалом. Політичні дії, що відбуваються в Україні та світі, обов'язково потребують ідеологічного підґрунтя.

Ідеологія, зазначається у "Філософській енциклопедії", це "сукупність ідей і поглядів, які відображають в теоретичній більш-менш систематизова-

ній формі ставлення людей до оточуючої їх дійсності і один до одного, які служать зміцненню або зміні, розвитку суспільних відносин" [*Игитханян М. Идеология // Философская энциклопедия: в 5 т. – Т. 2. – С. 229*].

Політична ідеологія є однією з найвпливовіших форм політичної свідомості.

На ряду з лібералізмом та соціалізмом однією з провідних світових політичних ідеологій є консерватизм. Консерватизм (лат. *conservare* – зберігати, охороняти) – "політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад" [Политология: Энциклопедический словарь. – М.: 1993. – С. 286].

Консерватизм наголошує на необхідності збереження традиційних правил, норм, ієрархії влади соціальних і політичних структур, інститутів, покликаний захищати статус-кво, пояснювати необхідність його збереження, враховуючи реалії, що змінюються, пристосовуватись до них.

Думки про роль і доречність консервативного мислення за нинішніх умов варіюються в широкому діапазоні, проте в основі дискусій лежать три широкі концепції природи консерватизму як ідеології. Ці концепції були викладені Самюелом Ф. Гантінгтоном.

Перша, аристократична концепція визначає консерватизм як ідеологію єдиного специфічного та унікального історичного руху: реакцію феодалного класу земельної аристократії на Французьку революцію, лібералізм та піднесення буржуазії наприкінці XVIII і протягом першої половини XIX століття. Таким чином, консерватизм розуміється як ідеологія аристократії.

Згідно з другою, автономною концепцією, консерватизм – це автономна система ідей, які загалом мають слушність. Його визначають на основі таких загальних цінностей, як справедливість, порядок, рівновага, поміркованість. А те, чи якийсь конкретний індивід високо оцінює ці вартості, залежить не від його соціального походження, а від його особистих спроможностей бачити притаманну їм істину та їхню бажаність. Консерватизм у такому розумінні є справою просто волі та розуму.

Відповідно до третьої, ситуативної концепції, консерватизм як ідеологія виникає за умов специфічної, проте повторюваної історичної ситуації, коли усталені інститути постають перед вирішальним викликом і прихильники тих інституцій використовують для їхнього захисту консервативну ідеологію. Отже, консерватизм – це система ідей, що використовуються для виправдання будь-якого усталеного соціального порядку, байдуже де і коли цей порядок існує, перед лицем будь-якої великої загрози його природі чи існуванню, байдуже, звідки походить ця загроза. Сутність консерватизму полягає в палкому утвердженні цінності наявних інституцій.

На мою думку, доводити перевагу одного визначення над іншим не має сенсу, адже вони не є взаємно суперечними. Різняться вони між собою лише аспектом відносин консервативної ідеології з історичним процесом. Представники всіх трьох підходів досягають принципової згоди щодо змісту консерватизму як ідеології, тобто сутності цінностей та

ідей, у які вірять консерватори. Серед них слід зазначити: збереження та повага до надбань попередніх поколінь; критичне ставлення до радикального заперечення існуючих цінностей та інститутів; впевненість у тому, що суспільство є цілісний організм; активне неприйняття ні абсолютизації можливостей.

Отже, природа консервативної ідеології полягає у раціональному захисті порядку від хаосу. Коли над основоположними засадами державного та суспільного устроїв нависає загроза, консервативна ідеологія нагадує людям про необхідність певних інституцій і бажаність їхнього існування. Консерватизм – це не суцільна відмова та брак змін, а послідовний теоретичний опір руйнівним та загрозовим змінам.

***В.В. Осин, канд. полит. наук, доц.,
Академія таможенної служби України, Днепропетровск
thod@ua.fm***

СИМУЛЯКРЫ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕАЛЬНОСТЬ: ПУЛЬСИРУЮЩАЯ ПРАКТИЧНОСТЬ МЕТОДОЛОГИИ

Современное политическое общежитие представляет собой процесс постоянного усложнения его структурных характеристик и возрастания доли содержательной неопределенности. Соответственно этим обстоятельствам усиливаются позиции политической науки, во многом призванной снизить риски перманентно меняющегося порядка. Вместе с тем, политология, если воспользоваться метафорой Г. Алмонда, представляет собой совокупность "separate tables", где методы, эти общепризнанные гаранты получения (научных) фактов, оказываются напрямую связанными с идеологическими предпочтениями исследователей. Подобный разрыв между ожиданиями, возлагаемыми на политическую науку, и ее действительными возможностями и обуславливает необходимость экспликации части последовательности взаимообусловленных влияний, которая, предположительно, ответственна за все чаще постулируемую неадекватность политической методологии. При этом, в качестве исходных пункта следует взять три положения, касающиеся понятия "политической реальности". Последняя, не предстает перед нами уже готовой, а созидается символически, на основе уже (пред)заданных "концептуальных каркасов". Кроме того, одним из подобных символических механизмов являются методы политической науки, способствующие конституированию, воспроизводству и изменению условий, первоначально выступавших в качестве объекта/предмета постижения. Наконец, результаты "контент-анализа", одного из наиболее распространенных методов политологии, являют собой ... производство чистых симулякров.

Весьма условно, можно выделить две интерпретации "симулякра". Исходные принципы классической, восходящей к Платону, предусматривают некую градацию, своим исходом имеющие наличие (абсолютной) реальности, в то время, как современные исследователи по-

настоящему включаются в исследование лишь тогда, когда речь заходит об условиях появления "симулякров", что уже более не оттеняются постулированием каких-либо "реальностей". Так, Ж. Бодрийяр указывает, что эра полного торжества симулякров, означающая ликвидацию каких бы то ни было референтов и саму возможность различения реального и его двойника, является одним из "моментов" в развитии (западной) цивилизации, что в конечном итоге выливается в появление нового, чисто реляционного порядка.

Однако, когда современные ученые говорят о конце трансцендентного и связывают его с господством симулякров, необходимо быть бдительными к тому, что соответствующим образом осознанные различия между самими симулякрами отсутствуют. Тем самым на место трансцендентного приходят симулякры, сохраняя при этом все признаки трансцендентного, преодолеть которое последние и были призваны. Я же полагаю, что следовало бы говорить о нескольких симулякрах, весьма серьезно отличающихся друг от друга: скажем, "контент-аналитический" симулякр не может совпадать с какими бы то ни было иными симулякрами, безотносительно к тому, прочитаны они как "методы" или нет. Объединяет их то, что все они представляют собой "симуляцию, или замену реального знаками-реального". И таковыми их делает множество факторов, начиная с когнитивных характеристик исследователей и заканчивая социально-политическими условиями, частью которых становятся и сами политологические методы.

Декларирование нескольких видов симулякров провоцирует появление следующего вопроса: каков характер политической РЕАЛЬНОСТИ, по отношению к которой нечто формулируемое может квалифицироваться как симулякр? И мой ответ заключается в следующем: политическая РЕАЛЬНОСТЬ, в соотношении с которой что-то определяется в качестве симулякра, принципиально конструируема. Она всегда поддается любому сколь-нибудь устойчивому давлению; в противном случае политическая РЕАЛЬНОСТЬ кажется настолько самодовлеющей, что парадоксальным образом сама себя копирует и при этом же – производит всегда нечто от себя отличное, в каком-то смысле несущее ей смерть, ибо давно уже известно, что первейшая задача любой системы – поддерживать в неизменности собственное функционирование, а не заниматься "оптимизацией базовых характеристик". Можно предположить, что на самом деле существуют лишь разнообразные источники, в том числе и методы политологии, производящие некие результаты/симулякры, отличные друг от друга; именно их взаимодействие порождает политическую РЕАЛЬНОСТЬ, чей несколько метафизический характер вполне соответствует тем представлениям, которые акторы предпочитают иметь для соотношения, и цензурирования, собственной деятельности с каким-либо мерилом.

Установленные ранее соотношения позволяют лучше понять феномен пульсирующей практичности политологии, то есть ее способность обеспечивать "истинные результаты" в одних условиях и одновременно

неспособной давать "валидные данные" – в других. Речь идет о никогда не замечаемом положении дел в политологии, когда в ней соседствуют не просто принципиально различные методы, но также многочисленные разновидности одних и тех же методов, подчас весьма отличных. И если первый факт еще можно объяснить пресловутой несоизмеримостью (перспектив), то отсутствие последовательности в замене устаревших версий политологических методов более совершенными выглядит совсем уж необъяснимо. Я полагаю, что частичной причиной подобного состояния дел выступает сама политическая РЕАЛЬНОСТЬ, за чей конструктивный характер ответственна и политология, вносящая свой посильный вклад посредством рекомендаций, формулируемых на основании научного постижения соответствующих проблем. Другими словами, политическая РЕАЛЬНОСТЬ есть то, что всегда отлично от составляющих ее симулякров, и наоборот; и эта дифференциальная игра может быть прочитана в терминах части и целого, никогда не совпадающих друг с другом, но и не могущих – в каждом конкретном случае – быть разъединенными без нарушения исходных условий.

Вследствие этого любой метод политической науки, несомненно, практичен, но только по отношению к той "реальности", что в виде симулякра является частью политической РЕАЛЬНОСТИ: соотносясь с ней, он обычно квалифицируем как "валидный метод". С другой же стороны, оказывается, что политологические методы непрактичны, поскольку формулируемые с их помощью "результаты и рекомендации" всегда некомплементарны всей политической РЕАЛЬНОСТИ, по отношению к которой они неизбежно выступают в качестве "неадекватных". То есть принципиальная дополнительность любых политологических методов означает не столько их несоизмеримость, сколько свойство последних порождать "реальное без истока и реальности". Именно "копии, не обеспеченные подобием" или "представления, не соотносимые с какой бы то ни было реальностью" и порождают в итоге образование, принципиально не совпадающее ни с какой из его составляющих. И проблема не в неадекватности имеющихся алгоритмов, а в том, что порождаемые ими результаты в своем соединении всегда формируют политическую РЕАЛЬНОСТЬ, по отношению к которой неадекватными оказываются любые "современные (политологические) методы".

***Р.Ю. Паламаренко, студ., ХНУ им. В.Н. Каразина, Харьков**
tor2007@ukr.net*

УНИКАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЙ PUBLIC POLICY (ПУБЛИЧНОЙ ПОЛИТИКИ)

В современной политической науке на данном этапе очень динамично развивается актуальное, крайне востребованное и практичное для реального политического процесса одно из ее направлений – "Публичная политика" (Public Policy).

В английском языке употребляются три термина, обозначающие три специфические составляющие политики:

1) policy – это политика как *линия поведения*, политический курс;
2) polity – это политические институты, государственное устройство и государство;

3) politics – это политика как политические убеждения и как политическая наука [Теория политики / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб.: Питер, 2008. – С. 26].

В этом контексте важно обратить внимание на первую составляющую политики – policy. Ее особенность – это *политический процесс и динамика* политики, как принято в англо-американской традиции.

Э. Хейвуд определяет политику как:

- искусство государственного управления;
- публичный процесс;
- компромисс и консенсус;
- власть и распределение ресурсов [Хейвуд Э. Политология: учебник. – М.: Юнити-Дана, 2005. – С. 5].

Здесь интересен подход к политике как к *публичному* процессу. По Э. Хейвуду, это наиболее широкая концепция политики. Сюда включается не только правительственное управление, но и общественная жизнь (частная сфера жизни сюда не включается) [Хейвуд Э. Политология: учебник. – М.: Юнити-Дана, 2005. – С. 8]. Традицию "публичного" характера политики развивала Х. Арендт в работе "Условия человеческого существования" (1958), где она утверждала, что политика является наиболее важной формой человеческой деятельности, потому что здесь мы имеем дело с отношениями свободных и равных граждан, – она является чем-то таким, что утверждает уникальность каждого человека и дает ему смысл жизни [Хейвуд Э. Политология: учебник. – М.: Юнити-Дана, 2005. – С. 10].

Поэтому для того, чтобы осмыслить предмет исследований направления "Публичная политика", – нужно также проследить, какой смысл вкладывается в термин public. Чтобы точно определить суть концепта – нужно как можно точнее перевести термин. Понятия, которое бы точно обозначало public, на данный момент не нашли. Хотя для того, чтобы продолжать двигаться дальше в исследованиях, остановились на термине "публичный". Но в этом контексте интересен перевод "*открытая* политика" [Публичная политика: от теории к практике: сборн. научн. текстов. – СПб.: Алетейа, 2008. – С. 6]. Это связано с тем, что обычно понимается, а кроме того это так и есть в жизни, что реальная политика формируется, "делается" за закрытыми дверями и не выносится на всеобщее обсуждение. В этом и уникальность исследований "Публичной политики", так как она нацелена на "вскрытие" реальных политических процессов, что происходят, выработке механизмов и инструментов вынесения выявленных проблем на всеобщее обсуждение, а также разработка конкретных их решений. Кроме того, что очень важно, в рамках этого научного направления разрабатываются *инструменты*

влияния гражданского общества на институты власти. Таким образом, общество снабжается инструментами власти *влияния на власть*. Трудно не согласиться с актуальностью этого утверждения. Все это и составляет предмет исследований Public Policy.

Но можно ли говорить об институционализации Public Policy как научного направления? Если существуют научные школы, занимающиеся развитием определенного научного направления, работают кафедры, готовящие специалистов в определенной области знаний, проводятся научные конференции и издаются научные публикации (учебники, статьи), то можно говорить об институционализации. В данном случае, в России Public Policy официально оформлена кафедрой публичной политики под руководством Н.Ю. Беляевой [Становление аналитических сообществ в регионах России / Под ред. Н.Ю. Беляевой. – М.: ИНТЕР-ЛИГАЛ, 2011. – 136 с.] в Национальном Исследовательском Университете – Высшей Школе Экономики (НИУ-ВШЭ), г. Москва [Режим доступа: <http://www.hse.ru/org/hse/ouk/politanaliz>]. Кафедра готовит аналитиков-профессионалов публичной политики и занимается развитием этого научного направления и учебной дисциплины. Кроме того, Public Policy занимается Болонский Университет (Италия) под руководством Дж. Капано, декан факультета политических наук и руководитель Центра исследований в области публичной политики при университете. В Европе это научное направление также присутствует и в других университетах. Поэтому можно утверждать, что институционализация дисциплины прошла успешно. Сейчас важно ее развитие и укрепление позиций в научной и практической сфере.

Таким образом, можно сформулировать определение публичной политики. Публичная политика – это научное направление и дисциплина в политической науке, фокус исследований которой смещается на выявление реальных причин в политическом процессе, которые являются источниками различных возникающих проблем и ситуаций, их анализа с тем, чтобы впоследствии разработать и предложить на публичное обсуждение решения этих проблем для институтов власти, а также создание срабатывающих инструментов и механизмов влияния общества на саму власть. Актуальность публичной политики сложно переоценить, так как она способна работать в реальной динамике политического процесса, выстраивать те линии поведения различных акторов в политике, которые оказываются действенными в конкретной политической ситуации.

Р.Г. Панухник, асп., КНУТШ, Київ
r.panukhnyk@gmail.com

МОДЕЛІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ В СУЧАСНИХ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Існують певні тенденції, що намітилися у виборах в Європі та інших державах демократичного світу, що свідчать про суттєві зміни у масовій

політичній поведінці. До них відносяться зниження явки громадян на виборах, послаблення прихильності електорату, зростання голосування із певного питання (переважно економічне голосування), зростання впливу ЗМІ та переважання політики, центрованої на кандидаті. Поряд із цим спільнота дослідників електоральних процесів прагнула прийняти спільні наукові рамки, що б вели до загальної концепції досліджень, аналогічних інструментів дослідження [Dalton R.J. Democratic challenges, democratic choices: the erosion of political support in advanced industrial democracies / R. J. Dalton. – Oxford: Oxford University Press, 2004; Franklin M.N. The future of election studies / M.N. Franklin, C. Wlezien. – Amsterdam: Pergamon, 2002]. Тим не менше, уважне вивчення все зростаючого числа досліджень національних виборів відображає достатньо проблематичну картину: замість прийняття чітко визначеної моделі голосування та електорального вибору, прослідковується тенденція до опори, хоч і в неявному вигляді, до традиційної Мічиганської моделі у різних модифікаціях та адаптаціях. У той же час, зміни, описані вище, створюють серйозні загрози для Мічиганської моделі, що в свою чергу породжує все більшу кількість конкуруючих парадигм, що в даний час спрямовують електоральні дослідження. Ці альтернативні парадигми виходять із соціології, соціальної психології, теорії раціонального вибору, когнітивної психології. Багато з цих підходів не узгоджуються із Мічиганською моделлю, з її акцентами на участі у виборах, що корениться у підтримці та прихильності електорату, що в свою чергу підкріплюється соціальними структурами та високою стійкістю до змін. Це все призвело до дивергенції пояснень електорального вибору, ще більшого розширення інструментів та методик дослідження та відсутності готовності оцінки конкуруючих теорій [Bellucci P. Modeling electoral choice in Europe in the twenty-first century: an introduction / P. Bellucci, P. Whiteley // Electoral Studies. – 2006. – Vol. 25. – P. 419–423].

При порівнянні виборчих досліджень, спробі їх класифікувати цікаво скористатися двовимірною воронкою причинності, запропонованою ще Рокканом [Rokkan S. Citizens, elections, parties / S. Rokkan. – Oslo, 1970] та дорацьованою Р. Маннхаймером (1989). С. Роккан упорядкував зміни, зайняті в електоральному дослідженні у двох вимірах, або осях. Перша – це вісь Макро-Мікро, що проходить від структури політичної системи з одного боку до характеристик одичного виборця – з іншого. Другий аспект – вісь близькості голосування (має часове визначення), що дає змогу виокремити фактори, які знаходяться далеко чи в безпосередній близькості до електорального вибору, починаючи від ранньої політичної соціалізації через сім'ю та оточення та закінчуючи особливостями індивідуальних рішень в день голосування. Звідси випливає, що електоральний вибір моделюється як мотивований чи стримувані певними факторами, які можуть бути згруповані в чотирьох квадрантах:

- Макро-дальній. Загальні особливості політичної системи (політичні розколи, партійна система, виборча система), які є екзогенними до виборців.

- Мікро-дальній. Змінні, що включають політичну соціалізацію, політичні цінності, ідентифікації прихильності.
- Макро-близький. Умови, що стосуються фактичної роботи державного ладу на конкретній виборчій території (модель партійних змагань, тип виборів, стан економіки тощо)
- Мікро-близький. Змінні, що визначають процес прийняття рішення виборцем.

Згідно із цим всі дослідження, присвячені моделюванню електорального вибору, можна розділити на три групи:

- 1-ша (відповідає квадранту мікро-дальній). Дослідження, присвячені концепціям електорального вибору. Акцент на питаннях мотивації виборців, ставлення та політичних цінностей. До таких робіт можна віднести працю М. Марша про партійну ідентифікацію та партійний вибір в Ірландії.

- 2-га (квадрант мікро-близький та макро-дальній). Роботи зосереджені на питаннях гетерогенності електорату та її впливу на моделювання електорального вибору. Це праці, присвячені електоральним послугам (С. ван дер Ейк, В. ван дер Бруг, М. Крох, М. Франклін) [*van der Eijk C. Rethinking the dependent variable in electoral behavior – on the measurement and analysis of utilities / C. van der Eijk, W. van der Brug, M. Kroh & M. Franklin // Electoral Studies. – 2006. – Vol. 25 (3). – P. 424–447*], евристиці (Д. Балдассаррі та Г. Шадеє), партійним оцінкам (М. Росема), політичним і соціальним розколом.

- 3-тя (макро-близький). Включає питання голосування та економічного голосування, зокрема роботи посвячені голосуванню із конкретних питань політичного курсу (О.Кедар), компетенції партій (П. Белуччі), економічному голосуванню (Р. Дач і Р. Стівенсон).

Ця різноманітність праць свідчить про жваві дебати в рамках дослідження електоральних процесів, а також про пошук пояснень електорального вибору, що відображає динамічний характер виборчої політики в сучасних демократіях.

Л.Д. Парно, студ., КНУТШ, Київ
Lessia.parno@gmail.com

ВИБОРЧА СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ФРАНЦІЇ

На сьогоднішній день Франція вважається однією із стабільних демократичних держав Західної Європи. Проте можна констатувати факт того, що стабільною Франція стала після прийняття конституції 1958 р. та проведення референдуму 1962 р.

Якщо проаналізувати історію становлення виборчої системи Франції, то очевидним стане той факт, що мажоритарна виборча система із голосуванням у два тури є історично притаманною для цієї країни. Застосування пропорційної виборчої системи мало місце 1919 р., 1945 р.,

1946 р., 1986 р. Аналіз наслідків застосування пропорційної виборчої системи дозволяє стверджувати, що вона призводила до частішої зміни урядів, і, відповідно, дестабілізувала політичне життя. До того ж досвід тих кількох виборчих кампаній, що були проведені за пропорційною виборчою системою, показав, що депутати номінально обирались від певної партії, реально ж вони більше рахувались із громадською думкою у своєму окрузі, а ніж із політикою партійних керівників.

На прикладі Франції ми можемо простежити закономірність: формування стійкої парламентської більшості пов'язано із застосуванням системи абсолютної більшості на парламентських виборах. Використання даної виборчої системи сприяє перемозі на виборах поміркованих, центристських кандидатів від потужних партій, а, отже, і відсіюванню антисистемних партій, які можуть виступати дестабілізуючим чинником. Варто зазначити, що на думку багатьох дослідників (М.Дюверже, Т.Кіса, А.Білоуса), застосування системи абсолютної більшості на виборах до парламенту є запорукою "ефективності" та стабільності функціонування політичної системи. Це пов'язано з тим, що сам механізм мажоритарного голосування в два тури призводить до встановлення міцних союзів й внутрішньо передбачає, що у другому турі менш стабільні партії "відступають" на користь більш успішних. Навколо домінуючої партії складається відносно стабільна більшість. Наявність стабільної парламентської більшості, по-перше, дає можливість сформувати злагоджену урядову команду, по-друге, гарантує уряду можливість реалізації їхньої програми.

Ще однією особливістю даної виборчої системи є низька чутливість до еволюції думки населення, що забезпечує політичну систему від потрясінь у формі появи нових радикальних сил на політичній арені.

Варто зазначити, що виборча система впливає не лише на формування вищих органів влади, а на формування партійної системи, кількість партій в країні та відносини, що формуються між ними. Голосування у два тури сприяє формалізації передвиборчих блоків, і призводить до об'єднання політичних сил із близькими поглядами та зняття третіх кандидатів. Як зазначає М.Дюверже, "мажоритарна виборча система у два тури призводить до багатопартійної системи, партії якої характеризуються м'якою структурою, схильністю до альянсів та відносною стабільністю" [Дюверже М. Политические партии: Пер с франц. – М., 2000].

Безперечно політична стабільність перебуває під впливом багатьох чинників: економічних, соціальних, політичних, соціокультурних тощо. Абсолютизувати роль виборчої системи у процесі стабілізації політичної системи не варто. Проте потрібно пам'ятати, що виборча система все ж є одним із важливих інституційних чинників, що має вплив на функціонування політичної системи.

До факторів політичної стабілізації у Франції можна зарахувати встановлення президентсько-парламентської республіки. М. Уоллестайн зазначає, що поєднання президентської форми правління з мажоритарною виборчою системою є оптимальним варіантом. За умов такого поєднання партія президента не обов'язково повинна бути партією більшості у парламенті. Пов'язано це з тим, що президент одноосібно формує уряд і

тому нема потреби у формуванні широкої парламентської коаліції. "Президент та парламент можуть мати різні точки зору, оскільки обираються незалежно один від одного" [*Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Полис. – 1992. – № 6].*

Проведення прямих президентських виборів робить президента, а не прем'єр-міністра фактичним лідером не лише нації, але й партії переможця. Це збільшує рівень легітимності уряду, що впливає на його підтримку серед населення та є запорукою стабільної роботи.

Підсумовуючи, можна сказати, що мажоритарна виборча система є важливим інституційним фактором, що впливає на політичну стабільність Франції. По-перше, вона сприяє відсуненню на маргінес антисистемних партій. По-друге, партії стають "гнучкими": за умов даної виборчої системи вони змушені домовлятися між собою для забезпечення проходження власних кандидатів шляхом взаємних поступок. По-третє, дана система дозволяє скластись відносно стабільній більшості навколо домінуючої партії. А домінування – це завжди стабілізація системи, що дозволяє убезпечити її від коливань.

*К.О. Погорєлова, студ., КНУТШ, Київ
shermetskaya@mail.ru*

ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У сучасному світі не існує жодної цивілізованої країни яка б не мала своїх засобів масової інформації. Інформаційне поле, створюване сучасними ЗМІ, є різноманітним за змістом повідомлень, формами та якістю їх подання. Тому будь-яка інформаційна діяльність, що заторкує інтереси і потреби тієї чи іншої людини або суспільства загалом, спрямована не лише на інформування аудиторії, а й на формування або зміну позицій, поглядів, ціннісних орієнтацій. Таким чином, взаємодія масової комунікації й громадянської думки в реальній практиці ЗМІ приводить до того, що саме вони є одночасно і продуктом громадської думки, і чинником, який її формує та встановленням рівня політичної культури в державі. Саме політична культура визначає зміст і якість соціальних цінностей, традицій і норм, які регулюють політичні відносини в суспільстві. Сучасні мас-медіа дедалі більшою мірою починають створювати своєрідну гіперреальність-симуляцію дійсності, яка починає набувати для споживачів більшого значення, ніж реальне життя. Адже, надає більш швидкого доступу до будь-якої інформації та вибору певної моделі реальності. Причиною зростання впливу мас-медіа на свідомість споживачів інформації є збільшення свободи мас-медіа у висвітленні подій, за рахунок чого ЗМІ отримують значно більше можливостей впливати на політичну свідомість суспільства. Потреби у їх використанні як чинника формування політичної культури безпосередньо залежить від функції політичної влади в суспільстві та способів прийняття нею рішень, оскільки саме ЗМІ є виразником інтересів різних соціальних верств та

спрямовують на певні дії. При цьому можна виокремити такі основні напрями діяльності мас-медіа: 1) задоволення інформаційних потреб суспільства; 2) вивчення громадської думки; 3) підтримка діяльності держави, партій чи їх критика тощо. Як правило, інформація передається фрагментарно чи послідовно, що надає можливість маніпулювати свідомістю громадян, впровадження соціально-політичних міфів, які формують певні цінності без їх критичного осмислення. Крім того, засоби маніпуляції свідомістю досить різні: фабрикація фактів, спрощення, подрібнення інформації, сенсаційність та інше.

Фрагментарність інформації, створюючи ілюзію різнобічності та оперативності, заважає громадянам формувати цілісну картину політичних явищ і подій. Це дає мас-медіа додаткову можливість маніпулювати масовою свідомістю, акцентуючи увагу на певних аспектах подій та ігноруючи інші. Політична інформація, що надходить до аудиторії, може сприйматися як повністю, так і частково: проходити, так би мовити, "внутрішню цензуру". А може і взагалі не сприйматися. В цьому випадку для успішного засвоєння інформації важливого значення набувають форма та особливості її подання. Наприклад, довіра до інформатора, його об'єктивність спонукають споживача зважати на його думку. В умовах складної ситуації в нашому суспільстві ЗМІ дають можливість залучати широкі кола громадян до обговорення ідей, радикальних пропозицій. Преса, радіо і телебачення вже давно організують безпосередню участь своєї аудиторії в широких дискусіях. За їх допомогою глядачі отримують можливість спілкуватися з представниками державних органів, громадських організацій, політичними діячами. Це допомагає краще орієнтуватися в політичних відносинах, оцінювати діяльність нових політичних утворень. Проте вплив ЗМІ значно нівелюється тоді, коли аудиторія усвідомлює, в чііх інтересах цей вплив здійснюється. Отже, медіа – преса, радіо, телебачення – забезпечують процес комунікації між політичними елітами, експертами, коментаторами та аудиторією. Вони впливають на політичне життя суспільства не тільки тоді, коли свідомо стають на захист певних політичних інтересів, але й завдяки своєму доступові до масової аудиторії, спроможності бути каналом поширення інформації для інших політичних суб'єктів.

ЗМІ мають можливість замовчувати або відповідним чином інтерпретувати політично важливі події. Завдяки пропагандистській роботі серед населення відбувається, по-перше, процес політичної соціалізації особистості, тобто залучення індивіда до політичного процесу шляхом отримання інформації. По-друге, забезпечується артикуляція інтересів – висуваються та оприлюднюються вимоги, ідеї, програми суб'єктів політики, внаслідок чого співставляються, узгоджуються інтереси, ідеї, платформи та програми різних політичних еліт. Оскільки сьогодні найактуальнішою проблемою у формуванні політичної свідомості є відсутність у більшості громадян довіри до державної влади, то для реалізації можливості публічної політики необхідна ліквідація цього дефіциту, що перешкоджає успішній реалізації демократичних перетворень. Очевидно,

що для цього державна інформаційна політика має спрямуватися не тільки на забезпечення органами влади доступності необхідної інформації, а й на стимулювання прямого діалогу влади з громадістю. Функціонування демократії неможливе без конструктивних відносин між учасниками політичного процесу, обміну інформацією та налагодження постійнодіючих комунікацій між ними. В ролі посередників у владному діалозі і виступають мас-медіа, які сьогодні є одним із могутніх соціальних інститутів політичної системи та великою потенційною силою, спрямованою на демократизацію суспільних процесів, важливим засобом формування і самопрезентації політичної сфери, її епіцентром, ключовою умовою і одночасно джерелом репродукування даної форми соціального життя. Відносини між владою та ЗМІ в державі суттєво змінилися, але не набули ознак, характерних для ліберальної або соціальної відповідальної моделі демократії. Виразною є політична заангажованість українських засобів масової інформації. Однією із найскладніших проблем для мас-медіа є визначення умов діяльності, що відповідатимуть демократичним принципам і відповідно сприятимуть реформуванню політичної системи. Адже, саме свобода публічного вираження громадської думки та можливість її впливу на владу є загально визнаним критерієм для оцінки політичної системи будь-якої держави.

Г.Ф. Постригань, доц., КНУТШ, Київ
А.Х. Нікіфірова, доц., КМУ, Київ

ПЛЮРАЛІЗМ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Одним з найзагальніших принципів організації та функціонування демократичних суспільств є принцип політичного плюралізму. Дослідження особливостей його реалізації та забезпечення ефективної взаємодії з іншими принципами, які визначають сутність демократичних політичних систем, є актуальним напрямком наукових пошуків українських вчених.

Політичний плюралізм базується на визнанні множинності соціальних інтересів та способів їх виразу в політиці. Плюралістична політична система побудована на єдності взаємодії та протистояння різноманітних політичних сил. Переваги плюралізму над моністичною концепцією політики обумовлені можливостями вияву усього спектру суспільно-політичних явищ, появи низки альтернатив у розробці та реалізації важливих управлінських рішень, що, в кінцевому підсумку, забезпечує гнучкість і надійність усього політичного процесу в цілому.

Існуючи інтерпретації демократії так або інакше включають у себе ідеї плюралізму. Найбільш послідовно та всеохоплююче це відтворюється у плюралістичних концепціях демократії. У межах цих концепцій демократія розглядається як політичний механізм, який регулює політичну боротьбу у суспільстві, забезпечує пошук балансу інтересів, унеможливорює за допомогою чисельних центрів політичного впливу узурпацію влади впливовими суспільними групами або навіть політичною більшістю.

Маючи коріння в усіх сферах суспільства, політичний плюралізм орієнтується не на ліквідацію розбіжностей, а на управління ними. У цьому аспекті виділяють конструктивний та деструктивний політичний плюралізм. Перший спрямований на співставлення інтересів, точок зору, в його основі лежить уява про відносність, не абсолютність будь-якої політичної позиції, що сприяє пошуку об'єднуючих ідей, стабілізує суспільство, посилює ефективність політичних інститутів. Конструктивний плюралізм неможливий без поваги до супротивника, без розвинутої здатності до порозуміння й широти мислення. Деструктивний плюралізм орієнтується на протиробство, протидію з опонентом, коли інша позиція, точка зору або ідея сприймається як ворожа, а своя як абсолютною правильна. Подібна інтерпретація плюралістичності веде не до співробітництва, а до конфліктності, політичних криз й суспільної дезінтеграції.

Плюралізм не функціонує автоматично, сам по собі, він спирається на певні політичні передумови та процедури, які забезпечують свідомий пошук балансу інтересів. До числа необхідних передумов плюралізму слід віднести наявність загальних принципів та цінностей, які поділяються й сприймаються як імператив усіма учасниками політичного процесу. У загальному плані сюди можна віднести такі ідеали демократії, як свобода, рівність, відповідальність, дотримання визначених процедур здійснення й втрати влади, реалізація опозиційної діяльності тощо.

Важливими процедурами, які забезпечують досягнення конструктивної плюралістичності в політиці є діалог, компроміс та консенсус. Діалог як процедура взаємодії суб'єктів політики передбачає рівноправне спілкування, в якому представлені позиції кожної із сторін, направлене на порозуміння, на повагу до іншого. Діалог іноді витісняється демагогією, яка несе в собі приниження супротивника, абсолютизацію особистої позиції й викривлення політичної реальності. Діалогічність в політиці відкриває шлях до використання компромісів як процедур, що через взаємні поступки сприяють прийняттю консенсусних рішень.

Регулювання політичних відносин, засноване на консенсусних практиках, передбачає вільне та свідоме слідування його учасниками принципам рівності, діалогічності обговорення предмета узгодження, відсутність маніпуляцій, раціональне визначення єдиної мети, чітке й послідовне дотримання досягнутих домовленостей. Саме тому консенсус і розглядається як такий ступінь узгодженості позицій, коли жодна із сторін не має принципових заперечень щодо спільно виробленого рішення. Консенсус надає політичному плюралізму таку форму суспільних взаємодій, яка найбільш адекватно відображає творчий потенціал сучасної демократії.

Таким чином, плюралізм як політичний принцип дає можливість досягти стану консенсусної демократії, яка в повній мірі дозволяє забезпечити єдність різноманітного в усіх його суспільних проявах. Інший шлях – це конфронтація, яка руйнує політичну систему й суспільну цілісність. Саме тому нагальною потребою українського суспільства є оволодіння мистецтвом життя за правилами конструктивного плюралізму.

ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПОТРЕБИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ

Тема нашої доповіді є **актуальною**, адже у сучасному інноваційному суспільстві саме доповнення знань про політичні процеси загалом знаннями про політичних акторів як особистостей із певними психологічними особливостями характеру дає можливість передбачати та маніпулювати рішеннями вашого політичного опонента.

Метою даної доповіді є дослідження поняття політико-психологічних потреб діяльності політичних лідерів.

Завданнями, які ми ставимо перед собою, є розгляд політико-психологічних потреб політичних лідерів та їх чотирьох видів – потреби у владі, потреби у контролі, потреби у досягненні та потреби у афіліації.

Загалом, під поняттям "**потреба**" розуміють необхідність для людини таких умов, що забезпечують її існування і самозабезпечення. Не дивлячись на те, що політичним лідерам як частині соціуму притаманна безліч потреб, нас цікавлять саме потреби досягнення цілей – політико-психологічні потреби політичних лідерів, тобто необхідні умови, що мають бути присутніми у більшій чи меншій мірі в житті людини, що прагне стати політичним лідером, для того щоб вона відчувала свою значимість та самореалізацію у повній мірі.

Потреба у владі політичного лідера має давню дослідницьку історію. До теперішнього часу існують різні концепції потреби у владі, однією з найстаріших є концепція Г. Лаосуелла і А. Джорджа, які розуміють потребу у владі як компенсаторну.

Інший погляд на потребу у владі, який далекий від розуміння її як компенсації заниженої самооцінки, являє собою концепція Д. Вінтера. Автор вважає, що потреба у владі є соціальним мотивом і тому найтіснішим чином пов'язана з поведінкою політичного лідера – наприклад, лідери з високою потребою до влади будуть активні, жваві і щасливі в світі конфліктів та інтенсивного політичного торгу, за необхідності утриматися нагорі вони будуть експлуатувати союзників, атакувати ворогів. В даному контексті можна виділити 3 типи причин, за якими влада бажана: щоб домінувати над іншими; щоб інші люди над ним не домінували, або не втручалися в його справи; щоб здійснювати політичні досягнення (влада-інструмент).

Потреба в особистому контролі над подіями і людьми є проявом у політичній діяльності базової людської потреби у контролі зовнішніх сил і подій, які впливають на наше життя. Коли ці сили і події відносяться до сфери політики, то утворюється зв'язок між особистим контролем і політичним життям. Природно, що у політичних лідерів є значні індивідуальні відмінності у вияві потреби у особистому контролі: політичні лідери з низькою потребою будуть задоволені меншим, лідери з високим рівнем потреби зажадають величезного контролю над подіями і людьми задля самозадоволення.

Загалом, особистий контроль має два виміри: ступінь і сферу. Ступінь особистого контролю має пряме відношення до переконання людини в його здатності контролювати. Це пов'язано з двома важливими здібностями: розвивати і використовувати навички в досягненні особистих цілей і здатність до успішної перевірки реальності. Сфера контролю – це широта області життєвого простору і діяльності, яку політичний лідер шукає для свого впливу. Чим ширше сфера особистого контролю, тим зазвичай менше його ступінь, оскільки у політичного лідера обмежені можливості і навички.

Потреба в досягненні проявляється у турботі про досконалість, майстерність, поведінку, що направлена на досягнення певної мети. Модифікація поведінки в політиці на основі зворотного зв'язку може розглядатися населенням як непослідовність, непринциповість або відсутність інтересу до долі політичних союзників. Тому поведінка політичного лідера, в якій виявляється потреба в досягненні, може не бути досить успішною, а кар'єра щасливою. Загалом, потреба в досягненні своїх цілей тісно пов'язана з системою особистих переконань політичного лідера.

Потреба політичного лідера в афіліації, тобто в приналежності до групи і отриманні схвалення, проявляється в турботі політичного лідера про близькі стосунки з іншими. Потреба в афіліації передбачає дружні, соціабельні відносини з іншими людьми. Важливо розглядати цей аспект на трьох рівнях: пошук схвалення з боку інших людей (політична діяльність як спосіб заслужити схвалення усередині власної країни у референтних для нього осіб; лідер може діяти таким чином, щоб його схвалили референтні особи – лідери інших країн, рухів, блоків; позитивний образ в масовій свідомості його не хвилює); пошук схвалення з боку своєї країни (нерідко спирається на якісь усереднені норми); пошук схвалення з боку інших країн.

Корисність знань про політико-психологічні потреби політичних лідерів очевидна: при аналізі особистості Вашого партнера або опонента важливо встановити, яка потреба, релевантна політиці, є у нього провідною. Це дає можливість краще зрозуміти спонукальні мотиви політичного лідера, а також корегувати власну стратегію взаємодії. Знання його провідної потреби робить можливим полегшення задоволення цієї потреби у даного політичного лідера у взаємодії з ним при відповідних цілях.

А.Ф. Руденко, студ., ДонНУ, Донецьк
annrudenko@mail.ru

ДОВІРА ЯК ПОЛІТИЧНИЙ КАПІТАЛ

Передумовою успішного функціонування політичної системи будь-якого суспільства є політична довіра громадян до обраних ними органів публічної влади – один із вкрай важливих для існування демократії факторів.

Будь-яка політична влада прагне створити і зміцнити підтримку з боку більшості народу, так як від того, на скільки ця влада спирається на

підтримку і довіру народу залежить ефективність і стабільність політичної системи.

"Делегуючи повноваження, суспільство визнає право політичних інститутів ухвалювати обов'язкові рішення, здійснювати дії, у тому числі й примусові, необхідні для їх реалізації. Таким чином, суспільство надає владі політичну довіру. Французький соціолог П. Бурд'є, використовуючи ринкову термінологію, увів у цьому зв'язку термін "політичний капітал" [Лісеєнко О. Динаміка політичного капіталу в Україні // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 90].

Питання політичної довіри та політичного капіталу у вітчизняній науковій літературі розглядалися у працях таких вчених, як С.Білошицький, О.Лісеєнко, Д.Видріна, Є.Головаха, А.Ковальова, І.Мартинюк, Н.Паніна та ін.

Проте проблема політичного капіталу влади як чинника стабільності та консолідації суспільства поки що розроблена недостатньо. Отже, метою роботи є виявлення сутності поняття "політичний капітал", його складових, а також визначення значення політичного капіталу для стабільності сучасного українського суспільства.

Політичний капітал вивчався на рівні професійних політичних акторів (індивідуальних та групових) П.Бурд'є, Д.Видріним та І.Рожковою. "Делегування політичного капіталу актору державою дозволяє йому отримати доступ до контролю та розподілу специфічного метакapіталу держави (або державного капіталу), що представляє собою концентрацію різних видів капіталу: фізичного примусу та засобів насилля (армія, поліція), економічного, культурного, інформаційного, символічного. Політичний капітал як ресурс групових неполітичних акторів розглядався С.П.Перегудовим, Дж.Фіш, Т.Блументрітт та К.Ребейн, Р.С.Тьорнер, Дж.Буз та П.Річард. С.Шюц та Л.Стрьомберг дослідили політичний капітал на макрорівні як елемент громадянської політичної культури, що виражається у політичній та інституційній довірі, політичній участі. Політичний капітал як кредит довіри з боку суспільства політичній еліті та політичним інститутам, що є особливо важливим у трансформаційний період, розглядався у роботах М.Шаповаленко та О.Лісеєнко" [Наталіна Н.О. Стратегія політичної конвертації суспільних капіталів у пострадянських державах: Автореф. дис... канд. політ. наук / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – С. 5].

Політичний капітал, як і будь-який капітал взагалі, має свою досить складну структуру. За Д.Видріним та І.Рожковою, це, по-перше, особистісний політичний капітал, тобто капітал особистісних здібностей, чарівності, популярності як серед виборців, так і серед еліти і т.д. Даний вид капіталу в принципі майже збігається зі свого роду "поточним" рейтингом претендента.

Друга складова – це фінансовий політичний капітал, тобто обсяг грошей, який може бути направлений на підвищення електоральних можливостей політика, партії. Якщо особистісний політичний капітал, досить легко вимірюється через рейтинги, то фінансовий політичний капітал в наших специфічних умовах перевіряється і досліджується зі

зрозумілим трудом. Адже, різні суб'єкти політичного процесу виділяють на своє просування абсолютно різні пропорції свого капіталу. Є, політики, які стабільно виділяють в рік рівно десятину своїх прибутків або викидають у свою політичну діяльність практично всі свої доходи. А є політики, які взагалі не чіпають свої капітали, а принципово працюють на себе тільки чужими грошима.

По-третє, мас-медійний політичний капітал, тобто можливість використовувати власні, або чужі – як друзів, так і ворогів – мас-медіа для досягнення власних тактичних і стратегічних цілей. Тому що, навіть наявність грошей в Україні автоматично не означає можливість їх вкладення в медійні проекти. Зокрема, якщо ти граєш не на боці влади, то ніякі гроші не допоможуть тобі обзавестися власним телевізійним каналом. Оскільки побудована тут владою смуга перешкод (ліцензування, реєстрації, дозволи і т.д.) просто є нездоланною.

По-четверте, адміністративний політичний капітал, тобто всі ті адміністративні засоби, що можуть бути задіяні, наприклад, для просування претендента на президентську посаду. Показовими у цьому сенсі була Президентська кампанія 2004 року, коли у Донецькій, Луганській областях від керівників організацій, підприємств під загрозою втрати посади вимагали заяв трудових колективів на підтримку В.Януковича.

Та п'ята складова – політичний капітал міжнародної підтримки, тобто особисті зв'язки політика з зарубіжними лідерами та елітами, які можна ефективно задіяти у передвиборчій і виборної ситуаціях. При цьому, як правило, розглядається два основних капіталу: американський та російський [Вьдрин Д., Рожкова И. Капитал национальные особенности капитализации рынка кандидатов в президенты // Зеркало недели. – 2002. – № 42 (417), 2–8 ноября].

Зрозуміло, що довіра може бути як завойовано, так і втрачено. Тому, що б уникнути постійні погрози заворушень і хаосу, владі як мінімум потрібно стабільна гарантія визнання та реалізації прийнятих ними рішень.

"У сучасних умовах українського суспільства саме довіра (а не прихис) стає визначальною умовою ефективності влади, її здатності консолідувати суспільство у вирішенні проблем його розвитку" [Лісеєнко О. Динаміка політичного капіталу в Україні // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 96].

Але в останні кілька років рівень політичного капіталу, віра населення в українські інститути влади зменшується. "На обличчя надзвичайно низький рівень довіри основної маси населення політичним лідерам, що поєднується з такими ж низькими показниками політичної участі (яскравий приклад – явка на виборах до місцевих органів влади 2010 р.). Одним з факторів поширення атмосфери недовіри є відсутність повноцінного діалогу, взаємодії між політичною елітою і широкими шарами громадськості. Оскільки нині рівень популярності нинішніх політичних лідерів визначається не реальними настроями рядових виборців, а ступенем досконалості політичних технологій, які у боротьбі за їхні голоси" [Білошицький С. Криза довіри громадськості до представницьких політичних інститутів // Політичний менеджмент. – 2009. – № 2. – С. 65].

Зміцнення довіри між політичними партнерами – прямий шлях до зниження сукупних суспільних витрат. Справедливість цієї тези легко продемонструвати "від зворотного", якщо проаналізувати сучасний вітчизняний досвід. Відсутність довіри між політиками, між населенням та політичними партіями та їхніми лідерами, між населенням і державою – джерело постійних політичних (і як наслідок – економічних) криз, дестабілізуючих ситуацій: "помаранчева революція" 2004 р., політичні кризи 2006 р., 2007 р., повернення до Конституції 1996 р.

"Найбільш виражені сплески довіри можна виявити, мабуть, тільки щодо окремих політичних лідерів. Всі дані про зростання і спад рівня довіри до політичних діячів, політичних лідерів свідчать про пасивне очікування сильного лідера, який би міг переломити ситуацію" [Білошицький С. Криза довіри громадськості до представницьких політичних інститутів // Політичний менеджмент. – 2009. – № 2. – С. 66].

Таким чином, довіра, будучи обов'язковим елементом легітимності, виступає як необхідний фактор функціонування політичної системи, що забезпечує її стабільність і ефективність управління.

Х.І. Садова, студ., КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ ЇЇ ДОСЯГНЕННЯ

Незалежно від того, який політичний режим панує в державі, рівня її соціально-економічного розвитку, політичного й адміністративного управління, основним завданням для всіх без виключення держав є забезпечення соціальної стабільності загалом і політичної стабільності зокрема. Стабільність виступає характеристикою стану політичного життя всередині держави, а також в системі міжнародних відносин, саме тому вона й стосується всіх сфер життя.

В західній політології існують різні підходи до визначення стабільності. Стабільність розглядається як неіснування в суспільстві реальної загрози нелегітимного насилля або наявності в держави можливостей, які дозволяють в кризових ситуаціях впоратися з нею; неможливість спалаху громадянських війн або інших форм військових конфліктів (мінімальна стабільність); здатність демократичних структур швидко реагувати на зміну суспільних настроїв; стабільність є функцією демократії, що включає участь громадян в управлінні державою через інститути громадянського суспільства (демократична стабільність); стабільність розглядається як функціонування одного уряду протягом тривалого часу, а також як відсутність структурних змін в політичній системі або як наявність здатності управляти нею [Макарычев А.С. Стабильность и нестабильность при демократии: методологические подходы и оценки // Полис. – 1998. – № 1. – С. 149].

В енциклопедичному розумінні, політична стабільність – це стан політичної системи суспільства, де наявна сукупність зв'язків між різними політичними суб'єктами, для яких характерна стійкість і цілісність між

собою, здатність до ефективної і конструктивної співпраці [Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіної. – К.: Генеза, 1997. – С. 338].

Розмаїття політичних доктрин, стосовно розуміння політичної стабільності дозволяє виділити кілька напрямків досліджень. Першу групу становлять такі дослідники як К. Доудінг, Р. Кімбер, Ф. Белі, Д. Яворські, які були прихильниками "державної стабілізації", що сприяє її утриманню в межах політичної системи. З їх точки зору, завдання держави полягає у сприянні процесові стабілізації. К. Доудінг та Р. Кімбер вважали, що стабільність – це стан відсутності загрози нелегітимного насилля.

Цілоком протилежної думки дотримувались прихильники "урядової стабільності" в межах владних структур. До даної групи можна віднести Е. Ціммерманна, А. Етцїоні, А. Макфарланда. Вони інтерпретують стабільність як функціонування в управлінні державою протягом деякого часу однієї владної групи, яка вдало адаптувалася до реалій державного і громадського життя і може проводити курс політичних реформ.

Е. Ціммерман зауважив, що стабільність – це відсутність змін уряду. Дану гіпотезу згодом доповнив С. Хантігтон, який підтримував думку про те, що стабільність визначається як відсутність змін у конституційному ладі, так би мовити, у правилах гри [Хантігтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. – М., 2003. – С. 120].

Досить цікаве і своєрідне трактування політичної стабільності виявлено у прихильників моделі "легітимної стабільності". Її відстоюють Л. Грін, Д. Сірінг, С. Ліпсет. Така модель стабільності розглядає її, як сукупність цілісних елементів. Головним домінантним фактором виступає стабільність всередині самої ж політичної системи і легалізація владних структур. Тут слід говорити не про стабільність, а про підтримку даної політичної системи і її фундаментальних цінностей.

Л. Бальцерович, писав: "Політична стабільність потрібна лише для того, щоб мати змогу створити і утримати змінні основи розвитку, особливо економічного характеру". Таким чином, із слів польського економіста випливає, що стабільність сама по собі не може існувати, а являє собою сукупність взаємодій" [Бальцерович Лешек. Свобода і розвиток. Економіка вільного ринку. – Львів, 2000. – С. 53].

Американські політологи Е. Дафф та Д. Маккамант висунули базові критерії досягнення політичної стабільності: а) переважання соціальної допомоги над соціальною мобілізацією; б) високі темпи економічного розвитку; в) рівномірний розподіл прибутків, обумовлений в тому числі і здатністю влади збирати податки; г) наявність резервів політичних можливостей; д) поширення інституціоналізованих політичних партій з широким членством, які забезпечують залучення громадян до політичного життя. Звідси випливає, що політична стабільність тісно переплітається із економічною та соціальною сферами [Макарьчев А.С. Стабільность и нестабильность при демократии // Полис. – 1998. – № 1. – С. 144].

Отже, для стабілізації політичної системи потрібно: високий рівень участі громадян у політичному житті країни, а відтак підтримка суспільс-

твом політичних правил гри; оволодіння електоратом класичними політичними цінностями, що ускладнюватиме маніпулювання політичними партіями "масовою свідомістю".

Стабільність як політичне явище виконує багатофункціональну роль насамперед у контексті політичної системи, поєднуючись із іншими системами суспільства – економічною, правовою, соціальною та відіграє чи не найважливішу роль у керівництві державою. Як висновок, політична стабільність визначається не тільки сукупністю зв'язків між різними політичними суб'єктами, які здатні цілісно і конструктивно співпрацювати між собою, але й володіє можливістю балансувати конфліктну ситуацію в соціумі, а також містить в політичній системі механізми, які здатні корегувати легітимацію процесу політичної системи і виступати гарантом досягнення цілісності елементів самої системи.

Політична стабільність виступає рівновагою стримувань і противаг, що дає можливість уникнення військових сутичок і збройних повстань, насильства.

Отже, слід зазначити, що дотримання органами державної влади конституційного порядку й легальність та легітимність режиму, ефективне здійснення державної влади, дотримання урядової ефективної соціально-економічної стратегії, підтримка відносин влади з опозицією, знаходження консенсусу, виконання урядом своїх основних функцій – запорука політичної стабільності.

*С.П. Санченко, асп. НПУ ім. М.П. Драгоманова, Київ
ssp@fse.gov.ua*

РЕКОМЕНДАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Україна здійснює перші кроки в напрямі формування соціальної держави через реформування системи соціального захисту. З огляду на це, потрібно впорядкувати законодавчо-правову базу, розробити та прийняти низку законодавчих актів, відповідно до яких буде врегульовано основні спірні моменти. Одним із перших кроків для вирішення проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні має стати кардинальна реформа в податковій політиці, а саме: прийняття Податкового кодексу. Адже Податковий кодекс передбачає мораторій на запровадження нових податків і зміну податкових ставок на цілих п'ять років. Усе це повинно сприяти детінізації економічних відносин у країні й зменшенню обсягів реального і прихованого безробіття. Крім того, потрібно доопрацювати та прийняти Соціальний кодекс, який має закріпити не тільки термінологію, а й принципи соціальної держави, механізм впровадження соціальних програм, контроль за дотриманням соціально спрямованого законодавства. Прийняття Соціального кодексу стане кроком вперед до створення соціальної держави.

Принциповий момент розбудови соціальної політики та системи соціального захисту – це те, що політика соціального захисту має склада-

тися із двох частин – активної та пасивної. Активна складова полягає в створенні умов для того, щоб людина перш за все сама мала можливість заробити собі на життя. Через цю активну складову реалізуються принципи самозабезпечення та самозахисту громадян. Що стосується пасивної складової, то це – забезпечення, підтримка того прошарку, тієї категорії населення, яка неспроможна підтримувати себе сама з незалежних причин (через хворобу, втрату роботи, вік та ін.). Тобто, пасивна соціально-захисна діяльність здійснюється стосовно соціального забезпечення громадян, нездатних або частково нездатних до трудової діяльності, шляхом виплати пенсій, соціальних допомог тощо; фінансування гарантованої безоплатної медичної допомоги; забезпечення права соціально незахищених осіб на соціальне житло; забезпечення безоплатної освіти в державних і комунальних закладах освіти.

Важливою умовою підвищення ефективності системи соціального захисту в Україні є перехід від централізації до децентралізації соціальної політики. Такий підхід означає, що держава як суб'єкт соціального захисту з метою забезпечення оптимального узгодження загальнодержавних цілей та інтересів з особливостями розвитку окремих регіонів має розробляти лише загальнонаціональну філософію, основні принципи такої політики, стратегічні напрями діяльності регіонів щодо регулювання соціальних процесів, здійснювати координаційну діяльність у цій сфері. На територіальному рівні основним суб'єктом здійснення соціального захисту повинен стати регіон, який реалізує цю стратегію.

Одним із важливих шляхів вдосконалення соціального захисту в Україні на сучасному етапі є саме розвиток мережі служб з організації соціально-побутового обслуговування інвалідів та працездатних громадян похилого віку вдома. Це пов'язане, зокрема, з високою вартістю утримання в стаціонарних установах для інвалідів, людей похилого віку, що пояснюється значними витратами на забезпечення матеріально-технічної бази та численного медичного адміністративно-господарського штату.

Наступний важіль ефективного соціального захисту на сучасному етапі – це зміцнення позицій середнього класу. Цей аспект повинен розглядатися як важливий інструмент ринкових перетворень, розгортання приватної ініціативи та підприємницької активності населення. У розвинутих західноєвропейських суспільствах ті, кого називають середнім класом, становлять 70-90 %, ми ж маємо 10 %, як свідчать соціологічні дослідження. В свою чергу, відсутність в Україні достатньо сформованого середнього класу не дає змоги досягти узгодженості соціально-економічних інтересів різних груп населення, створює проблему зростання соціального розшарування між малозабезпеченими і заможними верствами населення. Необґрунтовано великий розрив у розподілі доходів та майна несе загрозу соціальних потрясень.

Вихідним положенням державної політики соціального захисту повинні стати принципи соціальної справедливості та суспільної злагоди, які поряд з соціальною рівністю у відносинах між людьми та забезпеченні соціальних гарантій є, на нашу думку, одними з основних принципів соціаль-

ної держави, де механізмом його досягнення виступає соціальний діалог. Потрібна повага з боку влади до ролі підприємця, роботодавця в суспільстві. Але не може бізнес розвиватись, якщо нема суспільної злагоди. А згода тоді, коли розвивається економіка, але і поважають і ще одного учасника побудови сталого економічного розвитку – працівників. Потрібні умови, коли поважають їх права як людини і права на соціальні гарантії.

Оптимізації діяльності політичних партій як суб'єктів соціальної політики повинно сприяти здійснення ними низки основоположних принципів. Найважливішими серед них є визнання принципів демократичного консенсусу важливим фактором самоорганізації діяльності політичних партій як суб'єктів соціальної політики, недопущення ними ізоляціонізму й протиборства; підведення реалізму під політичні платформи діяльності партій у сфері соціальних відносин, перегляд директив, лозунгів, закликів щодо необхідності підвищення рівня добробуту людей з позицій їх практичності; рішуча відмова від односторонньої спрямованості політичної діяльності на основі суб'єктно-об'єктних відносин, що склалася в багатьох політичних організаціях; утвердження в роботі механізму зворотного зв'язку, функціонування якого є найважливішою умовою ефективного процесу виявлення особливостей соціального розвитку суспільства, його суперечностей, стану соціального добробуту, соціальної безпеки конкретної людини; утвердження в суспільній свідомості розуміння діалектичного характеру соціальної єдності суспільства, яка передбачає його розвиток на основі розв'язання суперечностей у соціальній сфері, плюралізму поглядів, ідей, думок; здійснення глибоких зрушень в ідейно-моральній діяльності політичних партій з формування громадської, соціальної культури на основі зміцнення їх зв'язків з масами, розгортання діалогу з людьми з найскладніших проблем соціального розвитку тощо.

Нарешті, слід визнати, на наш погляд, зважаючи на існуючий європейський досвід, що єдиним перспективним шляхом соціальної політики в Україні повинна стати відмова від узагальненої дотаційної моделі соціального захисту на користь принципу заохочення ініціативи соціальних партнерів. Це стосується в першу чергу і головним чином учасників з числа активного населення працездатного віку. Країні і її громадянам потрібен не "гіперсоціальний" бюджет, а "гіперсоціальна" економіка, або хоча б простіше – соціально орієнтована. В цьому відношенні сам термін "соціальний захист" потребує суттєвої корекції: не слід "захищати", слід створювати гідні людини соціальні стандарти.

Ф.Г. Семенченко, докторант, КНУТШ, Київ
Abokadod@mail.ru

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПОЛІТИЧНОГО ІДЕАЛУ

Сьогодні існує гостра потреба не тільки в розширенні історичних досліджень з проблеми політичного ідеалу, але й в удосконаленні їхньої структури. У суспільстві й у суспільній свідомості проходять процеси,

котрим необхідно дати реальну оцінку з наукової точки зору, розкрити механізм цих процесів, що, можливо, вкаже суспільству вихід із духовної кризи, в якій воно сьогодні знаходиться.

Особливого значення набувають дослідження, які містять конструктивні елементи політичного ідеалу, що пов'язані з комплексним аналізом громадянського суспільства і його взаємовідносин з соціальною, правовою державою, національних і соціальних проблем українського суспільства, а також завдань, змісту та форм політичної діяльності, спрямованої на реалізацію соціальних прав і політичних свобод громадян.

Якщо ставити за мету розробку науково-методологічних аспектів політичного ідеалу, спираючись на аналіз його історичної еволюції, то, мабуть, це виявиться недосяжним без попереднього уточнення методів "добування" адекватних знань про нього. Сукупність цих дослідницьких методів, у широкому розумінні, і можна назвати методологією. У вузькому значенні, стосовно досліджуваної проблеми, під методологією, на наш погляд, варто розуміти, сукупність таких методів по вивченню явищ, процесів, фактів, що приводять до конструювання політичного ідеалу в суспільній свідомості; принципів організації самих досліджень феномену політичного ідеалу; світоглядних, пізнавально-теоретичних, суспільно-політичних оцінок феномену політичного ідеалу; специфічних форм його вираження, основних закономірностей еволюції його змісту, а також духовних основ плюралізму політичних ідеалів, вироблених історією. У такому розумінні методологія покликана мобілізувати і підкоряти собі ряд різноманітних дослідницьких принципів стосовно політичного ідеалу таких, як пояснення, доказ, системність, елементаризм тощо; давати можливість описати й аналізувати об'єктивно необхідні стадії наукового дослідження феномена політичного ідеалу; відповісти на три основні запитання будь-якого дослідження: а) яка його загальнопринципова конструкція; б) які його іманентні джерела саморозвитку; в) яка його система зв'язків з іншими ідеалами; визначити закони і закономірності, яким підпорядкований розвиток досліджуваного феномена; зазначити сферу застосування знань про ідеал; сприяти рефлексивно-критичному перегляду поняттєво-категоріального апарату, що використовують соціально-політичні науки при вивченні феномена політичного ідеалу і т.д. На цій основі практична політика могла б більш успішно, більш компетентно здійснювати свої функції в суспільстві, досягати тих або інших політичних цілей.

У цілому історичний аналіз еволюції політичного ідеалу, на наш погляд, поставив, завдання проведення класифікації політичних ідеалів, що фіксувала б їхні сутнісні сторони, тобто, фактично дозволила б виділити власне політичний ідеал із усього різноманіття ідеалів. Звертання до його природи, виділення його соціального суб'єкта обумовили і виділення специфічних функцій ідеалу, реалізація яких може бути найважливішою умовою перетворення політичного ідеалу того або іншого мислителя в політичний ідеал якоїсь значної групи суспільства, а то і всього суспільства в цілому.

Але оперуючи поняттям "політичний ідеал", слід, насамперед, визначитись з тим, що насправді мається на увазі. Під політичним ідеалом

можна розуміти і форму державного правління, і форму державного устрою, і певний політичний режим. У дане поняття можна включити також і особистість державного діяча, вихід із певної політичної ситуації тощо. Тобто, потрібно підкреслити, що поняття "політичний ідеал" досить колоритне за своїм змістом.

При дослідженні процесу його еволюції в історичному аспекті виникає необхідність конкретизувати найбільш важливі елементи політичного ідеалу, більш того – дати йому більш повне визначення. Необхідність у цьому обумовлена тим, що протягом тривалого історичного процесу політична думка вводила розмаїття системи понять, а історична практика зазначала необхідність більш поважного відношення до їх "автономії". Цю "автономію" надбали певні форми політичного режиму (авторитарний, тоталітарний, ліберальний, демократичний); державного правління (монархія, республіка); державного устрою (унітаризм, федерація, конфедерація). Досліджено історичну сутність і зміст понять "політична культура", "політична діяльність", "політичне лідерство" тощо. З'явилися технології здійснення політичної влади в цілому, що самі по собі можуть вважатися за політичний ідеал. Тому, немає необхідності докладно зупинятися на етапі визначення ідеалу, а слід вказати на детальне дослідження його сутності. Так, наприклад, в працях В. Баркова "соціальний ідеал представляє собою абстракцію дуже високого ступеню. Це уявний образ соціального об'єкту, котрий, відповідаючи корінним інтересам і актуальним потребам людей, функціонує у формі ідеї досконалості, вищої та кінцевої мети. Одночасно ідеал виступає для людини певною вказівкою для предметно-практичної діяльності, спрямованою на досягнення цієї мети. Ідеал втілює у собі єдність емоційного – відчуття бажаного та небажаного, інтелектуального – поняття досконалого та недосконалого, і вольового – альтернативу належного сущому".

Отже, вихідним пунктом, на наш погляд, має стати вказівка на зв'язок між змістом ідеалу і мірою досконалості предмета, що розвивається. Ідеал не є якоюсь довільною побудовою. Це оформлена на певній соціальній і гносеологічній основі воля, це – мета, що інтегрує людей організаційно. Ідеал завжди виявляється в діяльності людей. І ставлення до нього – це сторона практичної діяльності людей.

Водночас, у процесі своєї подальшої еволюції, політичний ідеал насичується новими категоріями, доповнюється виявленими якісно новими принципами, не властивими певному періоду історії. Все це з необхідністю окреслює поле дослідження, у центрі якого виявляється родове поняття політичного ідеалу, проблеми його істинності, досяжності, необхідності і можливості.

Таким чином, політичний ідеал є відображенням об'єктивної реальності, тих його ознак і тенденцій, що виходять із закономірностей і корінних можливостей розвитку суспільства. Тому можна цілком погодитися з Д. Черкашиним, котрий відзначав, що ця особливість ідеалу відрізняє його від таких категорій як уявлення, сприйняття, судження, розуміння і т.д. Останні характеризуються відбивною спроможністю, у той час, як у

процесі еволюції політичного ідеалу можна спостерігати його прямий взаємозв'язок із пізнанням, як відображенням дійсності, спонукальними мотивами і практичною діяльністю людей. Цілком очевидно і те, що політичний ідеал межує із категоріями "інтерес", "мета", "потреба" і ін. Ув'язуючи перераховані категорії між собою, він визначає ціннісне ставлення людей до дійсності, володіє суттєвою направляючою спроможністю до досягнення певної мети. Тому одним з основних питань, що постає у зв'язку з проблемою політичного ідеалу, є питання про його гносеологічний базис.

Загальною теоретико-пізнавальною основою політичного ідеалу є здатність свідомості до випереджаючого відбиття і передбачення в ньому результатів людської діяльності, що у найбільш яскравому вигляді виявляється у вищій формі теоретичного освоєння дійсності – в ідеї. Ідея – це форма відтворення реального світу в інтелекті людини і засіб впливу самої людини на свій же практичний досвід із метою перетворення реальності. З найбільш древніх часів ідеї, як правило, виконували триєдину задачу: вони узагальнювали практичний досвід; сприяли відтворенню різноманітних форм реальності; відображали реальне в ідеальному. Дійсно, якщо поняття являє собою лише форму знання про об'єкт, ідеальний образ останнього, то, як вважає П. Коплін, – "в ідеї об'єктивно піднімається до рівня цілей і прагнень суб'єкта, створений об'єктивно-істинний образ стає його внутрішньою потребою, тим, що він повинен внести у світ за допомогою своєї практичної діяльності". Про співвідношення ідеального і реального у свій час вишукано висловився видатний мислитель першої половини ХХ сторіччя С.Франк: "Справжній реаліст не той, хто бачить лише те, що безпосередньо стоїть перед його носом; навпаки, він здебільшого приречений бути доктринером, тому що бачить не широкий Божий світ, яким він є насправді, а лише маленький і штучний світ, обмежений його інтересами й особистим становищем; справжній реаліст – той, хто вміє, піднявшись на висоту, оглянути широку далечінь, побачити реальність у її повноті й об'єктивності". Отже, ідеали не настільки непримиренні до реальності, як це може здатися на перший погляд.

І.О. Суров, студ., КНУТШ, Київ

ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ КОНСЕРВАТИЗМУ

Ідеологія консерватизму розглядається як один з найважливіших структурних компонентів сучасних політичних ідеологій. Термін "консерватизм" з'явився від латинського "conservo" – зберігати, охороняти. Засновники консерватизму протиставляли висунутих європейським Просвітництвом щодо Великої Французької Революції ідеям індивідуалізму, прогресу, раціоналізму та погляду на суспільство як на органічну й цілісну систему. Реалізація даних ідей, на їх думку, несла б за собою руйнацію успадкованих традицій, моральних та матеріальних цінностей. Характеризуючи суспільство, як альмагаму інститутів, норм, традицій та звичаїв, що беруть свій початок з давньої історії. Існуванню цих інститу-

тів слід надати перевагу над будь-якими теоретичними схемами, якими б досконалими вони не були з раціональної точки зору.

Консерватизм від початку існування обстоював "охоронну" ідеологію, призначену для захисту старих феодальних порядків від свободолюбних домагань буржуазії, що зароджувалася, і всього "третього стану". Сучасний консерватизм має, однак, істотні відмінності від "природного" традиціоналізму. Ознаками консерватизму є неприйняття егалітаризму в будь-яких формах його прояву. Нерівність (як у матеріальному, так і в соціальному сенсі) для консерваторів -явище природне [Консерватизм как течение общественной мысли и фактор общественного развития (Материалы "круглого стола") // Полис. – 1995. – № 4].

Господь, вважають вони, наділив людей різними здібностями і різною долею. Звідси випливає, що прагнення до рівності вносить дисгармонію в суспільне життя і порушує внутрішню єдність суспільства. Разом з тим консерватори – рішучі супротивники індивідуалізму, вважають, що ідеалом є господарська єдність, у якій кожен суб'єкт повинен усвідомлювати себе частиною органічного цілого. Основним (кінцевим) стимулом економіко-політичного життя в суспільстві має стати не матеріальне багатство, а усвідомлення виконання ним християнського й громадського обов'язку, високих зобов'язань перед державою.

Державі ідеологи консерватизму відводять дуже важливу роль. Вони залишають за нею право активного втручання в економічну та в усі інші сфери життя в ім'я національних інтересів. Ідеалом соціально-економічного устрою консерватори вважають корпорацію, у якій кожна людина в ієрархічно побудованій системі знаходить гідне місце [Консерватор: эксперт, гражданин, правитель. Государство, общество, частная жизнь, познание. "Круглый стол" // Вестник МГУ. Сер. 12: Политические науки. – 1995. – № 4].

Сучасний консерватизм значно трансформувався у своєму розвитку й відійшов від традиційної "охорони" минулого. Першим його кроком на шляху такої еволюції було визнання неминучості й навіть добродійності реформ, якщо вони не пов'язані з ризиком соціально-економічних і політичних потрясінь. Однак погляди консерваторів на реформу принципово відрізняються від поглядів лібералів і соціалістів. Консерватори вважають, що в проведенні реформ слід виявляти найбільшу делікатність і обережність, щоб не завдати непоправної шкоди природному розвитку подій. Результатом такого розвитку є історично сформовані інститути влади, що мають право на життя доти, доки не буде доведено протилежне.

Неоконсерватизм є реакцією з боку ліберальних технократів і власників на появу альтернативних пізньому капіталізму ідеологій лівого і правого напрямів. Однак ця реакція могла бути дійовою лише за умови, якщо одночасно здійснювався синтез ліберально-технократичних ідей та концепцій, що висувалися "альтернативістами". Неоконсерваторам вдалося здійснити такий синтез. Американські неоконсерватори мали рацію, коли зазначали, що неоконсерватор – це ліберал, який визнає значення традицій та соціокультурних чинників суспільного розвитку.

Звідси виникає своєрідне сполучення в неоконсерватизмі: ліберально-технократична прихильність прогресу, свободі, традиційним цінностям (сім'ї, культурі, моралі, порядку, почуттю обов'язку) [Коваленко В.И., Костин А.И. Политические идеологии: история и современность // Вестник московского университета. Серия 12. – 1997. – № 2. – С. 45–75].

Особливу роль у поступальному розвитку країн Заходу неоконсерватизм відіграв на початку 90-х років. На відміну від 80-х років цей період характеризувався орієнтацією на проблеми освіти, культури, якості життя. Зміцнення позицій **неоконсерватизму** в науці та ідеології відбувається одночасно з посиленням відповідних ідей та настроїв у політичному житті.

Таким чином, консерватизм не заперечував ідею суспільного прогресу, але тлумачив його як зміну, що не порушувала "принципів гуманності й моральності" та не спричиняла анархії. Розвиток суспільства мав бути безпечним як для окремої людини, так і для всього суспільного організму. Консерватори стверджували пріоритет соціального над індивідуальним, доводячи, що вихідним пунктом роздумів про природу людини, суспільства й держави має бути громадянське суспільство в цілому, а не окремих індивідів [Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія. – К.; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.].

Не дивлячись на відмінність між різними напрямками консерватизму, одним з основних його пунктів, було та є невизнання природної та соціальної рівності. Неоднорідність консерватизму як ідеології виявляється в декількох його різновидах. Найчастіше виокремлюють три течії в консерватизмі: традиціоналізм, лібертаризм та неоконсерватизм. Традиціоналісти робили ставку на збереження соціальних засад і дотримання моральних традицій, лібертаристи – прихильники ідей анти етатизму та ставили інтереси особи над інтересами колективу, також заперечували можливість державного втручання в економіку. Неоконсерватисти ж визнавали необхідність державного втручання в економіку та у соціальну сферу, але зауважували про необхідність обмеження можливості такого впливу.

Отже, можна зробити висновок, що політичний консерватизм є опозицією радикальним способам мислення і дії. Консерватизм не терпить не так змін, як загальних принципів; його стратегія – виходити з конкретних цілей у конкретних ситуаціях. Зазначені політичні завдання сучасної держави консерватизм прагне розв'язувати у контексті конкретності, обмежуючи діяльність безпосередньо даним.

**О.І. Ситник, канд. політ. наук, доц.,
Луцький національний технічний університет**

МІФ В ПОЛІТИЧНІЙ ІДЕОЛОГІЇ

Поняття "ідеологія" як соціальний феномен виникла в ХІХ столітті і, насамперед, означало лише певну сукупність ідей. Такий підхід відображав реалії та риси, характерні для цього століття.

По-перше, феномен ідеології сформувався під впливом і участю європейської науки. Відповідно, ідеології претендували на наукову раціональність.

По-друге, поява ідеології була немислима без нового відчуття тотальності історичного процесу. Дане відчуття лягло в основу понять еволюції і прогресу.

По-третє, ідеологіям з самого початку була приписана чітка функція – здійснення взаємозв'язку між владою і народом. Цей взаємозв'язок здійснювався тільки там, де були присутні інститути представницького правління.

Четвертою характеристикою ідеології була денотативність, тобто співвідношення положень кожної ідеологічної доктрини з певними реально існуючими соціальними феноменами.

Таким чином, ідеології були науково-раціональними, тотально-історичними, денотативними.

У науковому плані неможливо обійти ідеологію, досліджуючи та узагальнюючи взаємодії на рівні суспільної свідомості, соціальних відносин і колективної поведінки. Разом з тим, саме ідеологія конкретизує основні ідеї, що використовуються для оцінки існуючої політичної системи та політичних відносин, для їх можливого вдосконалення чи суттєвих змін. За допомогою ідеології стає можливим об'єднання соціальних груп на підставі спільних політичних цінностей і переконань. Ідеологія є способом орієнтації в політичному середовищі. Водночас вона певним чином "уніфікує" свідомість, ідеї, а відтак суттєво впливає на спосіб життя і поведінку громадян.

Втілення у політичну науку альтернативного поняття політичного міфу проходило ті ж стадії, що і поняття ідеології. Ж. Сорель, першим із теоретиків використав поняття політичного міфу, трактував його таким же чином як Д. де Трасі трактував ідеологію. І той і другий помітили в політичному житті нове явище, дали йому попереднє, саме загальне визначення, яке відображало ті його форми, які воно в даний момент приймало.

Ідеологія лише як раціональна конструкція недостатня для успішної реалізації політики, досягнення політичних цілей. Потреба сучасної людини в цілісному і зрозумілому баченні світу породжує міф. Привабливість тієї чи іншої ідеї, ступінь її сприйняття суспільством прямо залежить від рівня її міфотворчості. Саме вона полегшує сприйняття закладених в ідеологію змістів за рахунок ірраціональності. Ідеологія є своєрідним результатом соціокультурної міфотворчості і її успіх значною мірою залежить від рівня цієї творчості.

Міф – це узагальнене осмислення дійсності, при якому уявлення, образ співпадають із самою дійсністю, причому міфологічне осмислення чогось не потребує ніяких доказів та обґрунтувань фактами, навпаки, воно саме "зверху" дає пояснення суті та причин різноманітних явищ. Основне і по суті, єдине, що характерне для будь-якого міфу, це те, що він – доповідь, яка сприймалася за правду, якою б неправдоподібною вона не була. В такому випадку очевидна суть міфу як творчості: міф – це така творчість, при якій фантазія сприймалася за реальність.

Міф – це форма духовно-практичного освоєння дійсності, специфіка якої виявляється в перекодуванні свідомістю фактів реальності, в тому, що події і явища дійсності моделюються в іншій, відмінній від реальності площині. В цьому плані процес міфотворення характеризується двома рисами: присутністю практичного аргументу і наявністю ілюзорного, уявного компонента. Міфу властиві такі риси, як все загальність, загально визначеність, цільність і єдність всіх елементів, простота. Маючи такі характеристики міф з реального, суперечливого, складного, неоднозначного світу створює придатний для життя, єдиний, цілісний Всесвіт.

Сучасний міф локалізується в соціальній сфері, складність та специфіка якої при необхідності порядкує та відтворює міфи і саме тут їх функціональні особливості проявляються найбільш вразно та значимо. Об'єктом соціального міфу є наявне соціальне буття в його цілісності, вся сукупність життєдіяльності індивідів, прагнення, надії, бажання соціальних суб'єктів. Як особливий соціокультурний феномен, соціальний міф характерний для всіх етапів розвитку суспільства, він постійно відтворюється масовою відомістю і є складником духовних універсалій різних історичних періодів.

Міф як генетична основа ідеології надзвичайно важливий для політики. Міфологічна реальність досить подібна до політичної. Важливою передумовою виокремлення різних ознак ідеології та міфології є виокремлення ними набору певних символів, а відтак створення символічного поля політики. Власне, ідеологія і міф самі є формами символізації політичного простору.

Ще одним сприятливим чинником для перемоги міфології над ідеологією за сучасних обставин стає розширення віртуального простору. З появою новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій цей процес набув нових ознак: віртуальне середовище виокремилосся в структурі політичних комунікацій.

Міф актуалізує дещо призабутий жанр соціально-політичної утопії, що максимально зближує політичну міфологію і політичну ідеологію у пошуку оптимальних моделей політичного, а відтак соціального порядку. Оптимальна модель соціально-політичного порядку уможлиблювала б гармонійне поєднання цінностей різних поколінь, особистісних та суспільних інтересів. У такому значенні політична міфологія виступає, як засіб моделювання нового образу політичної реальності, який може втілитися в концептуальних положеннях нової політичної ідеології.

Відродження міфу можна пояснити незадоволеною потребою сучасної людини в цілісному погляді на світ, особливостями кризової свідомості. Міфологічні образи глибоко вкорінені в масову психологію. Міф виростаючи з минулого, переносить з допомогою утопії перетворений багатовіковий колективний досвід через архетипи в майбутнє.

Особливість перехідних процесів в Україні полягає в тому, що досі немає ґрунтовно виробленої і послідовно здійсненої стратегії руху до якісно нового етапу суспільства. Реалістичний суспільний ідеал міг би дати могутній ідеологічний імпульс консолідації людей, які творять спільне майбутнє.

У зв'язку з цим перед соціальними науками постає завдання виявлення та вивчення нових ціннісних структур, аналізу макроідеологічних та ціннісно-адаптованих процесів, які відбуваються в соціумі, дослідження та прогнозування ситуації, пов'язаної з переходом суспільства від одних соціальних ідеалів до інших.

В.М. Сирій, студ., КНУТШ, Київ
vasyl_siryj@ukr.net

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТЬ "ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА" І "ПРАВЛЯЧИЙ КЛАС". ДИВЕРГЕНЦІЙНИЙ І КОНВЕРГЕНЦІЙНИЙ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

Останніми роками в науковій літературі розгортаються дискусії щодо визначення понять "політична еліта", "політичний клас", "правляча еліта" тощо. Прикладом цього можуть слугувати матеріали диспутів нещодавнього міжнародного "круглого столу" на тему: "Політичний клас в сучасній Україні..." в межах Фестивалю науки організованого НАН України.

Критеріїв відбору претендентів, наприклад, до групи, що може бути названа "політичною елітою", з одного боку, існує немало, а з іншого – всі вони такі суперечливі, що за бажанням наповнення поняття може змінюватися як за змістом, так і за масштабами. Окрім того, нечіткість підстав, за якими дають визначення, зумовлює ситуацію, коли різними найменуваннями користуються для позначення того ж концепту, а різні концепти позначають тим самим найменуванням.

Автор цієї статті вважає, що всі термінологічні поняття політичного елітизму мають право на науково-дослідницьке життя, проте кожна з цих дефініцій повинна мати зрозуміле змістовне тлумачення. Останнім часом простежується тенденція підміни поняття "політична еліта" словосполученням "політичний клас", а також ототожнення більшістю вченими змісту термінів, що їх ввели В. Парето і Г. Моска (відповідно "політична еліта" та "правлячий клас"), та їхні наступники. Так, наприклад, російський політолог О. Соловйов зазначає, що саме акцент на "індивідуальних якостях осіб, які володіють інтелектуальною, звичаєвою чи будь-якою ще перевагою над іншими і саме на підставі цього належать до елітарних кіл", дозволяє вважати В. Парето засновником так званого аристократичного (ціннісного) напрямку в елітології, що розходить з, умовно кажучи, функціональним Г. Моски, котрий розглядає еліту як "групу управлінців, які виконують певні соціальні обов'язки" [Моска Г. Правящий класс // Социологические исследования. – 1994. – № 10. – С. 189]. Як бачимо, російський дослідник ігнорує те, що Г. Моска, аналізуючи "правлячий клас", не мав на увазі зміст того феномену, поняття чого вкладає у термін "політична еліта" В. Парето.

Правлячий клас, як його визначав Г. Моска, об'єднує всі владні структури та інститути держави, суспільно-політичні рухи і партії, що програмно й ідеологічно формують владу (своєрідна професійно-компетентна аристократія). Тут акцент робиться на формальному статусі.

У той час, В. Парето наголошував на суспільно-ціннісному вимірі, тобто на загальносуспільному визнанні статусу, заслуг, авторитету людини, групи людей; це суспільна оцінка, але не формальний соціальний статус. Скажімо, з двох міністрів одного уряду, одного можна визнати представником еліти, а інший так і залишиться простим "міністром" [Цит. за: *Тощенко Ж.Т.* Еліти? Клань? Касты? Клики? Как назвать тех, кто правит нами? // Социологич. исслед. – 1999. – № 11. – С. 124]. Це і є прикладом відповідно "політичної еліти" (а саме "правлячої") і "правлячого класу". Дж. Сарторі вважає, що "особа не тому перебуває нагорі, що наділена владою, а навпаки: вона наділена владою та перебуває нагорі тому, що заслуговує на це" [*Сарторі Дж.* Вертикальная демократия // Полит. исслед. – 1993. – № 2. – С. 83].

Таким чином, політичний клас – правляча й політична еліта, політичні лідери, політичні партії та рухи, адміністративно-управлінські структури загальнодержавного і регіонального рівнів, тобто всі, хто професійно (чи за "покликом") задіяні в політичному процесі, але аж ніяк не "всі прошарки населення, які більш-менш активно діють у політичних процесах суспільства" [*Пахарев А.* Політико-управлінська еліта України // Політичний менеджмент. – 2008. – Спецвипуск. – С. 17]. У контексті цього політичну еліту можна визначити як лише певна саморегульована частина більш широких елітарних верств суспільства, а також найвища ієрархічна складова політичного класу, в яку входять найбільш суспільно визнані й авторитетні представники політико-владної сфери суспільства, не виключаючи й опозиції; правлячий клас: ті, хто на даному етапі реально володіє владою; правляча (владна) еліта: авангардна частина правлячого класу. Зрозуміло, що цей ряд категорій не претендує на абсолютну істину і скоріше є спробою визначити методологічний контекст дослідження.

Розвівши за змістом поняття "політична еліта" і "правлячий клас", аж ніяк не слід вважати, що критерієм визначення одного є ціннісний аспект, а іншого функціональний. Кожне з вищезгаданих понять містить ці аспекти, що знаходяться у діалектичній єдності. Ціннісні складові суб'єктів "політичної еліти", як і правлячого класу, оціночні судження про них, пов'язані з функціональним змістом їхньої діяльності. Тобто, політична еліта – поняття з багатоаспектним змістом, і саме єдність функціонального, ціннісного та діяльнісного (практичного) аспектів змісту сприяє розумінню її політично-культурного змісту загалом, а не лише, наприклад, інституційно-статичного, що розгортався через абсолютизацію функціонального аспекту представниками функціонального підходу. Тим часом, саме зміст даних аспектів, особливо їхній взаємозв'язок, знаходить слабе відображення в науковій свідомості, в силу чого ще часто формується односторонній погляд у вигляді того чи іншого підходу у визначенні й інтерпретації понять "політичної еліти" та "правлячий клас", що започаткували послідовники В. Парето і Г. Моски.

Отже, в розумінні єдності функціонального, ціннісного та діяльнісного аспектів змісту, знаходять найбільш повне відображення й поєднання політико-психологічний, соціально-культурний, філософський та інші

аспекти знання про політичну еліту. Функції політичної еліти є відображенням її сутності, неодмінною складовою якої є ціннісно-орієнтаційний компонент. Водночас, цінності є онтологічним відображенням її функціонального аспекту. Це, по-перше, дозволяє подолати однобічність у визначенні критеріїв понять "політична еліта" і "правлячий клас", по-друге, допомагає здійснити завершений аналіз кожного з цих термінів окремо, оскільки вони є близькими, проте не тотожними за змістом.

***В.В. Сорокін, здобувач,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини, Київ***

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Для багатьох теорій походження держави та становлення державної влади характерне тлумачення первинної потреби у виникненні державних інституцій саме в термінах необхідності впорядкування та регулювання відносин між окремими індивідами та їх групами. Зазначений процес впорядкування суспільних відносин визначається як владний вплив держави на суспільство, який, в свою, чергу, визначається поняттям управління. При цьому важливим моментом, на якому варто особливо наголосити, є те, що державне управління в теорії походження держави Т.Гобса, Д.Локка, Ш.Л.Монтеск'є та Ж-Ж.Руссо, визначається не як одна з функцій держави, що існує поряд з такими функціями, як законотворення та здійснення правосуддя, а як вихідний спосіб взаємодії державної влади і суспільства..

Практично у всіх без винятку теоріях генези державної влади специфічною властивістю державного управління, здійснюваного органами виконавчої влади порівняно з законодавчою діяльністю, є те, що воно має постійний характер. Тому основною причиною, яка послужила підставою для ототожнення державного управління з діяльністю саме виконавчої влади, виступило наступне: оскільки державна влада, що управляє, за визначенням, існує постійно, то їй має відповідати і постійно діюча система органів влади. А такою системою державних органів є саме органи виконавчої влади, оскільки всі перелічені у цьому підрозділі мислителі вважали, що законодавча влада діє лише тоді, коли виникає потреба у прийнятті нових законів, чи зміні діючих положень чинного законодавства.

При цьому для переважної більшості проаналізованих концепцій генези державної влади є справедливою теза, що ступінь розвитку державного управління виступає чітким індикатором рівня сформованості державної влади. У цьому плані "найкраща" державна влада, у переважній більшості випадків (це справедливо для політико-правових теорій походження і розвитку держави Д.Локка, Т.Гобса, Ш.Л.Монтеск'є), визначається такою, якій відповідає найбільш досконала система державного управління. Сказане дозволяє зробити обґрунтований висновок про ключову роль і значення державного управління в процесі генези державної влади.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ "ПОЛІТИЧНИЙ РЕГІОН"

Серед наукових досліджень регіональних процесів територія постає як важлива властивість політичного та соціального життя, адже саме вона визначає межі політики та соціальної взаємодії. Територіальна організація політичного простору є визначальним фактором у вирішенні усього спектру проблем, пов'язаних з регіональними процесами. Оскільки переважна більшість суспільно – політичних явищ структурована та обмежена простором, саме простір виступає одним з основних факторів, що чинить вплив на формування та функціонування політичних систем.

Основною просторовою спільнотою, домінуючою системою, що організує політичні процеси, вважалась до останнього часу держава – нація. Проте, за останній час під впливом, з одного боку, інтернаціоналізації, з іншого, – локалізації суспільного життя система національних держав "розмивається", відбувається процес передання частки суверенітету на наддержавний і субнаціональний рівні.

Перетворення викликані планетарною глобалізацією та регіональною інтеграцією, скорочують можливості національних урядів з контролю за внутрішньополітичною ситуацією. Наслідком глобалізаційних процесів є обмеження ролі держави через зміцнення і прямих вихід на міжнародну арену окремих *регіонів*, які все більше розширюють свою транскордонну активність.

Кожна із наук, розглядаючи поняття "регіон", використовує власну специфічну джерельну базу, адекватні методичні й методологічні принципи ведення наукового пошуку. Це проявляється у практиці багатозначного використання поняття "регіон", яке є узагальнюючим і трактується по-різному в залежності від мети дослідження.

Відповідно до даного підходу "регіон" – це категорія, яка включає в себе ряд основних ознак – певну територію, населення, спільність історії, природних умов, розв'язуваних проблем. Усе інше залежить від тих завдань, які вирішує дослідник. Якщо він більше зацікавлений у вивченні економічних аспектів, то буде тяжіти до розгляду регіону через призму наявних там господарських зв'язків, у тому разі коли більш важливим є політичний вимір, то регіон аналізується насамперед відповідно до функціонального та політичного змісту [*Бусьгіна І. Настоящее и будущее "Европы регионов" // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 9. – С. 78–86*].

Класифікація регіонів за різними ознаками є умовною і пов'язана з існуванням територіальної диференціації. Втім, в умовах глобалізації традиційне дослідження регіонів тільки з позиції розміщення продуктивних сил втратило свою актуальність і є проблематичним. У регіонів з'являється можливість самостійного виходу на міжнародний рівень, світові ринки, повільно збільшується ступінь їх відкритості.

В сучасних умовах регіон формується як самостійний суб'єкт політики, що передбачає конституційні засади, статус автономії як складової

частини держави з відповідною організаційною інституціональною системою та повноваженнями, децентралізовану систему влади та управління, яке здійснюється на основі принципу субсидіарності, у формі партнерства держави та регіону.

У дослідженні проблем регіональних політичних процесів ключовим є поняття "політичний регіон" [Барзилов С., Чернышов А. Регион как политическое пространство // Свободная мысль. – 1997. – № 2. – С. 3]. Із погляду суб'єкта політичного процесу "регіон" можна розглядати, поперше, як об'єкт державного управління з єдиним територіальним простором, що вирізняється певними ознаками (географічними, економічними, історичними, етнічними та іншими) і як адміністративно-територіальну одиницю. По-друге, регіон визначається як організований у просторі суб'єкт прийняття політичних рішень, який виступає як суб'єкт самоврядування та самостійний фактор політичного тиску.

Більшість регіонів містять у собі певною мірою елементи обох позицій. Тому можна вважати, що регіон – частина політичного простору, що вирізняється особливою політичною організацією та наявністю особливо політичного інтересу, тобто, природа політичного регіону інституційна і перебуває в галузі політичної самоорганізації простору. Суб'єктність регіону виявляється в декількох варіантах:

- регіон як територіальна спільність – це базовий рівень суспільства, виявляє себе завдяки постійному населенню адміністративно – територіальній одиниці;
- партнерство держави і регіону (передбачає відсутність ієрархії);
- регіон як суб'єкт господарської діяльності завдяки органам державної влади і місцевому самоврядуванню, що функціонують на його території [Шилов В. Три подхода к понятию "регион" // Регион. – 1997. – № 4. – С. 50].

В умовах трансформації сучасних політичних систем, кризи держав – націй, поширення інтеграційних та глобалізаційних процесів все більше уваги привертає до себе регіон, який виступає як самостійний актор політики, здатний представляти власні інтереси. Регіон починає відігравати більш важливу роль у національному та наднаціональному політичних процесах. Регіон є унікальним утворенням, що в умовах глобалізації здатний відстояти свою самотність. На рівні регіону відображаються ті ж макропроцеси, що відбуваються у державі. Використання методологічного інструментарію політичної регіоналістики допомагає краще з'ясувати особливості перебігу цих процесів, дослідити особливості відносин у системі "центр – регіон" та специфіку регіонального управління.

Таким чином, згідно з дослідженням поняття "регіон" визначається як територіальна одиниця в існуючих адміністративних межах (областях) та характеризується такими рисами: комплексністю, цілісністю, спеціалізацією, керованістю, тобто наявністю політико-адміністративних органів управління. Сутнісні характеристики поняття "регіон" здебільшого визначаються параметрами, що відображають ту чи іншу галузь конкретного соціального життя.

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМ

Економічна система – це форма організації виробництва, розподілу та обміну товарів і послуг. Марксизм це визначає як спосіб виробництва. Проте реальний стан розвитку економічних систем не завжди збігається з ідеями і теоріями. Так, капіталізм іноді визначають не тільки як економічну систему, але і як ідеологію. Вона визначає переваги приватної власності, конкуренції і стверджує, що досягти загального благоденства можливо в умовах збезпечення власних інтересів кожним суб'єктом.

Класифікація національних моделей економічних систем: ліберальна ринково-капіталістична модель економічної системи, патерналістська модель (регульований корпоративний капіталізм) економічної системи (на прикладі Японії) ; німецька модель соціального ринкового; скандинавський соціалізм (соціал-демократична модель); національної моделі економічного дирижизму (на прикладі Франції); розвиток економічних систем постсоціалістичних країн Східної Європи; економічної системи Російської Федерації; соціалістичний капіталізм як модель економічної системи (на прикладі Китаю); специфіка державно керованої економіки країн Південно-Східної Азії; плюралізм економічних систем країн, що розвиваються.

Теорія соціалізму розглядає її як систему цінностей, теорій і переконань, а також спосіб організації економічного життя для реалізації цінностей. В порівняльній політології дослідники приділяють увагу перевагам та недолікам економічних систем.

Індивідуалізм – принцип примату індивіда над соціальною групою, колективом. За класичним лібералізмом визначення суспільства повинно включати тих суб'єктів, які складають суспільство (за М.Тетчер "немає такої речі як суспільство"). Люди здійснюють діяльність за власними інтересами, спираються на власні сили. Вони не зобов'язані суспільству своїми талантами та навичками.

Колективізм – протилежне поняття, виходить з колективних дій, бажання. Це здатність досягати результатів колективними, а не індивідуальними зусиллями. Соціальні групи – це реальні політичні утворення, тому що в природі людини закладена соціальна сутність. Такий погляд властивий соціалістичним поглядам через увагу до соціальних класів, а також фемінізму через гендерні категорії. Погляд властивий націоналізму та расизму. Іноді колективізм поєднують з етатизмом, хоча зв'язки несуттєві.

Протягом двохсот років відбувалися економічні дискусії щодо двох протилежних систем – капіталізму і соціалізму. Відмінності між ними визначили спектр політичних позицій і поглядів. Дискусія зводилась до вибору – "хто не за соціалізм, той за капіталізм". "Ліви" при цьому схилялись до соціалізму, "праві" нічого не мали проти капіталізму. Обидві системи сприймалися полярно протилежними.

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Вивчення електоральної поведінки – один з центральних напрямів політичної науки. Саме пріоритети виборців є одним з ключових факторів, які формують у наш час державну політику, а з подальшим поширенням тенденції демократизації, що властиве світовому політичному процесу, значимість цієї детермінанти буде ще більше зростати. У зв'язку з цим на сьогодні електоральна поведінка громадян України вивчена ще недостатньо, становлення ж демократії в країні об'єктивно вимагає всебічного дослідження цього питання. В сучасній політичній психології прийнято розрізняти раціонально-інструментальний, соціологічний та соціально-психологічний [Голосов Г.В. Поведение избирателей в России: Теоретические перспективы и результаты региональных выборов // Полис. – 1997. – № 4. – С. 44–56] підходи до аналізу електоральної поведінки. Психолог Г. Дилигенський [Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология. – М.: Новая школа, 1996. – С. 294] до цих підходів додає ще один, який можна вважати надбанням засобів масової комунікації, а саме маніпулятивний підхід.

Підхід раціонально-інструментальний репрезентують Е. Даунс та Г. Хімелъвейт. Вони розглядають виборця як "раціонально діючу людину" та як "споживача. Такий виборець здійснює свій вибір, не зважаючи на настановлення та вплив об'єктивних факторів, а діє, лише рефлектуючи (раціонально осмислюючи) політичну ситуацію, керується власними інтересами. Відстежуючи виборчі кампанії, автори зазначають, що такий виборець оцінює реальні кроки претендента, його досягнення, програмові позиції конкуруючих партій чи кандидатів з точки зору тих вигод, які він отримує у випадку перемоги тієї чи іншої. При цьому він (виборець) вираховує, наскільки один із можливих варіантів вигідніший для нього. Отже прихильники раціонально-інструментального підходу розглядають електоральну поведінку як вибір, детермінований політико-ідеологічними уявленнями, партійними уподобаннями раціонально діючої, рефлексуючої особистості.

Соціологічний підхід розробляли П. Лазарсфельд, С. Липсет, С. Рокан, Р. Престус, Б. Берелсон. Вони вважали, що провідною детермінантою формування партійних систем та поведінковим проявом особистісних симпатій до них є розподіл за статевою, етнічною, соціальною та конфесійною належністю, тобто соціально-статусна обумовленість політичного вибору індивіда. Емпіричні дослідження, проведені цими вченими, зафіксували чітку взаємозалежність між класовою належністю та партійними симпатіями виборців. Так, представники привілейованих класів у багатьох випадках під час вибору певного політичного лідера чи групи будуть зацікавлені в збереженні правлячого режиму, стабільності чинних порядків. Представники робітничих професій зупиняють вибір на

радикальному кандидату. Тобто, як бачимо, основою соціологічного підходу в поясненні політичного вибору лежать механізми ідентифікації за ознаками гендерної, класової та статусної подібності. Соціологічний підхід відіграє важливу роль для пояснення соціальної бази певних політико-ідеологічних течій, партійних ідентитетів, дозволяє простежувати їх динаміку, однак не вирішує проблеми психологічного пояснення суті того чи того політико-ідеологічного електорального рішення. Цю прогалину заповнив соціально-психологічний підхід, який ми розглянемо трохи нижче.

Основу запропонованого Г. Дилигенським маніпулятивного підходу становлять уявлення про залежність політико-ідеологічних позицій, настановлень та орієнтацій людей як від переконуючого друкованого/електронного впливу ("обробки" засобами масової комунікації), так і від ступеня контролю електорального вибору владними інституціями, які можуть впливати на нестійкого виборця. Одну з перших спроб дослідити маніпулятивний вплив владних інституцій та ЗМІ здійснив П. Лазерсфельд 1940 року за результатами президентської кампанії в США. Дослідник вважав, що політичним маніпулюванням владні органи можуть досягти того, що, по-перше, індивіди у своєму виборі обмежуватимуться лише запропонованою ними альтернативою; по-друге, інтенсивний цілеспрямований зовнішній тиск може вплинути на електоральний вибір. У результаті проведених досліджень розробили методик, завдяки якій можна було розрізнити виборців залежно від стійкості/нестійкості їхніх ідеологічних орієнтирів. Крім того, можна було виявити причини зміни електоральних намірів під час виборчої кампанії та навіть в момент голосування. Зрозуміло, що маніпулятивний чинник не є вирішальним, якщо виборець соціально компетентний, володіє сумою відповідних знань, спроможний виокремити важливе для себе, а також те, що є радикальним, пропагандистським, ситуаційним.

Таким чином, маніпулятивний підхід дозволяє визначити два провідні типи сприймальної політичної активності людини: об'єктну і суб'єктну. Людина виступає як об'єкт, коли не може чи не прагне протидіяти впливові політичних рішень або дій суб'єктів політики (вождів, лідерів, президентів, політиків). Вона виступає суб'єктом, "коли вважає себе автором власного життя і починає активно боротися за свої соціальні права, за устрій, владу, курс і напрям соціального розвитку, які, на її думку, є найбільш прийнятними і перспективними для неї" [*Татенко В.О. Психологічна реабілітація пересічного суб'єкта політики // Незалежний культурологічний часопис "І". – Львів, 2003. – № 30. – С. 86–110*]. Зрозуміло, що таке оптимально активне ставлення до політичного життя людина формує залежно від багатьох чинників. До них можемо віднести соціально-індивідні, статусні, статеві-рольові, вікові, матеріально-статкові чинники, рівень освіченості, відповідні поведінкові навички. В однієї людини соціальні чи політичні негаразди можуть збуджувати зовнішню соціальну (політичну) активність, інша ж обирає шлях пасивної вербальної чи внутрішньої незгоди з політичними діями гравців політикуму.

Соціально-психологічний підхід, до причинників якого можна зарахувати Т. Адорно, Г. Айзенка, А. Кемпбела, Ф. Конверса, Г. Олпорта,

Е. Фромма, С. Томкінса, характеризується, по-перше, припущеннями, що певні політичні уподобання, настановлення та орієнтації зумовлюються усвідомленими чи неусвідомленими індивідуально-психологічними характеристиками. Про це влучно писав Г. Олпорт у книзі "Особистість у психології": "Існує лише кілька – можливо, з півдюжини – принципів цінностей, орієнтуючись на які я приймаю рішення. Майже кожне рішення обумовлене однією з цих цінностей" [Олпорт Г. Личность в психологии. – М.: КСП; СПб.: Ювента, 1998. – С. 107]. По-друге, на прихильність до певної політико-ідеологічної течії впливає понятійна простота чи складність когнітивного стилю людини. (Складність цього стилю характеризує людей, спроможних бачити більше різних відтінків у політико-ідеологічних позиціях, простота ж характеризує людей негнучких, догматичних, які важко сприймають нове). По-третє, існує зв'язок між політико-ідеологічними уподобаннями і домінуючим емоційним настроєм людини (за С. Томкінсом, "від того, як людина навчається відчувати самого себе й інших людей, залежить її загальний ідеологічний вибір"). По-четверте, основним фактором формування, структурування політичних орієнтацій і позицій стосовно певного політико-ідеологічного об'єкта є емоційна прихильність до тієї чи іншої політичної партії (А. Кемпбел називає її партійною ідентифікацією). Важливою інновацією цього підходу є трансляція особистісно-психологічних чи соціально-психологічних чинників на сферу політики, на політичний (електоральний) вибір. Ось як про ці чинники говорив А. Кемпбел: "Партійний вибір, який робить індивідуальний виборець, безпосередньо залежить від сили і спрямованості елементів, котрі становлять поле психологічних сил; до речі, елементи ми визначаємо як настановлення щодо сприйманих виборцем об'єктів національної політики" (під останніми автор розумів політичні партії) [Голосов Г.В. Сравнительная политология. – СПб.: Изд-во Европ. ун-та в С.-Петербурге, 2001. – С. 226].

Отже, всі перелічені підходи до дослідження феномена електоральної поведінки – і раціонально-інструментальний; і соціологічний; і соціально-психологічний і навіть маніпулятивний підхід – так чи інакше пояснюючи електоральну поведінку, торкаються питань впливу на неї механізму партійної ідентифікації. Дослідження електоральної поведінки сприяє політичній структуризації українського суспільства – консолідації соціальних груп з метою відстоювання своїх політичних інтересів. Крім того, вивчення електоральної поведінки є однією з основ розв'язання суперечностей, наявних в Україні. Водночас у країні гостро стоїть проблема перекручень істинного волевиявлення громадян, а дослідження закономірностей поведінки виборців може сприяти визначенню ступеня достовірності минулих голосувань і створенню системи запобігання фальсифікацій у майбутньому. В сучасний період проблема дослідження електоральної поведінки є досить актуальною, яка посилюється по мірі наближення чергових парламентських чи президентських виборів. Складність проблеми вивчення електоральної поведінки потребує більшій конкретизації досліджень через аналіз рівня виборчої активності окремих соціальних груп, спільнот і чинників, що на неї впливають.

ВНУТРІШНІ КОНФЛІКТИ І ТЕРОРИЗМ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

Протягом багатьох століть насилля виступало найважливішим способом вирішення гострих соціальних суперечок, їх зворотною стороною, особливо у відносинах між народами, у внутрішніх збройних конфліктах. Політикам, які не володіють моральною культурою, гуманними переконаннями, воно здається найефективнішим методом досягнення своїх цілей, оскільки здатне фізично усунути супротивника.

Повинно бути зрозуміло, що внутрішні збройні конфлікти з причин їхнього виникнення, по своїй суті і змісту можуть досить істотно відрізнятися один від одного. Той самий внутрішній конфлікт може оцінюватися по-різному, найчастіше з полярних позицій: для одних це, припустимо, визвольна війна або щось схоже на неї, для інших – збройний заколот і т.д. Тому підходити до різних внутрішніх конфліктів з однаковими мірками не можна. І це дуже важливо, тому що від того, наскільки точно буде дана оцінка тому чи іншому конфлікту, розкриті його причини й внутрішні пружини, залежить точність політичних і військових рішень військово-політичного керівництва країни і їх наслідки.

Розглядаючи проблему внутрішніх збройних конфліктів у їхньому зв'язку з тероризмом, варто поміркувати над тим, чи для всіх внутрішніх конфліктів це характерно. Очевидно, далеко не для всіх, і зрозуміло, чому: це залежить від природи виниклого конфлікту, його рушійних сил і тих цілей, які ставлять перед собою його ініціатори й керівники. Але так чи інакше тероризм у будь-яких формах свого прояву перетворився в одну з небезпечних за своїми масштабами, непередбачуваністю й наслідками суспільно-політичних і моральних проблем, з якими людство входить в ХХІ ст. Тероризм та екстремізм у будь-яких їхніх проявах усе більше загрожують безпеці багатьох країн і їхніх громадян, спричиняють величезні політичні, економічні й моральні втрати, роблять сильний психологічний тиск на великі маси людей, чим далі, тим більше забирають життів ні в чому невинних людей.

Конфліктогенний потенціал тероризму особливо виріс з 60-х років ХХ ст. У сучасних умовах спостерігається ескалація терористичної діяльності екстремістськи настроєних осіб, груп й організацій, ускладнюється її характер, зростають витонченість і антилюдяність терористичних актів. Тероризм уже набув міжнародного, глобального характеру. Ще порівняно недавно про тероризм можна було говорити як про локальне явище. У 80-90-х рр. ХХ ст він уже став універсальним феноменом. Глобалізація й усе більш широка інтернаціоналізація тероризму – це незаперечний факт, перед яким сьогодні опинилося людство. Цей феномен обумовлений розширенням і глобалізацією міжнародних зв'язків і взаємодії в різних областях.

Терористична діяльність у сучасних умовах характеризується широким розмахом, відсутністю явно виражених державних кордонів. Теро-

ристичні організації налагодили між собою тісні зв'язки на загальній ідеолого-конфесійній, військовій, комерційній та іншій основі. Можна відзначити, що міжнародне терористичне співтовариство навчилося маневрувати силами й засобами, перекидати нелегальними каналами великі кількості зброї і бойовиків. Інакше як з'явилися б на території тієї ж Чечні, у Дагестані або в російському Поволжі емісари міжнародних терористичних організацій, інструктори, проповідники і бойовики з Афганістану, Пакистану, Саудівської Аравії, Туреччини, Албанії та інших країн?

Сучасна глобальна людська ситуація на нашій планеті посилюється ростом у світі соціально-економічних і міжцивілізаційних протиріч, протистоянням між розвиненою Північчю і відстаючим у розвитку Півднем. Ці протиріччя і це протистояння не в змозі пом'якшити, тим більше – повністю нівелювати та зрівноважити, ні досягнення науково-технічної революції, ні процеси глобалізації економіки або глобальний характер інформаційно-пропагандистської сфери. Як не намагаються країни "золотого мільярда" нав'язати свої погляди іншій частині світового співтовариства і змусити її слідувати своєму прикладу, ефект найчастіше виходить прямо протилежний бажаному. Розмежування, ріст прірви між багатими і бідними країнами, верствами населення, народами ростуть. Ми спостерігаємо маргіналізацію світу, і неминучою відповіддю на все це є посилення маргінального екстремізму та міжнародного тероризму, боротьби з "невірними" і т.д. Найчастіше саме на території західних країн (США, Великобританія, Франція, Німеччина й ін.) перебувають часом найбільш радикальні з погляду їхньої ідеології, глобальних задумів і можливостей екстремістські та терористичні організації й угруповання, у тому числі й мусульманські.

Можна побачити, що сьгодні сили, які не здатні на конкуренцію, у тому числі у військово-силовій сфері, з розвиненими країнами і їхніми союзниками й партнерами, прагнуть компенсувати свої слабкості доступними їм засобами, тобто методами терору, причому терору міжнародного. "Терористи всіх країн, поєднуйтеся!" – чи не стане цей аналог відомого гасла так само популярним? Багаторічні і безкарні силові дії США та їхніх союзників проти Іраку, ціла епоха в ірано-американському протистоянні, агресія НАТО на Балканах, Близький Схід з його незатухаючими вогнищами напруженості – це далеко не всі й не останні приклади такого диктату. Така політика, нібито спрямована проти міжнародного й національного тероризму, власне кажучи сама може бути кваліфікована як міжнародний тероризм!

Виходячи зі сказаного вище, очевидно, уже повинне з'явитися розуміння того, чому внутрішні збройні конфлікти все частіше й усе більш масштабно виявляються у взаємозв'язку з міжнародним тероризмом. Міжнародний тероризм сьгодні має такі ресурси, яких може не бути в тих сил, які пішли на збройний конфлікт із владою у своїй країні. Новітній досвід Чечні та деяких центральноазіатських держав підтверджує це.

У наш час тільки для самих несумлінних і зовсім певним чином орієнтованих суспільних діячів, політиків і державних діячів якби не існує

взаємозв'язку і твердої прив'язки внутрішніх збройних конфліктів до міжнародних центрів тероризму. І до тих пір, поки в оцінці цього явища будуть існувати подвійні стандарти, тобто за кон'юнктурою, боротьбу з тероризмом буде вести вкрай складно, і зрозуміло, чому. Ми в цьому переконуємося і на російському прикладі, і на прикладах, узятих з реальної ситуації в інших країнах СНД.

Внутрішні збройні конфлікти перестануть бути небезпечними для країн і народів тільки тоді, коли буде покінчено із практикою використання цих конфліктів третіми країнами для вирішення своїх великих геополітичних та інших завдань.

О.С. Хойна, студ., КНУТШ, Київ
olgakhoina@ukr.net

МІФ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасне суспільство не може існувати без комунікативних актів маніпулятивного характеру. Виробництво та тиражування ідей важливе настільки ж, як і виробництво об'єктів споживання та засобів праці. Маніпуляція розумом людини є методом її підкорення владній еліті. Для такої мети і створюються певні міфи, котрі використовуються для пояснення, виправдання, часом навіть вихваляння певних умов життя, у яких існує певне суспільство. Саме міфи є запорукою успіху формування громадської думки для підтримки пануючої еліти.

"Міф – це певне узагальнююче уявлення про дійсність, яке поєднує моральнісні та естетичні установки, які з'єднують реальність з містикою, з вигаданим ідеалом та антиподом" [Сухова О.А. Десять міфів кресьянського сознания. – М., 2008. – С. 3]. О.А. Сухова підкреслює, що людина априорі живе у полоні своїх міфів. Однак своєрідність їх залежить від етнічної самоідентифікації, формується окремий відповідний тип міфологічної свідомості, який впливає на кожну сферу життя нації.

"Політичний міф – стійкий духовний витвір із штучно створеним уявленням про реальні соціально – політичні феномени і дії, навмисно або ненавмисно прикрашені різними припущеннями, вигадками, фантазією" [Політологічний енциклопедичний словник. – К., 2004. – С. 360]. Першу наукову концепцію політичного міфу висунув Ж. Сорель, що і ввів цей термін, розмежовуючи поняття міфу і утопії. Міф, згідно Ж. Сорелю, специфічним чином, "на рівні почуттів відбиває щирі бажання спільноти, що і є фундаментальним компонентом свідомості соціуму і окремої соціальної групи" [Сорель Ж. Размышление о насилии. – М., 1990. – С. 27]. Тобто Ж. Сорель тлумачить це поняття досить широко і невиразно як об'єднуючий і емоційно-психологічний імператив, що спонукає до дії, близький до релігійного, оскільки він заснований не на знанні, не на детерміністських схемах, а на вірі. Міф у Ж. Сореля являє собою нерозкладну соціально-психологічну цілісність, у якій виражаються прагнення, почуття, інтереси, інтуїтивна переконаність соціальної групи. Можна виділити наступні важ-

ливій складовій концепції міфу Ж. Сореля: міф не зводиться до омани, але несе в собі визначену ідеологію, здійснює функцію соціального пізнання і являється скоріше процесом, ніж станом. У зв'язку з цим з теорії Ж. Сореля випливає висновок про відносність міфу, оскільки той відповідає умовам і способам самоствердження соціальної спільноти, для кожної конкретної спільноти такі умови є специфічними, отже множинність соціальних груп припускає і множинність міфів.

Політичний міф – це статичний образ, який спирається на вірування і дозволяє впорядкувати та інтерпретувати факти і події, які приводять до збентеження, структурувати бачення колективного теперішнього і майбутнього. Міфологія виникає тоді, коли група або більша частина суспільства стикається з новими, незрозумілими та неконтрольованими ним явищами. Як правило, ці явища несуть у собі явну або приховану загрозу для втілення в реальність цілей поставлених пануючою владою.

Основними властивостями політичного міфу є:

- поліморфність – один і той же набір символів може бути присутнім у різних міфах, а одна й та ж тема міфу може мати різну направленість;
- обмеженість – міф використовує обмежену кількість символів, але можливі комбінації;
- абстрагованість – міф не співвідноситься з емпіричною дійсністю;
- фундаментальність віри – міф спирається на припущення, які не вимагають їх перевірки незалежно від істинності;
- статичність – міф не співвідноситься з історичним та соціальним часом, він живе у своєму історичному просторі.

Політичні міфи повинні мати авторитет і слугувати як моделлю реальності, так і зразком для неї в очах тих, хто в неї вірить. Однією з ознак наявності політичного міфу є той факт, що дана історія існує у кількох варіантах, які більш-менш співпадають в основних аспектах. Тобто можна говорити про існування політичного міфу, коли наявні різні історії про одні й ті ж ситуації, з участю одних і тих же героїв, які дають цим подіям приблизно однакову інтерпретацію. Політичні міфи можуть об'єднуватися в системи, якщо вони циркулюють у межах однієї соціальної групи або мають спільні елементи у змісті.

Щоб стати міфом, історія повинна бути сприйнята аудиторією як адекватно викладені факти, котрі вже визнані, або скоро будуть визнані як істинні. "Авторитет у розповіді з'явиться тоді, коли вона буде представлена у відповідній формі, відповідним розповідачем (або групою), у відповідному історичному, соціальному та ідеологічному контексті" [Флад К. Политический миф. – М., 2004. – С. 42].

Будь-який політичний міф певною мірою є технологічним, містить відбиток часу і вирішує конкретні політичні, ідеологічні, соціальні, економічні й інші завдання. Міф – культурний феномен, іманентний для історичної епохи, відповідає політичному, соціальному і психологічному дискурсам часу, є засобом самоідентифікації індивіда й суспільства. Політичний міф – система координат, за якою визначається особистість у суспільстві, певна семіотична модель, що, з одного боку, фік-

сує стан речей і спрямована на легітимацію існуючого порядку та слугує концептуальним обґрунтуванням поведінки в суспільстві, з іншого, – може бути основою рушійної оновлюючої сили, що нищить один соціальний порядок і створює інший, відповідно визначаючи нові конвенції і норми поведінки.

*Я.Р. Чайковський, асп., ЛНУ ім. І. Франка, Львів
yan.chaykovskyy@gmail.com*

ВІДНОСИНИ "ДЕРЖАВА – ЛЮДИНА" В СУЧАСНИХ ТЕОРІЯХ ЛІБЕРАЛІЗМУ

Змінна ставлення людини до цього власного створіння, а як наслідок постійна зміна самого творіння, що з одного боку намагається адаптуватися до постійно змінних основ, а з іншого – втягнути людину в свої рамки, тим самим намагаючись забезпечити собі максимальне довголіття, завжди спричиняє внутрішній конфлікт з ним.

Держава, її суть, структура і повноваження виходять не передній план, тільки постає питання про зміну функціонування будь-яких суспільних інститутів – чи громадянського суспільства, чи економічної сфери, чи науково-культурного розвитку, та й навіть морального визначення самої людини.

Держава стає специфічною формою діалогу між людиною та людиною, посередником, що вбирає в себе і зберігає людські особливості. Характеризуючи функції держави, сучасні ідеологи лібералізму чітко розділяють сучасний стан і перспективу, до якої повинна прагнути ліберальна держава. Сучасні ліберали, розуміючи холодність та раціональність просвітницьких проектів демократії та лібералізму як однієї з підстав відчуження людини від держави, прагнуть проаналізувати сутність зв'язків, що їх повинні мати держава й людина, виходячи з їх сутності держави та людини, для подолання негативних сторін відчуження від людини її творіння. Вони прагнуть проаналізувати кожен із вище визначених аспектів співвідношення між людиною та державою, а саме відносини між самою людиною та її творінням, відносини людини в суспільстві з наступною проекцією цих зв'язків на державу, відносини між державами (в контексті глобалізації та розмивання суверенітету) і вплив цього явища на переживання людини.

Однією з найбільших проблем для лібералізму є сторона, на яку завжди було спрямовано найбільше критичних зауважень – формування відносин між автономними індивідами. Зрозуміло, що кожна людина зокрема не може створити державу. Принципи формування держави, що були закладені в лібералізмі, сприяли максимальному уникненню зв'язків між людьми, обмежуючи їх формальними і в рамках індивідуальної користі. Тим самим держава ставала все більше відчуженою від конкретної людини, тому що вона не мала бути в системі зацікавлення конкретної людини, а перебувати поза впливом на неї і поза її впливом

на людину. Але самі такі зв'язки дають можливість функціонування лібералізму й демократії. Це явище отримало назву "парадокс Бюкенфорда", котрий стверджує, що демократія й ринкова економіка не може забезпечити для себе існування таких зв'язків між людьми в суспільстві, на основі яких вона функціонує. "Парадокс Бюкенфорда" чітко показує, що ліберальна система може функціонувати й функціонує в системі відчуження між людиною та державою, яке постійно долається. І наслідком подолання відчуження стає новий стан аленациї. Прагнучи розв'язати цей парадокс, теоретики лібералізму прагнуть сформуванню принципи подолання цього відчуження.

Р.Дарендорфф артикулює критерії формування зв'язків між людьми, що давали б можливість ефективно функціонувати ліберальним державам:

- вони мусять бути більші, ніж безпосередні й короткотривалі зв'язки; вони повинні сягати "глибин культури";
- вони повинні проникати в публічну сферу; йде мова про зв'язки спільні, суспільні;
- зв'язки не можуть бути залежні від політичних та економічних інституцій;
- зв'язки створені впевненими в собі людьми, які не турбуються своєю приналежністю до певних інституцій та груп.

Вище перелічені критерії дають можливість зрозуміти механізми подолання відчуження між людиною та державою, що їх закладають сучасні ліберали. Але в цих критеріях яскраво відчують аспекти інших ідеологічних систем. "Глибини культур" відсилають нас до системи певних спільних цінностей, що повинні об'єднувати всіх членів суспільства, а щодо визначення їх виникає багато суперечок. Комунітаристи – ліберальна течія, що прагнула знайти вирішення цієї суперечності за допомогою констатації необхідності формувати співвідношення між людьми в ліберальному суспільстві.

Сприймаючи таке розуміння людини, ліберали прагнуть витворити нове розуміння держави, що давала б можливість людині функціонувати в рамках цих вимог і не обмежувати її жодними формальними інструментами, навіть тими, що ще декілька років тому вважалися цілком адекватними. Зокрема це стосується роботи Ф. Хаєка та Дж. Роуза. Слід пригати, що "Політичний лібералізм" побачив світ 1991 року й упродовж 15 років, що ще зовсім недавно для теорії були практично не відтинком часу, був критикований, аналізований, переосмислений і в його рамках створилася не одна нова течія – як у лібералізмі, так і в його критиці.

Одна з головних концепцій держави, що існують в сучасних теоріях лібералізму, є концепції мінімальної держави. Своє походження вона отримала у засновників лібералізму, а найбільшими її сучасними прихильниками є Р. Нозік та течія лібертаріанізму. Відповідно до її принципів держава повинна забезпечувати лише охорону негативних прав. Основна проблема теорії мінімальної держави – це пошук визначення меж негативних прав. Проте теоретики цієї концепції не дають чітких визначень сутності та змісту негативних прав. Як наслідок – неможливо чітко визначити пов-

новаження держави, що спричиняє розвиток різних підходів до функцій уряду. Класичний лібералізм, який сформувався на основі *Laisser Fair*, що передбачали лише аналіз економічної сфери, що формувалася і роль уряду у цій сфері. Нічний сторож – це держава, що не втручається в економічний ринок в рамках національної держави. Принцип нічного сторожа вже не відповідає ситуації наднаціональних корпорацій та й ситуації з розвитку соціальної та технічної сфери, про яку йшла мова в попередньому розділі. Як зазначив Джон Грей, концепція мінімальної держави є пустою концепцією [Gray J. Dwie twarze liberalizmu. – S. 120].

Ліберали пропонують різні шляхи подолання цього явища. Ф. Хаєк пропонує відділити закон від інструкції, навіть якщо вони будуть прийматися тим самим органом – законодавчим. Це відділення понизить в юридичному статусі законодавчі акти, набирали таку сферу свого розповсюдження, яка суперечлива з загальними принципами верховенства права. Продовження практики розширення сфери впливу інструкцій для державних чиновників до всезагального закону поглиблює також і відчуження, сформоване і рамках діяльності адміністративних одиниць чи менеджерів з державного управління, тобто державною бюрократією. Розширення формальних повноважень держави має прямим наслідком дві взаємопов'язані з проблемами функціонування бюрократії.

О.І. Шеврков, старш. викл., Сумський державний університет

ТЕОРІЯ ДЕМОКРАТІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Як відомо, історію науки І. Лакатос представляв як процес поступової зміни однієї науково-дослідницької програми іншою [Лакатос І. Методология исследовательских программ: Пер. с англ. – М.:ООО "Издательство АСТ": ЗАО НПП "Ермак", 2003. – 380 с.]. Подібна програма, на його думку, складається з *твердого ядра* – набору якихось наріжних для даної теорії положень, які заборонено в рамках цієї теорії ставити під сумнів, – і поясу гіпотез *ad hoc*, покликаних захищати ядро від спростування. До структури програми входять також негативна і позитивна евристики. Негативна евристика забороняє піддавати критиці в рамках програми положення, що утворюють її тверде ядро. Позитивна евристика – це принципи досліджень, що проводяться в рамках даної програми. У деякий момент часу може існувати декілька науково-дослідницьких програм, що борються одна з одною. У ході цієї боротьби, як правило, на перший план поступово виходить одна з них, решта ж відтісняється на периферію. Програма є *теоретично прогресивною*, якщо кожна нова теорія, що з'являється в її рамках, має якийсь додатковий емпіричний зміст порівняно з попередньою теорією, тобто передбачає деякі нові, раніше невідомі факти. Програма буде *емпірично прогресивною*, якщо якась частина цього додаткового змісту є підкріпленою, тобто кожна нова теорія дійсно веде до відкриття нових фактів. Науково-дослідницька програма буде *прогресивною*, якщо вона і теоретично, й емпірично прогресивна. Якщо ні – регресивною.

Якщо застосувати апарат теорії Лакатоса до *теорії демократії*, можна отримати досить цікаві результати.

"Тверде ядро" даної програми складають наступні положення:

- визнання народу джерелом влади, сувереном у державі
- рівноправ'я громадян як початковий соціальний стан
- підпорядкування меншини більшості при ухваленні рішень і їх виконанні
- виборність основних органів держави.

Негативна евристика цієї програми, очевидно, забороняє ставити під сумнів ці положення, як кожне окремо, так і всі разом.

Практично всі політологічні теорії починалися зі створення якоїсь ідеальної моделі суспільства або держави. Ця модель базувалася на якихось абстрактних принципах. Ця модель потім починала впроваджуватися в життя. В результаті цього впровадження суспільство певним чином трансформувалося. Природно, модель ніколи не могла бути втілена ідеально, або ж просто не враховувала багатьох важливих чинників. Тут могли бути два варіанти. Перший: система, в основу якої була покладена дана модель, виявлялася життєздатною і тією чи іншою мірою задовольняючою абстрактним принципам, покладеним в основу моделі. Другий: система виявлялася нежиттєздатною (хоча абстрактні принципи, що були покладені в основу моделі, і не були дискредитовані). У першому випадку подальша робота вчених полягає в тому, щоб визначити, або в чому модель не зовсім правильна, або чому модель не була до кінця реалізована. У другому випадку починається робота зі створення принципово нової моделі, що базується на тих самих абстрактних принципах. Або самі принципи піддаються перегляду. Чи можна стверджувати, що абстрактні принципи повинні бути включені в ядро програми? Швидше за все, ні. Ці самі принципи цілком можуть стати базовими для зовсім іншої програми, програми, що має зовсім *інше* ядро.

Тепер щодо теорії демократії. Виділяють її нормативну та емпіричну частини. Нормативна частина – це первинна базова модель, що малює ідеальне демократичне суспільство. Емпірична – це теорії, які описують і аналізують той стан речей, до якого привели спроби реалізації моделі.

Прогресивний зсув проблем у випадку теорії демократії слід розглядати в контексті розрізнення нормативної та емпіричної частин. У разі емпіричної частини прогресивний зсув проблем розуміється так само, як і в природничих науках. Щодо нормативної частини ситуація виглядатиме інакше. Оскільки нормативна частина теорії включає своїм найважливішим компонентом опис бажаного стану суспільства, про прогресивний зсув проблем слід вести мову тоді, коли реалізація відповідної моделі приводить до такого стану суспільства, який найбільшою мірою відповідає цьому описові. Кожна нова модифікація базової моделі буде прогресивною, якщо вона сприятиме при своєму втіленні все більшій відповідності суспільства опису, що дається базовою моделлю. Відповідно позитивною евристикою в цьому випадку буде комплекс методів, сприяючих досягненню такого стану суспільства.

Також важливим видається питання про *співвідношення* нормативної та емпіричної частин теорії демократії. Очевидно, що при її зародженні масова частка першої значно більша за іншу. У міру втілення теорії співвідношення масових часток істотно змінюється: нормативна частина практично не збільшувалася, а емпірична розросталася.

Щодо поясу захисних гіпотез. Оскільки гіпотези *ad hoc* покликані пояснити невідповідність тих або інших фактів теорії, генерацію таких гіпотез забезпечує тільки емпірична частина дослідницької програми. У цьому полягає одна з найважливіших відмінностей даної програми від природничо-наукових програм.

Про те, що можливості тієї або іншої програми вичерпуються, можна судити по стабільному збільшенню кількості гіпотез *ad hoc*, що генеруються. За генерацію таких гіпотез у випадку теорії демократії відповідає емпірична частина теорії. Головне ж завдання емпіричної частини – пошук причин, через які ті або інші з цих положень не "спрацювали".

Найчастіше нормативну частину теорії, програми демократії розвивали і розвивають філософи та політологи. Навпаки, емпіричну – соціологи. За останні 50-60 років серйозні праці з теорії демократії найчастіше писали саме ці останні. Це свідчить про наявність великої кількості фактів, які змушують пристосовувати базову нормативну теорію до реальності, або, точніше, пристосовувати реальність до теорії. Нормативна ж частина теорії за останнє сторіччя практично не розвивалася.

Все це є ознаками того, що теорія демократії як науково-дослідницька програма багато в чому себе вичерпала. Втім, це не означає, що в найближчому майбутньому так звані демократичні режими почнуть руйнуватись або навіть занепадати. Проте власне теорія буде все більше і більше в'язнута в "контрприкладів". Все менше і менше серйозних учених присвячуватиме себе розробці теорії демократії. Так само слід чекати появи нової, конкуруючої програми.

П.П. Шляхтун, проф., КНУТШ, Київ

ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ ВИБОРУ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Виборче законодавство України є вкрай нестабільним. Безпосередньо перед кожними виборами – президентськими, парламентськими, місцевими – приймаються нові редакції відповідних виборчих законів або вносяться істотні зміни до чинного законодавства. З метою стабілізації виборчого законодавства політики закликають до прийняття виборчого кодексу, який би систематизував й уніфікував виборчі процедури. Однак кодифікація виборчого законодавства зовсім не означатиме його стабілізації, оскільки зміни до кодексів вносяться так само, як і до окремих законів.

Шляхи стабілізації виборчого законодавства потрібно шукати не в ньому самому, а в зовнішніх щодо нього об'єктивних чинниках, основними з яких є тип виборчої і партійної систем та форма державного правління. Розглянемо їх на прикладі парламентських виборів, які мають найбільше

значення для забезпечення стабільного й ефективного функціонування вищих органів державної влади, передусім парламенту й уряду.

Вибираючи між мажоритарною і пропорційною виборчими системами, потрібно спершу визначитися, забезпеченню чого віддається перевага: ефективної роботи парламенту чи повноти представництва в ньому наявних у суспільстві соціальних інтересів. Ефективність роботи парламенту і формованого ним уряду залежить передусім від його політичної структурованості: наявності постійно діючої більшості, на основі якої формується уряд, та політичної опозиції. Причому чим менше парламентських фракцій політичних партій входять до складу такої більшості, тим стабільніше працюють парламент і уряд.

Політичному структуруванню парламенту більше сприяє пропорційна виборча система, а мажоритарна – тільки в поєднанні з двопартійною системою чи системою з домінуючою партією, за яких визначальну роль у парламенті відіграють, відповідно, дві або одна партії. За умов багатопартійної роздрібненості суспільства (атомізована партійна система, системи поляризованого чи поміркованого плюралізму) за мажоритарною виборчою системою до парламенту потрапляють представники багатьох політичних партій і десятки позапартійних (незалежних) депутатів. У такому парламенті важко формується постійно діюча більшість (якщо вона взагалі створюється), рішення приймаються ситуативною більшістю і він не тільки сам не може нормально працювати, а й не дає можливості стабільно працювати уряду, на формування і діяльність якого впливає.

Мажоритарна виборча система у поєднанні з багатопартійною роздрібненістю суспільства припустима за президентської або президентсько-парламентарної форм правління, коли участь парламенту у формуванні уряду є мінімальною і останній не несе політичної відповідальності перед парламентом, зокрема не може бути відправлений ним у відставку. За парламентарної чи парламентарно-президентської форм правління таке поєднання неприпустиме, оскільки за нього політично неструктурований парламент не зможе сформувати уряд і забезпечити стабільність його діяльності.

Пропорційна виборча система сприяє політичній структурованості парламенту не сама по собі, а лише за дотримання певних умов, основними з яких є відносно високий виборчий бар'єр (не менше п'яти відсотків) і заборона виборчих блоків політичних партій або встановлення для них підвищеного виборчого бар'єру залежно від кількості партій у блоці. Однак виборчий бар'єр обмежує представництво у парламенті соціальних інтересів, оскільки дрібні партії, які виражають певні соціальні інтереси, не можуть його подолати і не потрапляють до парламенту. Крім того, пропорційна виборча система із закритими виборчими списками не дає виборцям змоги голосувати за конкретних кандидатів, що також викликає заперечення проти неї. Запровадження ж системи із відкритими виборчими списками передбачає проведення виборів не в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі, а в багатьох багатомандатних виборчих округах, в яких виборчий бар'єр долатимуть різні партії, що може спричинити бага-

топартійну роздрібненість складу парламенту з усіма його негативними наслідками, як і за мажоритарної виборчої системи.

В Україні за роки незалежності виборча система трансформувалася від мажоритарної системи абсолютної більшості через мажоритарну систему відносної більшості і змішану (мажоритарно-пропорційну) виборчу систему до пропорційної виборчої системи. Країні довелось випробувати на собі всі негативні наслідки мажоритарних і змішаної виборчих систем: несформованість чисельного складу Верховної Ради; її дрібнопартійну роздрібненість; відсутність у ній постійно діючої більшості; численні міжфракційні переходи народних депутатів; безкінечне політичне мітингування у парламенті з будь-якого приводу; прийняття законів та інших актів ситуативною більшістю; проблеми формування складу Кабінету Міністрів України; нестабільність його діяльності. За парламентарно-президентської форми правління, запровадженої змінами Конституції України у грудні 2004 року, збереження мажоритарної або змішаної системи було взагалі неможливим.

Після визнання у вересні 2010 року Конституційним Судом України цих змін неконституційними і повернення до президентсько-парламентарної форми правління заміна пропорційної виборчої системи мажоритарною системою відносної більшості чи змішаною виборчою системою була б недоцільною, оскільки призвела б до повернення більшості з перелічених вище негативних наслідків. Подальше збереження пропорційної виборчої системи має передбачати підвищення виборчого бар'єру до п'яти відсотків, заборону виборчих блоків політичних партій, а також подолання дрібнопартійної роздрібненості українського суспільства через посилення законодавчих вимог щодо утворення і діяльності політичних партій з тим, щоб унеможливити створення "кишенькових" партій з метою задоволення персональних політичних амбіцій.

А.І. Ювченко, студ., КНУТШ, Київ
Angeljatka@ukr.net

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО КВОТУВАННЯ У КРАЇНАХ ПІВДЕННОЇ ТА СХІДНОЇ АЗІЇ

Подолання гендерної диспропорції у сфері політики передбачає посилення політичної активності жінок, розширення доступу до впливу на політичне життя та прийняття політичних рішень, і відбувається шляхом запровадження гендерно чутливого законодавства, залучення громадянського суспільства до впровадження політики гендерної рівності. Одним із найбільш радикальних засобів ліквідації дискримінації жінок є введення гендерних квот, широкі дискусії навколо якого продовжуються не зважаючи на яскраві успіхи країні, що запровадили таку систему заходів.

В політичній практиці існує основні три типи гендерного квотування: резервування для жінок місць у парламенті; запровадження квот для жінок-кандидатів у парламент; створення квот для жінок членів політич-

них партій. Запровадження квотування має низку пріоритетів, адже квоти є компенсаторним заходом, спрямованим на подолання жінками бар'єру "скляної стелі". Загалом такі квоти застосовуються як перехідний механізм з метою підготовки громадської думки до усвідомлення необхідності широкого представництва жінок. Першими країнами, які вжили таку систему заходів були Скандинавські країни. Ситуація викликала гостру дискусію в партіях та в суспільстві загалом. Однак роз'яснювальна кампанія з боку жіночих організацій сприяла тому, що гендерні квоти були запроваджені в політичних партіях у якості рекомендацій, і виявилися дуже ефективними.

Противники гендерних квот і сьогодні стверджують, що їх упровадження є явищем недемократичним і не відбиває волевиявлення населення. Однак практика засвідчує: завдяки квотуванню кількість жінок у законодавчих органах держав зростає. Нині різні типи гендерних квот застосовуються більш ніж в 100 країнах світу – квоти у політичних партіях застосовуються в Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Німеччині – 40 %, Польщі – 35 %; квоти для жінок-кандидатів у парламент існують в більшості країн Латинської Америки (Еквадор 32 %, Уругвай 15 %) та ряді європейських країн; резервування місць до парламенту має місце в країнах Східної та Південної Азії (Індія 33 %, Китай 22 %). Слід зазначити, що досить часто поєднуються два, а то й три типи квотування (Аргентина) [Global Database of Quotas for Women // <http://www.quotaproject.org>].

Тенденція до гендерного квотування стає актуальною не лише у європейських, але й в азійських країнах, більшість із яких перебуває в процесі демократичного транзиту, і для яких питання гендерної рівності є не лише неодмінною умовою демократизації, але й одним із способів вирішення нагальних соціальних та економічних проблем, які існують в країні. Безперечно гендерне квотування в цих державах має свої особливості зумовлені характером політичної системи, політичної культури та еліти, певними регіональними особливостями. Адже відомим є факт, що способи і темпи включення жінок у політичний процес залежать від розвитку країни: в розвинених країнах ці темпи визначаються активністю самих жінок і багато чисельних жіночих організацій; в країнах, що розвиваються ці процеси зумовлені іноді вимушеною згодою чоловіків-політиків під тиском міжнародних організацій і за їх фінансової допомоги [Susan Franceschet, Mona Krook. *The Impact of Gender Quotas: A Research Agenda*. – Belfast: Queen's University, 2009] Тож цілком слушно виникає питання доцільності гендерного квотування та його ефективності в країнах Східної та Південної Азії. Складність впровадження гендерно орієнтованої політики в цих державах обумовлена відсутністю міцного фундаменту впровадження таких змін, яким для країн Заходу був історично-поступовий розвиток жіночих та феміністських рухів, наявність широкої мережі жіночих організацій. До того ж в таких країнах як Індія, Китай, Корея, Тайвань проблема значно ускладнюється наявністю культурних, релігійних, економічних і політичних традицій, згідно з якими

жінки усунені від суспільної діяльності і мають низький соціальний статус. Тож досить часто можна зустрітись з думкою, що гендерне квотування в таких умовах є лише способом виконання міжнародних договорів, але аж ніяк не засобом втілення практичних змін.

Звичайно, можна стверджувати, що ефективність гендерно орієнтованої політики держави вимірюється не кількістю жінок-парламентаріїв, але якістю тих змін, які стають можливими завдяки участі жінок у процесі прийняття політичних рішень як на місцевому так і на державному рівні. А у випадку держав Східної Азії саме гендерним квотуванням уможливлено продукування цих змін та переорієнтація основних векторів політики держави. Адже з огляду на ті проблеми, які існують нині в цих країнах, жінки зацікавлені найперше в якісних змінах рівня життя. Особливо це стосується сільського населення, серед жінок якого першорядною є проблема подолання катастрофічної бідності, а іноді і не писемності. У вирішенні цих проблем чи не найважливішу роль відіграють жіночі організації, які дедалі активніше впроваджують свою діяльність і фактично репрезентуючи інтереси жінок як дискримінованої групи, отримують підтримку в парламенті, де активно розробляються програми з вирішення проблем жінок. В свою чергу саме на жінок-парламентаріїв покладається обов'язок лобювання гендерно чутливих рішень. Яскравим позитивним наслідком збільшення кількості жінок у парламенті, внаслідок узаконення гендерного квотування, є ініціатива індійських парламентаріїв по створенню гендерно орієнтованого бюджету, що передбачає розробку його із врахуванням такого розподілу коштів, який би відповідав інтересам жінок із подальшим контролем за здійсненям цього бюджету в окремих штатах.

Тож навіть якщо в західноєвропейських країнах гендерне квотування стало засобом пришвидшення процесу включення жінок в політику, а в далекосхідних – ініціювало його, навряд чи можна заперечити факт наявності ряду позитивних змін у політиці цих держав стосовно жінок. Адже зростання кількості жінок, які впливають на прийняття політичних рішень і зміна характеру цих рішень переконують не лише в ефективності квотування, але дозволяють говорити, що жінки-парламентарії успішно використовують владний ресурс на користь суспільства. Успіхи азійських країн засвідчили той факт, що реальні можливості рівності не виникають лише тому, що усунуто формальні бар'єри. І сміливо можна стверджувати, що гендерне квотування як засіб позитивної дискримінації жінок змінює не лише статистичні дані, згідно з якими жінки усе частіше займають найвищі державні та політичні посади, але й робить саму політику "жіночою справою" шляхом подолання низки гендерних стереотипів, зміни параметрів гендерної соціалізації особистості, впровадження гендерної політичної культури.

ЗМІСТ

Секція "ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція "ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ: ВІД ВИТОКІВ ДО 18-го ст."

Демчук Ю.Б. Постулати Корану як детермінуючі чинники виникнення теократичної свідомості та становлення тоталітарної держави	3
Сухонос І.М. Стабільність політики в контексті моделі конфліктології Т. Гоббса	5
Телешун Я.С. Актуальність ідей Томаса Пейна у ХХІ столітті: реалії сучасного світу	7

Підсекція "ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ 19-20 ст."

Азієв К.П. Витоки тоталітаризму в "Зеленій Книзі" Муаммара Каддафі як офіційної ідеології Лівії	9
Бовтун К.О. Основні ідеї інтегрального націоналізму в поглядах Д. Донцова	12
Головко В.М. Громадянство у системі поглядів І. Валлерстайна	14
Запорожець С.А. Базові принципи анархічної думки в політичному суспільстві	16
Касянчук О.С. Концепція аристократії у творчості Ф. Ніцше	19
Мостіпан О.М. Пошук ефективного принципу представництва в роботах Г. Елліньока	21
Палько О.П. Поняття "нації" в теорії австро-марксизму	24
Скребець О.В. Модернізація ідеології панславізму в суспільно-політичній думці пострадянської Росії	26
Стряпко А. Вплив філософії Яна Паточки на трансформаційні процеси в Чехословаччині (70-80-ті рр.)	28

Стукалова І.А. Критика А.В. Кожевым классической теории разделения властей	30
Тимошик Я.М. Основні поняття концепції державотворення Стейна Роккана	31
Юрійчук Є.П. Легітимізаційні аспекти представницького правління в поглядах Бернара Манена	33

**Підсекція
"ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"**

Іванова І.І. Концепт громадянського суспільства у соціально-політичних поглядах С. Подолинського	35
Плазова Т.І. Ідеї автономно-федеративного устрою України в поглядах М.С. Грушевського	37
Проскурякова К.С. Конституціоналізм Георгія Андрузького	39
Салтовський О.І. Володимир Винниченко як один із основоположників українського націонал-комунізму	42
Шульга М.А. Михайло Грушевський про засадничі принципи українсько-російських відносин	44

**Секція
"ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"**

**Підсекція
"ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"**

Андрущенко М.О. Постмодерністська версія хронополітики П. Вірільйо	48
Антонова О.В. Інституційна структура нових демократій як джерело їх нестабільності	51
Байдич К.В. Роль політичних комунікацій в теорії Другого модерну	53
Байкалова О.С. Консервативний дискурс в політике и науке современной России: постановка проблемы	55
Балабанова Н.О. Взаємини політики і релігії в умовах глобалізації	57
Балан А.П. Національне – елемент міфологізації сучасної політичної свідомості	59

Батрименко О.В.	
Ефективність бюрократичного способу управління	61
Бегаль В.М.	
Наявність лідерських якостей як один з факторів успішної політичної діяльності	63
Бєй Г.А.	
Політичне прогнозування як необхідна складова процесу формування державної політики	65
Бондар Є.Н.	
Тероризм як засіб політичної боротьби	67
Вороніна К.Ю.	
Легітимація політичного режиму в країнах четвертої хвилі демократизації	68
Гапоненко В.А.	
Ісламська модель демократії: міф чи реальність	70
Гончарова А.К.	
Использование инструментария темпоральной логики в исследованиях политики	72
Горбняк О.В.	
Ризик як небезпека: політологічний аспект	76
Гордієнко М.Г.	
Місія консерватизму у збереженні національної ідентичності	78
Денисюк З.С.	
Концептуальні риси моделі тоталітаризму Ханни Арендт	81
Іванова І.І.	
Проблема співвідношення еліти та демократії	83
Ільницька У.В.	
Політико-правовий статус парламентської опозиції в різних моделях державного правління	85
Каращук М.Г.	
Інформаційна влада: сутність та особливості впливу	87
Кислова С.М.	
Революція як форма функціонування політики	90
Климончук В.И.	
Політичні свободи як складова політичної науки	92
Кобильник В.В.	
Адміністративно-територіальна реформа Польщі у контексті демократичного транзиту	93
Костюк О.В.	
Перспективи демократії в контексті сучасних світових соціально-політичних процесів	95
Курочкин А.В.	
Региональные политико-административные режимы: методология сравнительного анализа и типология	97
Лященко І.А.	
Деякі теоретичні засади дослідження зв'язку політики та гри	99
Мазуренко С.А.	
Політика і мораль: порівняльний аналіз феноменів	102

Мамчур Г.В. Про деякі шляхи політичної суб'єктизації національних меншин у поліетнічному суспільстві	104
Неліпа Д.В. Системний аналіз як метод політології та його співвідношення із системним підходом, загальною теорією систем, синергетикою та системною інженерією	106
Новікова Н.Є. Ідеологія як відображення типу політичної культури суспільства	108
Носовець В.О. Толерантність як чинник громадянського поступу.....	110
Овчаренко Р.І. Природа консерватизму як ідеології.....	111
Осин В.В. Симулякры и политическая реальность: пульсирующая практическая методологии	113
Паламаренко Р.Ю. Унікальність досліджень Public Policy (публічної політики).....	115
Панухник Р.Г. Моделі електорального вибору в сучасних політологічних дослідженнях	117
Парно Л.Д. Виборча система як чинник політичної стабільності Франції	119
Погорєлова К.О. Вплив мас-медіа на формування політичної культури	121
Постригань Г.Ф., Нікіфірова А.Х. Плюралізм як принцип сучасної демократії	123
Рева В.О. Політико-психологічні потреби діяльності політичних лідерів	125
Руденко А.Ф. Довіра як політичний капітал	126
Садова Х.І. Політична стабільність: сутність та критерії її досягнення.....	129
Санченко С.П. Рекомендаційні заходи щодо покращення ефективності соціальної політики в Україні	131
Семенченко Ф.Г. До проблеми розуміння політичного ідеалу.....	133
Сиров І.О. Ідейно-теоретичний зміст консерватизму	136
Ситник О.І. Міф в політичній ідеології	138
Сірий В.М. Теоретико-методологічний аналіз понять "політична еліта" і "правлячий клас". Дивергенційний і конвергенційний підходи до визначення	141

Сорокін В.В.	
Роль і значення системного управління в реалізації основних функцій держави	143
Спицька Л.В.	
Основні підходи до розуміння категорії "політичний регіон"	144
Ткач О.І.	
Взаємодія політичної та економічної систем	146
Ткаченко Л.В.	
Електоральна поведінка як об'єкт дослідження сучасної політології	147
Хатьонка Ю.С.	
Внутрішні конфлікти і тероризм: проблема співвідношення	150
Хойна О.С.	
Міф як складова частина політичних процесів	152
Чайковський Я.Р.	
Відносини "державна – людина" в сучасних теоріях лібералізму	154
Швирков О.І.	
Теорія демократії: методологічний аспект	156
Шляхтун П.П.	
Об'єктивні чинники вибору електоральної системи	158
Ювченко А.І.	
Проблема гендерного квотування у країнах Південної та Східної Азії.....	160

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2011

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(20–21 КВІТНЯ 2011 РОКУ)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 8

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Підписано до друку 04.04.11. Формат 60x84^{1/16}. Вид. № Фл7. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 100. Ум. друк. арк. 9,76. Обл.-вид. арк. 14. Зам. № 211-5620

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43,
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28.
E-mail: vydav_polygraph@univ.kiev.ua
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02.